

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Ocak 1989 • Sayı 290 • 2000 TL.

Bunalan Ekonomilerde Ortodoks ve ‘Heterodoks’ İstikrar

Feyza Atabek
M.Kemal Çakman
Oğuz Esen
İbrahim Kavrakoğlu
Kemâli Saybaşılı
Faruk Şen
A.Erinç Yeldan

İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

SAHİN sahipleri!

siz de otomobilinizi "değiştiren" jantı secin

Şimdi,
DOĞAN'lara orijinal olarak takılan
CEVHER ÖZEL ALAŞIMLI
ALÜMİNYUM JANT'lar,
ŞAHİN'lere de
farklı bir güzellik kazandırıyor.

Vakit geçirmeden
jantlarınızı değiştirin!

Artık bütün ŞAHİN'ler
pırl pırl CEVHER JANT'larıyla
DOĞAN'larla yarışıyor.

5 YIL GARANTİ

Türkiye Genel Distribütörü:

CEVHER
MOTOR TİCARET A.Ş.

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKA

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAİL SATLIĞAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, RDOĞAN ALKİN, TOKTAMIŞ ATEŞ,
NİHAT BATUR, HAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEKNUSRET EKİN, MEHMET EMANET,
SEYFETTİN GÜBEL, AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN,
SAİM KURUL, EİN KUYLULU, EROL OKUYAN,
ALP ORÇUN, TAAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENÇ, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ, ZAFER
TUNCA, OSMANULAGAY, REŞAD UMUR,
YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim - İSTANBUL
Tel: 150 50 34 - 50 16 42

Abone Koşulları

Yıllık 20.000 — TL. (Öğrenci 12.000 — TL.)
6 Aylık 10.000. — TL. (Öğrenci 6.000 — TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 6.000 TL. — 6 Aylık 13.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Taksit Şb. (4700)
T.İŞ BANKASI İyeyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı Yer:

EFİK MATBAASI

Tel: 522 07 163

Ofset Hazırlık: ERKA A.Ş. 516 22 07 - 516 22 08

Dağıtım: GAMDA

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarına aittir.

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANİDİR.

İçindekiler

DEMOKRASİ İLE KAPİTALİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ (Feyza Atabek)	2
GELİŞMİŞ PİYASA EKONOMİLERİNİN BİR PROTOTİPİ OLARAK ABD EKONOMİSİNDE KÂR ORANLARINDA DÜŞME EĞİLİMİ VE BUNUN UZANTILARI ÜZERİNE YORUMLAR (M.Kemal Çakman)	7
YÜKSEK ENFLASYON VE HETERODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI (Oğuz Esen)	18
EKONOMİDE TEHLİKELİ TIRMANIŞ VE ÇIKIŞ YOLLARI (İbrahim Kavrakoğlu)	22
BİR SİYASET BİLİMCİSİ GÖZÜYLE DEMOKRASİ VE İKTİSAT POLİTİKASI: 1980-88 DÖNEMİNDE ENFLASYON, "SIKI" PARA VE DIŞ SATIMIN ÖZENDİRİLMESİ POLİTİKALARI (Kemâli Saybasılı)	32
TÜRK VE YUNAN EKONOMİLERİNİN ORTAK ÇALIŞMA OLANAKLARI (Faruk Şen)	43
TÜRKİYE'NİN ALTERNATİF KALKINMA STRATEJİSİ SORUNU ÜZERİNE BİR GENEL DENGE ÇALIŞMASI (A.Erinç Yeldan)	49

inceleme

Demokrasi ile Kapitalizm Arasındaki İlişki

Feyza ATABEK

Yazar, İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde
araştırma görevlisidir.

Kapitalizmi sadece bir ekonomik öğreti olarak kabul etmemek gerekir. Bu öğre aynı zamanda, kamu politikasına yönelik bir tar ve toplumsal değerlere ilişkin bir seçeneğin ifdesidir. Kapitalizm konusundaki tartışma, demkrasinin geleceği ile ilişkilidir.

Kapitalizmin demokrasi için v demokrasinin de kapitalizm için zorunlu olduğuöylenmiştir. Birinin ekonomisi ile diğerinin siyaseti altında aynı toplumsal ilkelerin (özellikle özgürlük ve bireyin önceliği) yattığı öne sürülmüş ve kpitalizm ile demokrasinin birbirini desteklediği onucuna varılmıştır. Buna göre, biri olmadan diğeri olamaz. İkisi de, kendi başına bir başka sistenle birlikte yürüyemez.¹

Klâsik demokrasinin doğuşu v gelişmesi, liberal kapitalizmin ortaya çıkmasıve gelişmesiyle aynı zamandadır. Klâsik demokrasinin ekonomik çerçevesi liberal kapitalizmdır. Bu ikisi arasındaki ilişkiler çok güçlüdür. Liberal kapitalizm piyasa çerçevesinde rekabet haline olan çok sayıda ve çeşitli ekonomik birimlerin kapitalizmidir. Bu rekabet durumu siyasal alanayansımaktadır. Ve bu alanda da yarışmanın olması tabiidir.²

Max Weber'e göre, modern demokrasi ancak kapitalist sanayileşmeyle bir arada bulunabilir. Unsurlarının tarihte bir tek kere için üst üste geliş bu çağda hem demokrasiyi hem kapitalizmi yaratmıştır. Kapitalist ekonomik büyüme protestan bir toplumda büyük bir gelişme ırsatı bulmuştur ve şehirli sınıfını yaratmıştır. Şehirli sınıfın varlığı demokrasi için hem bir etken hem de zorunlu bir koşuldur. Protestanlığın bireysel sorumluluk üstünde ısrar edişi, bu ülkelerde demokratik değerlerin ortaya çıkışına yardım etmiştir.

Klâsik ekonomik liberalizm görüşü, devleti, en temel işlevlerini kapsayacak bir alan ile sınırlandırmaya çalışır. Yüzyılımızda bu geçeliğini kaybetmiştir. Daha güçsüz fertleri daha güçlü olanlardan ve özel büyük kuruluşlardan korumak için devletin gücüne artan ölçüde başvurulmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllar liberalizminin ve halkçılığının arkasındaki ideoloji ve özelemler, 20. yüzyılın endüstri toplumlarında farklı bir anlam aşımaktadır.

Büyük ölçekli kuruluşlara ve devlet otoritesinin genişlemesine karşı olmak, çağımız toplumunun bazı temel özelliklerine karşı olmak demektir.³

20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde halk yığınlarına inmeye çalışan, hızla gelişen bir demokrasi anlayışı son elli yılda sosyal hayatın değişmesine etken olmuştur. Bu arada kapitalizm de demokrasi amaçlarına yönelmiştir. Fakir halk birçok sıkıntıdan, sefaletten kurtulmuş, üstün bir yaşam seviyesine ulaşmıştır. ABD'de, demokrasinin temeli olan halk egemenliği, eşitlik, özgürlük ilkeleri üst katlardan aşağı katlara, geniş halk yığınlarına uzanmıştır. Amerika'da her şey gibi kapitalizm de böyle bir demokrasi anlayışına göre ayarlanmıştır. Örneğin ekonomi, endüstri, ticaret alanında halk için çok sayıda standartlaşmış seri mal çıkarmak fikrini, böyle bir demokrasi anlayışı doğurmuştur. Kapitalizm de bu yeni demokrasi anlayışına dayanarak halk yığınlarına hizmet yoluna girmiştir.⁴

Batı'da, I. Savaş sonrası, demokratik rejimin benimsenmesinde önemli bir devre olmuştur. Bunda, Batı toplumlarının o zamana kadar kapitalist ekonomilerini kurmuş olmalarının etkisi vardır. Batı demokrasisinin temeli genel olarak bu dönemde kurulmuştur.⁵

Schumpeter'e göre, demokrasinin klâsik doktrini, insani faaliyetin ve hayat değerlerinin akılcı bir planına dayanır. Tarihsel olarak demokrasi, kapitalizm ile birlikte yükselmektedir. Demokrasinin kapitalizmle nedensel bir ilişkisi vardır.

Kapitalist toplum, geliştirdiği demokratik metodon uygulanması için bir yönden uygun niteliktedir.

Politik önderlik için rekabet kavramı ile ekonomik alanda rekabet kavramı arasında benzerlik vardır. Ekonomik hayatta rekabet hiçbir zaman tamamen yetersiz olmamıştır. Ancak, mükemmeldir de diyemeyiz. Politik hayatta da, halka karşı sorumluluk bakımından daima bir rekabet vardır.

Kapitalist rejimde gerçek demokrasinin var olmayacağını iddia etmek mübalağalıdır. Organize edilmiş kapitalist çıkarların varlığıyla ilgili de-

mokراسi ilkesinden bazı sapmaların olduğu söylenebilir.⁶

Bugün demokrasinin sadece kapitalist düzende yaşayacağı veya kapitalizmin sadece demokrasilerde yaşayabileceği gibi düşünceler söz konusu değildir. Demokrasi kapitalist olmayan toplumsal yapılarda da yaşamaktadır. Kapitalizm de totaliter rejimlerle bağdaşmaktadır.

Batı demokрасisi veya liberal demokrasi ekonomik bir kavramdır. Günümüz Batı demokрасileri önce kapitalist sonra demokrat olmuşlardır.⁷

Macpherson'a göre çoğunlukla dönemsel olan istisnalar dışında, her kapitalist ülkenin siyasal sistemi liberal demokрасisidir. Liberal demokrasi kavramı, 17. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan bir değişimin beraberinde gelen bir yeni insan, dolayısıyla yeni özgürlük ve eşitlik anlayışıyla temellendirilmiştir. Bu yenilik, insanın mensup olduğu guruba bağlı olarak değil, fakat sahip olduğu bireysel güç, beceri ve yetenek ile bunları kullanabilme açısından değerlendirilmesini içeriyor.

Kapitalist piyasa ekonomisi kurulduğunda (bugünkü gelişmiş ülkelerde 17. ile 19. yüzyıllar arasında kurulmuştur) liberalleştirici bir güçtü. Tüm toplumu değiştirmişti. Geleneğe, statüye ve emeğin karşılığının otoriteye dayalı bir toplum yerine, bireysel hareketliliğe, sözleşmeye ve emeğin karşılığının, kişisel olmayan piyasaya bağlı dağılımına dayanan bir toplum meydana gelmişti. Herkes serbest piyasaya doğru sürüklenmişti. Diğerleriyle olan ilişkileri piyasa ilişkilerine dönüşmüştü.⁸

Klâsik demokrasi, Batı demokрасisi, liberal demokrasi, siyasal demokrasi, çoğulcu demokrasi hep aynı olguyu ifade etmektedir.⁹

Liberal ideoloji ve onun bir yüzü olan siyasal liberalizm, Batı demokрасisinin ideolojisidir. Siyasal liberalizm, başta çoğulculuk olmak üzere çeşitli ilkelere dayanır. (Genel katılma-çoğunluğun yönetme hakkı).

Ekonomik liberalizm, bir toplumda gelişme ile genel refahı hızlandırmak için en iyi yolun özel teşebbüsü her türlü engelden kurtarmak, onu öz-

gür ve serbest bırakmak olduğunu ileri süren bir yaklaşım. Birey burada merkezi bir kavramdır. Birey ve bireysel özgürlük liberaller için önemli bir olgudur, fikir yapılarının temel taşıdır.

İktisadi liberalizm, girişim ve ticaret özgürlüğüdür. Her iki özgürlük de, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan kapitalizmin sonucudur.¹⁰

Macpherson, ekonomik liberalizmin siyasal liberalizmin nedeni olduğu ve birinci olmazsa ikincisinin de olmayacağı görüşünü çürütmüştür. Ona göre, siyasal liberalizm kapitalizmin bir ögesi olarak ortaya çıkıyor. Genel ve eşit oy hakkının benimsenmesi, kapitalist toplum içindeki huzursuzlukların kanalize edilmesini sağlayarak düzenin sürdürülmesine yardımcı oluyor. Bu evrede devlet, kapitalist toplumun orta ve aşağı kesiminin talepleri yönünde düzenleyici faaliyetlere girişerek ekonomik liberalizmi ortadan kaldırma yoluna giriyor. Bunun sonucu, kapitalizm ile demokrasi arasında zorunlu hiçbir bağlantının bulunmadığı anlaşıyor.¹¹

NOTLAR

- ¹ Leslie Lipson, *Demokratik Uygurlik*, (Çevr. Haldun Güllalp, Türker Alkan), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.213.
- ² Esat Çam, *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Der Yayınevi, 1984, s.160-161.
- ³ Seymour Martin Lipset, *Siyasi İnsan*, (Modern Demokrasi Nerede, Nasıl ve Neden İşliyor), Çev. Mete Tunçay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1964, s.26,52,53,119; Leslie Lipson, a.g.e., s.215.
- ⁴ Nurettin Ş. Kösemihal, "Avrupa ve Amerika'da Demokrasi

ve Sosyoloji", Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Sayı. 17-18 (1962-1963), (Ayrı Baskı), 1963, s.4, 8, 9, 13.

⁵ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 3. bs., 1982, s.30.

⁶ Joseph A. Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, c.II. (Çev. Rasin Tınaz), İstanbul: Varlık Yayınları, 1977, s.216, 267, 268, 270.

⁷ Toktamış Ateş, *Demokrasi*, İstanbul: Der Yayınevi, 1976, s.164, 178.

⁸ C.B. Macpherson, *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, (Çev. Levent Köker), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984, s.7, VIII, II, 12.

⁹ Esat Çam, a.g.e., s.157.

¹⁰ Server Tanilli, a.g.e., s.30; Nur Vergin, "Komuta Ekonomisinden Liberal Ekonomiye Geçiş Deneyimi", İktisat Dergisi, Ocak 1985, Sayı 242, s.36.

¹¹ C.B. Macpherson, a.g.e., s.X, XI.

KAYNAKÇA

- ¹ Ateş, Toktamış, *Demokrasi*, İstanbul: Der Yayınevi, 1976.
- ² Çam, Esat, *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Der Yayınevi, 1984.
- ³ Kösemihal, Nurettin Ş., "Avrupa ve Amerika'da Demokrasi ve Sosyoloji", Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Sayı 17-18 (1962-1963) (Ayrı Baskı), 1963.
- ⁴ Lipset, Seymour Martin, *Siyasi İnsan* (Modern Demokrasi Nerede, Nasıl ve Neden İşliyor), Çev. Mete Tunçay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1964.
- ⁵ Lipson, Lessie, *Demokratik Uygurlik* (Çev. Haldun Güllalp, Türker Alkan), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.
- ⁶ Macpherson, C.B., *Demokrasinin Gerçek Dünyası* (Çev. Levent Köker), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984.
- ⁷ Schumpeter, Joseph A., *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, C.II, (Çev. Rasin Tınaz), İstanbul: Varlık Yayınları, 1977.
- ⁸ Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 3. baskı, 1983.
- ⁹ Vergin, Nur, "Komuta Ekonomisinden Liberal Ekonomiye Geçiş Deneyimi", İktisat Dergisi, Ocak 1985, sayı 242.

Türkiye'nin
en Modern Çift Cam Sistemi

ISlcam®

“Az ödeyin... Çok ısıtın!”

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat: 4-8 Şişli/İstanbul
Tel: 146 11 30 (6 hat) - 147 48 58

Ücretsiz "risk yönetimi" hizmeti alan işletmelerin

sigorta primleri düşüyor!

1988'de Emek Sigorta'dan "risk yönetimi" hizmeti alan işletmeler, en yüksek sigorta kapsamına, en düşük primle ulaştı.

Bu işletmelerde, "risk mühendisliği" ile riskler kontrol altına alındı, bazılarıysa tümüyle yok edildi.

İşletmelerin "risk haritaları" hazırlandı, kaçınılmaz riskler doğru tayin edildi, doğru tanımlandı.

Küçük bir müdahale ile dev tesisler, milyarlık stoklar riskten korundu, gereksiz prim yükleri ortadan kalktı.

Bugünlerde, 1989 yılını planlarken, Emek Sigorta'yı arayın, müşteri temsilcilerimizle mutlaka görüşün. Siz de ücretsiz risk yönetimi hizmeti alın, en yüksek sigorta kapsamına, en düşük primle ulaşın!

EMEK
SİGORTA
"risk yönetimi"

EMEK SİGORTA'nın sermayesi 20 milyar TL'dir.

İSTANBUL
Engin Güven
Buyukdere Cad. 165
Esentepe - İstanbul
Tel: 174 97 55
Tlx: 39321 emsg tr
Fax: 175 25 66

İZMİR
Nur Üçel
Gazi Bulvarı, 52
İzmir
Tel: 12 13 76
Tlx: 52292 ikbi tr
Fax: 19 11 74

BURSA
Merih Hamarat
Fevzi Çakmak Cad. 67
Bursa
Tel: 15 70 80
Tlx: 32451 kbu tr
Fax: 15 69 41

ANKARA
Çağlayan Atbaş
Atatürk Bulvarı, 169
Kızılay - Ankara
Tel: 117 99 80
Tlx: 46909 iktis tr
Fax: 117 69 84

ADANA
Mehmet Ali Çibikçi
Atatürk Bulvarı
Belediye Karşısı, Adana
Tel: 14 41 62
Tlx: 62800 ikad tr
Fax: 14 41 64

SAMSUN
Emine Özcan
Cumhuriyet Meydanı, 8
Samsun
Tel: 17 875
Tlx: 82131 smik tr
Fax: 20 950

inceleme

Gelişmiş Piyasa Ekonomilerinin Bir Prototipi Olarak ABD Ekonomisinde Kâr Oranlarında Düşme Eğilimi ve Bunun Uzantıları Üzerine Yorumlar

M.Kemal ÇAKMAN

Dr.Çakman'ın "Dış Borç Krizine
Sürüklenen Türkiye'de İç Tasarruf
Açığı, Bütçe Açığı ve Vergi Kaçakçılığı"
başlıklı çalışması, dergimizin 284.
(Temmuz 1988) sayısında yayımlandı.

1. GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısında, Marx zamanın kapitalist ekonomilerini incelerken, o dönemin en önemli merkez ülkesi olan İngiltere'yi ele almıştı. Kuşkusuz o günlerden bu yana kapitalizm çok büyük bünyesel ve yapısal¹ değişiklikler gösterdi ve kuşkusuz bu yazar kendini Marx'la mukayese edecek derecede alçak gönüllülükten yoksun değil; ama bilimsel makalelere giriş gibisinden bir şey yazmak geleneksel bir zorunluluk olduğundan ve bu zorunluluğu hiç olmazsa okuyucu açısından sıkıcı olmayan bir şekle büründürmenin yararlı olacağına inandığından, bu makalenin yazarı, Marx'tan tam yüzyıl sonra "gelişmiş piyasa ekonomileri" üzerine yaptığı çalışmalarının neden ABD üzerinde yoğunlaştığını belirtmek için (ve belki de ussallaştırmak için) bu esnekçe analojiyi yapma gereğini duymuştur.

Gelişmiş piyasa ekonomilerinden bahsederken bunların prototipi olarak kabul edilebilecek en uygunu, ABD ekonomisidir diye düşünüyorum. Çünkü 20. yüzyılın ortasına ve ikinci yarısına damgasını vuran ülke ve ekonomi, söz konusu "damga"yı yüzyılın son çeyreğinde Japonya ve Almanya'ya (ve hattâ Taiwan ve Kore gibi yeni bitme Pasifik havzası ülkelerine) teslim etme durumu ufukta belirmiş olmasına rağmen, ABD ekonomisidir denilebilir.

Bu kısa bir çalışmada "Gelişmiş Piyasa Ekonomilerinin bir Prototipi olarak ABD Ekonomisi"-ne ilişkin bir gözlem ve bulgu seti üzerinde durmak ve bu bulgu-seti'nin sosyo ekonomik ve politik-ekonomik bazı uzantıları (implication'ları) üzerine yorumlar yapmak istiyoruz.

Girişi yaptık ya, artık sadede gelebiliriz.

2. BULGULAR

2.1. Kâr Oranı ve Kâr Oranındaki Düşmeler

Amerikan ekonomisinde 1970-80 döneminde kâr oranları düşme eğilimi göstermiş midir? Bu tartışılan bir konudur.² Bizim yaptığımız hesap-

lamalar gerek envanter ve amortisman değerlendirmeye düzeltmelerini içeren vergi sonrası kâr oranlarının³ gerekse bu düzeltmeleri içermeyen vergi öncesi kâr oranlarının 1970'lerde 1960'lara kıyasla düşmüş olduğuna işaret etmektedir.

1968-79 dönemi, OPEC zammı öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılarak kıyaslama yapılırsa, vergi sonrası düzeltilmiş kâr oranları düşme göstermekle birlikte (% 6.6'ya kıyasla % 4.6), düzeltilmemiş kâr oranları $\pi_2^1(Q)$ düşmemiştir. Örneğin π_2^1/Q (yani, düzeltilmemiş, kurumlar vergisi öncesi kârların net yurt içi şirket hasılasına oranı) % 13.5'ten % 13.6 civarına cüzi bir yükselme göstermektedir. Kâr oranlarında düşme var mı yok mu tartışması da bu yüzden çıkmıştır.

Aşağıdaki Tablo 1968-73, 1974-79 dönemlerinde finans sektörü dışındaki Amerikan şirketlerinin kâr oranı ortalamalarını, iki alternatif kâr tanımına göre, kıyaslamalı olarak vermektedir.

TABLO 1
FİNANS SEKTÖRÜ DIŞINDAKİ AMERİKAN ŞİRKETLERİNİN
 π_2^1/Q ve π_3^1/Q CİNSİNDEN KÂR ORANI
ORTALAMALARI

	1967-73 ve 1974-80							
Yıllar	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1967-73 Ort.
π_3^1/Q (%)	9.55	8.45	6.70	4.78	5.29	6.32	5.32	6.61
π_2^1/Q (%)	15.81	15.78	13.84	10.85	11.63	12.46	13.56	13.49
Yıllar	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1974-80 Ort.
π_3^1/Q (%)	2.30	4.67	5.49	5.74	5.31	4.64	3.89	4.59(**)
π_2^1/Q (%)	14.13	13.03	13.75	14.49	14.83	15.29	8.78	13.58

Kaynak: Economic Indicators, Dec. 1978 ve Dec. 1980); Table: Nonfinancial Corporate Business-Output, Cotis and Profits.

(*) π_3 : EDD ve ADD Uygulanmış Vergi Sonrası Toplam Kârlar.

π_2^1 : EDD ve ADD Uygulanmamış Dolaysız-Vergiler Sonrası; Kurumlar Vergisi-Öncesi Kârlar.

Q : Net Yurt-iç Şirket Hasılası: NYŞH

(**) 4.59 : 1974 Yılı, ham petrol fiyatlarının aniden 2.5 kat artması necitesinde doğan çok dalgasının etkisi dolayısıyla çok özel bir konuma sahiptir. Bu nedenle 1974 yılı hesaplama dışı bırakılırsa π_3^1/Q 1975-80 ortalaması, % 5.2 olarak bulunur.

Fakat aynı kıyaslama daha uzun bir dönemi kapsar şekilde yapılır ve 1970 öncesi 20 yıl 1970'li yıllarla kıyaslanırsa, finans sektörü dışındaki Amerikan şirketlerinin kâr oranı ortalamalarının π/Q cinsinden her türlü tanımla düşmekte olduğu gözlenecektir. Aşağıdaki tablo bu tür bir kıyaslamamın sonuçlarını özetlemektedir.

TABLO 2
FİNANS SEKTÖRÜ DIŞINDAKİ ŞİRKETLERİN π_1/Q (*)
 π_2^1/Q ve π_3^1/Q CİNSİNDEN KİYASLAMALI KÂR ORANI
ORTALAMALARI 1950-69, 1960-69; 1970-79

	π_1/Q	π_2^1/Q	π_3^1/Q (**)
1950			
(A) Ortalaması	% 28.94	% 17.29	% 8.22
1970-79			
(B) Ortalaması	% 22.99	% 13.50	% 4.98
Fark: (A)-(B)	% 5.96	% 3.79	% 3.24

Kaynak: Council of Economic Advisors 198. Statistical Annex. Tablo B12'deki verilerden hesaplanmıştır.

(**) π_2^1 π_3 ve Q Tanımları için bkz. Tablo 1 altındaki notlar.

(*) Şirketlerin tüm-vergiler öncesi kârları. Yani hem kurumlar vergisi öncesi hem de dolaylı vergilerin alınmadığı varsayılarak hesapların kâr miktarı. Başka bir deyimle; π_2^1 değerlerine, ödenmiş olan "dolaylı vergiler" eklendiğinde ortaya çıkan rakam. (Önemli not: π_2^1 "Prime" işareti ADD ve EDD uygulanmamış verileri (yani düzeltilmemiş) kâr rakamlarını); π_2 ise "düzeltilmiş" kâr verilerini simgelemektedir.)

Bu gözlemlerin kısmi bir açıklamasını şöyle yapabiliriz: OPEC zamları ile birlikte, enerji girdisinin ve de enerji-ve-materyal-yoğun-sektörlerde üretilen birçok ara-mal'ın fiyatlarındaki artışlar, maliyetleri yükseltmiş ve kâr oranlarını deprese edici bir etki yaratmıştır. Fakat şirketler, genelde ve kısa bir süre içinde, bu artışların önemli bir kısmını fiyatlara yansıtmışlardır. Bu ise enflasyon hızına ivme katmıştır. Öte yandan yükselen enflasyon oranı ile birlikte, liktif kârların önemi ve büyüklüğü artmış; ve dolayısıyla "düzeltilmemiş" kâr oranlarında bu dönemde azalma görülmezken, fiktif kârlar çıkarıldıktan sonra yapılan hesaplamalar, kâr oranlarının düşmekte olduğunu göstermiştir.

Bu arada, gerek federal hükümetin şirket kârları üzerine uyguladığı vergilerde, gerekse şirketlerin vergi sonrası kârlarını, "temettüler" ve "dağıtılmamış kârlar" arasında bölüştürürken uyguladıkları kıstaslarda, bu düzeltmeleri içermeyen rakamlar (yani "kaba", "düzeltilmemiş" kârlar) esas alınır. Bunun sonucunda, "Dağıtılmayan Şirket Kârları", sağlıklı bir finans manejmanı açısından arzu-edilir seviyelerin çok altına düşmüştür.⁵ Nitekim "dağıtılmamış şirket kârları"nın NYŞH'a oranı 1960'lı yıllarda % 4.9 düzeyindeyken bu ortalama 1970-83 arası % 2.2 düzeyine düşmüştür. Keza ödenen temettülerin NYŞH'a oranı 1960'larda ortalama % 4.1 civarında iken, 1970-83 arasında % 3.3 olmuştur. (Bu konuda veri dökmü için bkz. Çakman 1985, s.333 Tablo 2)

Bu veriler, finans sektörü dışındaki Amerikan şirketlerinin kâr oranlarında, daha uzun vadelerde, seküler bir düşme eğiliminin olabileceğine işaret etmekte, ve bu eğilimin varlığını, 1950-79 dönemi için tartışma götürmez bir biçimde kanıtlamaktadır.⁶ 1967-1980 arasındaki daha kısa bir dönemi OPEC öncesi ve sonrası şeklinde ikiye bölerek yapılan kıyaslamalarda, düzeltilmemiş kâr oranlarında azalma değil, yükselme gözlenmesine dayanarak yapılan "kâr oranları gerçekten düşüyor mu" tartışması, bu daha uzun vadeli perspektiften bakılınca kesin bir sonuca bağlanabilir: 1970-1983 arasında düzeltilmiş kâr oranlarında gözlenen düşüş sadece fiktif kârlar ve OPEC zammı şokuna uyum süreci ile ilgili görünmemektedir; ve uzun vadede seküler bir düşme eğiliminin de göstergesi olabilir.

Her halükârda Tablo 2'den çıkan sonuç, ABD'de yapılan üretimden elde edilen kâr oranlarının, her tür tanımıyla, uzun vadeli bir düşme eğilimi gösterdiği merkezindedir. Çünkü düzeltilmemiş dizilerle (π ile) yapılan hesaplarda da, yurt içi üretimden elde edilen kâr oranları, uzun vadede kesin bir düşme göstermektedir.

3. YORUMLAR

3.1. $\pi/Q = \%5$ Demek $\pi K = 1$ Demektir: Kâr

Oranları Bunca Düşük Olunca Nasıl Olur da Yatırım Yapılır?

Bu ilginç soruya yanıt vermeye girişmeden hemen işaret etmek gerekir: Sunduğumuz veriler Yurt-içinde yapılan üretimden elde edilen kârlara ait oranlardır. Oysa ABD şirketlerinin yurt dışı yatırımları ve kâr-transferleri büyüktür ve önemlidir. Bunlar da dikkate alındığında kâr oranlarında düşme bunca büyük olmayabilir. Fakat bu tartışmalı bir konudur. Çünkü: (i) Global çapta bir bunalım (hafif de olsa) söz konusudur ve ABD şirketlerinin yurt-dışı operasyonlarından elde ettikleri kâr oranları da son 10-15 yılda 1950-1965 dönemine kıyasla düşmüş olabilir. (ii) Kâr transferlerinden söz ederken, transfer fiyatlamasının rolünü de düşünmek gerekir. Transfer fiyatlaması ile elde edilen ekstra kârlar büyükçe bir meblağ tutar ve bunların önemlice bir kısmı yurt-ici üretimden elde edilen kârların içindedir. Denilebilir ki, transfer fiyatlamasının söz konusu olduğu satışların ne denli yüksek bir oranı ABD'de yerleşik "ana-şirket"ten yurt dışındaki yavru şirketlere doğru yapılıyorsa, transfer-fiyatlaması yoluyla elde edilen kârlar o denli yurt dışındaki yavru şirketlerin kâr oranını değil de "yurt-ici-üretimden-elde-edilen-kâr-oranları"nı arttırıcı bir rol oynar. Her halükârda bu konuda güvenilir veri toplamak veya anlamlı tahminler yapmak imkânsız gibidir.

ABD şirketlerinin yurt-dışı operasyonlardan elde ettikleri kâr oranları muhakkak yurt-ici-üretimden-elde-ettileri-kâr-oranına kıyasla daha yüksektir. Ama büyük bir olasılıkla onlar da (daha çüzi bile olsa) bir düşme eğilimi gösteriyor olabilirler. Ama bu tür mülâhazalar, asıl üzerinde durmak istediğimiz konunun haricinde kalırlar: Post-endüstriyel bir toplumun prototipi olarak ABD ekonomisi (sermaye birikimi ve yoğunluğuna ilişkin olarak) kâr oranlarında bir düşme eğilimi ve bu olgunun içerdiği bazı çelişkilerle mi karşılaşmak durumundadır acaba?

Denilebilir ki, yurt-ici üretim sürecinde elde edilen kârların NYŞH'a ve K'a oranlarındaki seküler düşme uzun vadede süregittiği takdirde bazı

sorunlara yol açacaktır. Bunların başında yatırımların tavsaması gelmektedir. Geleneksel makro ekonomide yatırımlar faizlerin ve gelirin bir fonksiyonu olarak yazılırken, işletme kâr oranlarının sabit olduğu varsayılmaktadır. Oysa yatırım olgusuna madalyonun öbür yüzünden de bakmak gerekir: Faiz oranları sabitken (**cet.par.**) yatırımlar, işletme kâr oranının bir fonksiyonudur. Dolayısıyla kâr oranında süregiden bir düşüş, eninde sonunda yatırım güdüsünü zayıflatacaktır.

Nitekim kâr oranlarındaki düşüş Tablo 2'de belgelendiği üzere önemli boyutlara varmıştır. Üstelik Tablo 2'deki kâr oranları π/Q cinsinden yazılmıştır. Oysa "yatırımın getirisi" açısından daha anlamlı bir mukayese için kullanılması gereken değişken π/Q değil π/K dizileridir. Sermaye stokuna ait güvenilir diziler olmadığı için tablolarda bu değişkeni kullanmadık. Fakat ABD gibi gelişmiş bir teknolojiye sahip bir ülkede şirketlerin sermaye hasıla oranlarının en azından 5 civarında olduğu ve 1960'tan bu yana bu katsayının olsa olsa marjinal bir miktarda arttığı düşünülürse π/K cinsinden kâr oranlarının %1 veya daha düşük bir rakam civarında dolaştığı anlaşılar. Gerçi 1970'li yıllarda yüksek enflasyona bağlı olarak, reel faizler de sıfıra yakın düzeylerde dolaşmışlardır, ama Reagan dönemiyle birlikte uygulanan yüksek faiz politikası, π/K cinsinden işletme kâr oranları (φ) ile reel faizler (r) arasında ufak da olsa varolan pozitif marjı bile yok edecek etkilerde bulunmuş ve bazı hesaplara göre yatırım-kâr-oranlarının (yani işletme kâr oranlarından reel faiz oranının çıkartılmasıyla elde edilen değişkenin) sıfır ve hatta bazı sektörlerde negatif olarak tecelli etmesine neden olmuştur. Bu durumda akla şu soru gelmektedir. Öyleyse şirketler nasıl olur da yatırım yapmaya devam ederler? Aradaki marjlar, likit sermayeyi fizik sermayeye çevirmek için gerekli uğraşa ve rizikoya değmeyecek kadar küçük görünürken, yatırımlar (milli gelirin oranı olarak bir miktar duraganlaşmış bile olsalar) nasıl olur da hâlâ sürmüş oldukları düzeyde oluşabilmişlerdir?

Bu sorunun iki temel yanıtı vardır ve biri eko-

nomik olmaktan ziyade sosyo-psikolojik ve kurumsaldır. İlk önce ona değinelim:

a) Özellikle yerleşik büyük şirketler kurumsallaşmış makro-sosyo-ekonomik-organizmalar olarak, yeni kurulmuş ve/veya aile-şirketi olan kumpanyaların uğraşmak ve risk almak için kesinlikle yeterli bulmayacağı $\varphi-r$ marjlarında yatırımlarına devam ederler; çünkü bunlar devasa kuruluşlardır ve amaçları en geniş soyutlama düzeyinde gene kâr maksimizasyonu olsa bile sebebi vücutlar (daha doğrusu yaşama devam etme sebepleri), kâr maksimizasyonunun ve kâr marjlarının ötesinde bazı faktörlerle de belirlenmektedir. Daha açık seçik bir ifadeyle: Küçük bir "şahıs-veya-aile-şirketi," $\varphi-r$ sınırlamaya yüz tuttuğu zaman, fizik-kapitalini likit kapitale çevirip kâr yerine faiz-geliri elde etmeyi yeğleyebilir. Ama yerleşik ve büyük bir şirketin bunu yapması beklenemez. Çünkü bu gibi bir aksiyon, bu tür bir şirketin işlevine; bu işlevin yarattığı sosyo-psikolojik değer ve gereklere; bu gibi şirketlerin yönetim kurullarından menejeryel tabakalarına, çalıştırdıkları onbinlerce emekçiye ve yüzbinlerce hisse senedi sahibine kadar uzanan çok karmaşık sosyo-ekonomik-ve-beşerli-ilişkilerle yoğrulmuş yapısına aykırıdır.

b) Yukarıda yönetilen soruya ikinci bir yanıt da şu olabilir: Üretilen binlerce ürünün birçoğunda sık sık gerçekleştirilen ve ürünün teknik özelliklerini ve dizaynını geliştirmeye yönelik değişikliklere, yepyeni ürünlerin geliştirilip pazarlanması ve yepyeni "ihtiyaç"ların yaratılmasına bağlı olarak oluşan yatırım fırsatlarının var olduğu; ve bu durumlarda bu alanlara yapılan fizik yatırımların marjinal getirisinin, (özellikle yeni yatırımlarda genellikle en yeni ve en mükâmil teknoloji kullanıldığı için) fizik sermayenin ortalama getirisinin üstünde oluşabileceğini gözönüne almak gerekir. Ortalama kâr oranlarında seküler düşmelere rağmen sistemi stabil tutan bir ewvelki paragrafta değinilenler ise, canlı ve cevval tutan bu ikinci nedendir. Bu ikinci neden ayrıca, fizik kapitalin reel marjinal getirisi, uzun vadede reel faiz oranına eşitlenir yorumunun sorgulanabileceğine

işaret ettiği için de önemlidir. Son yapılan yatırımdan elde edilen kâr oranı (marjinal) birçok ahvalde ortalama kâr oranından büyük olabilir;⁷ bu nedenle ortalama kâr oranları ile reel faizler arasında soyut-genel marj çok düşmüş bile olsa, cazip fırsatlar sürekli oluşmaktadır denilebilir. Bu devam ettiği sürece merkez ülkelerdeki kapitalizm, itici, ilerletici yaşamsal-gücünü ve cevvalliğini kaybetmeyecek; ve "yatırım-kâr oranları"nın sıfır düzeyine yakın dolaşmasına rağmen ve bazı bunalımlar bu sorunlara rağmen yaşamını sürdürebilecektir.

3.2. Güncelliğini Muhafaza Eden Eski Bir Çelişki

Yukarıdaki paragrafta getirdiğimiz açıklama bir yana, seküler düşme eğilimi gösteren kâr oranları, kapitalist ekonomilerin eski bir çelişkisini yeniden gündeme getirme istidadındadır, diyebiliriz. Yatırım motivasyonunu (güdüsünü) canlandırmaya yönelik bazı tedbirlerle kâr oranları yukarı doğru yeniden çekilebilir. Bu kabildir ve nitekim Reaganomics'in hedeflerinden biri de budur. Ama Reaganomics bu alanda başarıya ulaşamamış görünmektedir ve 1980'ler ortalaması olarak kâr oranlarındaki düşüş yavaşlatılmış bile olsa devam etmektedir.⁸

Bu başarısızlığın altında temel bir çelişki yatmaktadır kanısındayız. Kâr oranlarını, örneğin vergi politikalarıyla yükseltmek mümkündür; fakat bu, vergi-gelirlerini düşürüp, bütçe açığını ve dolayısıyla ya enflasyonu ya da iç borçların büyüme hızını önemli ölçüde arttıracaktır. Nitekim son beş yıldır bu sonucusu olmuştur. Fakat, kâr oranlarını ve de sermayenin payını ücret fonunun payı aleyhine arttıracak her türlü politikanın başka tür ve daha temel bir sakıncası vardır: Kâr oranı ile gelir bölümüşü arasında pozitif bir ilişki var sayılırsa (ki vardır), kâr oranlarında ve/veya daha genelde sermaye gelirlerinde önemli ölçüde bir artış, gelir bölümüşünü sermayedar sınıf lehine önemli ölçüde "bozacağı" için (sosyo-politik sakıncaların ötesinde) Keynesyen efektif-

talep-yetersizliği-sorununu yeniden gündeme getirebilecek bir ortam yaratacaktır; salt bu nedenle de ugulanırığa sahip değildir, denilebilir.

Bu son noktayı biraz açmak gerekir: Gelir bölümüşü sermayedar sınıf lehine önemli ölçüde değiştirildiği takdirde, (bu sınıfın tüketim-eğilimi görelili düşük olduğu için) yurt-ıçi-satış-hasilası, üretim-kapasitesinin önemli ölçüde altına düşebilir; ve dolayısıyla efektif-talep-yetersizliği yeniden gündeme gelebilir. Nitekim, ABD'de 1930'lardan bu yana gelir bölümüşünün sürekli olarak sermayedar sınıf aleyhine değişmiş olması, efektif-talep-yetersizliğinden doğan bir depresyonun yeniden ortaya çıkmasını engelleyen gelişimlerden biridir denebilir.

Ek Tablo A'da, Milli Gelir içinde maaş ve ücretlilerin payı %80 - %82 civarında verilmiştir. Bu pay 1930'lardan beri sürekli yükselmektedir. **Ek Tablo B'de**, tüm vergiler öncesi düzeltilmiş kârların NYŞH'ye (Net Yurt-İçi Şirket Hasılasına) oranı 1970'lerde %23 ve vergiler sonrası düzeltilmiş kârların NYŞH'a oranı ise %5.6 civarında bulunmuştur. Bu demektir ki şirketlerin kârlarının %75 kadarı dolaylı-veriler artı kurumlar vergisi yoluyla devlete aktarılmaktadır. Hükümet harcamalarındaki artışla birlikte, bu "bigovernment" olgusundan şikayetlerin temelinde yatmaktadır; ve de gelir bölümüşünün maaş-ve-ücretliler lehine çevrilmiş olmasında kullanılagelen aletlerin başında gelmektedir. Öte yandan 1930'lar tipi bir depresyonun doğmasını engelleyen dinamiklerden biri de ("biggovernment"tan şikayetlere rağmen) gene budur. Dolaylı vergiler ve kurumlar vergisinin, yaratılan kâr diliminden büyük bir parçayı koparıp götürmesi ve hükümet harcamalarının büyümesi olgusunu, bu nedenle, sermaye çevreleri bile ehven-i şer addetmektedir diyebiliriz.

Vurgulamak gerekir ki, 1970'lerden bu yana derinleşen "yeni tür bunalım"ın temelinde şimdi ana hatlarını çizdiğimiz ve sermaye çevrelerinin değerlendirmede ambivalent bir tavır⁹ takındıkları bu bileşke yatmaktadır denile-

mez. **Ek Tablo B'**'nin simgelediği üzere temel sorun, şirketlerin verdikleri toplam vergilerin miktarının veya oranının büyüklüğünden ziyade **tüm vergiler-öncesi-kâr-oranlarının** ($\pi_1/\text{NY\$H}$ cinsinden) 1960'larda ortalama %27.7 iken 1980'lerde ortalama %20.5 civarına düşmüş olmasından kaynaklanmaktadır. **Vergi öncesi kâr oranında** %7.2'nin fevkinde bu düşüşe karşın **kurumlar vergisi sonrası** düzeltilmiş kâr oranları ($\pi_3/\text{NY\$H}$) 1960'larda % 9 dolaylarından 1980'lerde % 5.4 dolaylarına düşmüştür. Aradaki fark NY\\$H'nin % 3.6'sı kadardır. Bu demektir ki, bir yandan şirketlerden alınan toplam vergilerin NY\\$H'a oranı düşmekte, diğer yandan da buna rağmen bu vergilerin Vergi-öncesi-kârlara oranı yükselmektedir. Dolayısıyla vergi-sonrası kâr oranlarını sabit tutmak, bu şartlar altında, ancak kârlardan alınan vergilerin oranını hem politik hem de ekonomik olarak kabul edilemeyecek derecelerde düşürmekle mümkün olabilir. Bu ise bütçe açıklarını onulmaz bir biçimde büyütecek ve sosyal barışı bozacak etkilere neden olabilir. Öte yandan efektif talebi canlı tutmak, alışlagelmiş bulunan hizmetlerden (ve de askeri harcamalardan) kısıntı yapmamak gibi ekonomik, sosyolojik ve politik zorunluluklarla hükümet harcamaları düşürülebilmiştir. Dolayısıyla stagflasyonun, enflasyonvektörünün temellerinden biri de burada yatmaktadır ve **vergi öncesi kâr-üretim kapasitesi** ile ilintisiz değildir **savını öne** sürebiliriz. Demek ki sorun, **"Big Government"** olgusundan ziyade, **"vergi-öncesi"-kârların** gerek NY\\$H'a gerekse K'e (yani Fiziki sermaye stokunun değerine) oranı cinsinden uzun vadede sürekli ve önemlice bir ölçüde düşmüş olmasından kaynaklanmaktadır.

Daha açık bir ifadeyle bu olgulara ilişkin sorun şöyle özetlenebilir: Dolaylı Vergiler + Kurumlar Vergisinin NY\\$H'a oranı 1960'larda % 18.7 iken bu oran 1980'lerde ortalama % 15.0 civarına düşmüştür. Aradaki fark net Yurt-İçi Şirket Hasılasının %3.7'sine tekabül etmektedir. Dolayısıyla sorun şudur: Bir yandan efektif talebi canlı tutmak için olduğu kadar birçok sosyolojik

ve politik nedenlerle **hükümet harcamalarının (GSMH'nin oranı cinsinden) hiç olmazsa sabit kalması zorunlu addedilmektedir. Öte yandan** gene ekonomik ve sosyopolitik nedenlerle **ne emekçilerin ne de sermayedarların vergi yükünü arttırmak pek mümkün olmamaktadır.** Bu arada bir de vergi öncesi kâr oranları ($\pi/\text{NY\$H}$ cinsinden) önemli ölçüde (0.073 NY\\$H civarında) bir düşüş kaydettiği için, şirketlerden alınan toplam vergilerin NY\\$H'a oranı da, buna bağlı olarak ve önemli ölçüde düşmüştür. **Dolayısıyla şirket vergilerinin NY\\$H'na oranı, 1960'larda %18.73 iken 1980'lerde ortalama %15.04'e düşürülmüştür. Fakat eğer G/GSMH oranı değişmeyecekse 0.037 NY\\$H civarındaki bu meblağ bir yerlerden vergi olarak alınmak zorundadır; ama alınamamaktadır.**

İşte, "stagflasyon olgusunun enflasyon vektörünü belirleyen önemli faktörlerden biri vergi-sonrası-şirket-kârlarındaki oransal düşüştür" savını öne sürerken zihnimizin gerisinde yatan mantığın özü budur.

Burada özetlediğimiz bu çelişki demetinden çıkış yolunu hükümet harcamaları açısından (müdahaleler başka bir konu) "devletin ekonomideki rolü ve payı küçüktülmelidir" savında arayanların, olgunun bazı boyutlarını göz ardı etmeyeceği yeğledikleri kanısındayız. Nitekim sermaye çevreleri ve yüksek düzeydeki devlet yöneticileri de, bu popüler fakat kapsamlı olmaktan uzak savın bir çıkış yolu olamayacağının bilincinde görünmektedirler; ve **"big government" olgusunu sözlü eleştirmekten geri kalmamakla birlikte, hükümet harcamalarını kısarak "smaller government" a doğru ilerlemekten geçerli ve zorunlu nedenlerle kaçınmaktalar** izlenimini vermektedirler. Keynesyen devrim bitmiş ve karşı hareket başlamış gibi görünmekle birlikte, Keynesyen öğretinin (ki bu sadece entelektüel değil, 1930-1960 döneminin ekonomik deneyimlerinden alınan derslerden gelen bir öğretiler) ana temalarının geçerli olduğu; ve bunun yanı sıra kitle-tüketim toplumunun doğuşu ile birlikte oluşan gelişme ve yapısaldeğişikliklerin (ve bu arada gelir bölüşü-

mü ile ilgili değişikliklerin,) yetersiz-effektif-talep problemlerine bir yanıt getirmiş oldukları; bu oluşumun gerçekleşmesi sürecinde G/GSMH oranının ve de özellikle HEW harcamalarının¹⁰ belirli bir düzeye kadar çıkmasının önemli bir rol oynamış olduğu ve bu gelişimlerin olumlu ve "geriye-döndürülemez" nitelikte olabileceğine dair biling yerleşmiş görünmektedir.

Kanımız odur ki, sistemin canlı ve cevval kalmasını sağlayan ve 1930'lardan bu yana **effektif-talep-yetersizliği temeline-oturmuş-bir-depresyonun-oluşmasına olanak veremeyen ve fakat öte yandan da, vergi-öncesi-kârlarda önemli ölçüde bir düşüş olduğu zaman, düşüşün büyüklüğü derecesinde stagflasyon olgusunun doğmasına yol açan yapısal değişikliklerin en önemlilerinden biri de, sistemin, gelir bölüşümünü sermayedar sınıf aleyhine ve (hem x hem de y-emekçilerini içeren)¹¹ maaş ve ücretliler lehine çevrilebilmiş olmasıdır.** Bu eğilim, (sosyo-politik nedenlerin ötesinde) sırf bu açıdan geri-çevrilemez (**irreversib-le**) izlenimini bırakmaktadır.¹² Dolayısıyla gelir bölüşümünü sermayedar sınıf lehine çevirmek, ancak marjinal bir makyasta mümkündür; ve dolayısıyla gelir bölüşümünü sermayedar sınıf lehine çevirmek, ancak marjinal bir makyasta mümkündür; ve dolayısıyla ISLM eğrisinin eğiliminin giderek daha büyük bir değer alıyıp olmaması, gerek pratik gerekse politik-ekonomik bakımdan önemli görünmektedir.¹³ ISLM eğrisinin eğimi küçük olduğu derecede (burada kısaca özetlemeye çalıştığımız nedenle, yani gelir bölüşümü - efektif talep ilişkisinden uzantıları nedeniyle) işsizliği giderici genişletici politikaların yanı sıra kâr oranlarını yukarı itecek bir gelirler politikası uygulama olanağının kısıtlı olduğu (ve **vice-versa**) daha evvel gösterilmişti. (Bkz. Çakman, K., 1985)

3.3 X-Emekçiler ve Y-Emekçiler ve Bölüşüm Üzerine

Bölüşümü sermaye lehine çevirmeyi engel-

leyen ekonomik faktörler haricinde sosyo-politik güçler varsa, bunlar sendikalar ve "işçi-sınıfı" denince akla gelen "Mavi Tümlü ve Sıradan Beyaz-Gömlükçiler" (X-Emekçileri) değil de, "şef-düzeyi-ve-daha-yüksek-mevkilerde-istihdam-edilen-sair-maaş-ve-ücretliler" dir.¹⁴ ki bunlara bundan böyle **Y-Emekçiler** diyeceğiz. Nitekim, X-emekçilerin Net Yurt-İçi Şirket Hasılasındaki payları 1960'lı on-yılda toplam %13 ve 1970'li on yılda toplam %18 düşmesine karşın, Y-Emekçiler dahil tüm ücret ve maaşların NYŞH'daki payı 1960'larda ortalama %70.4 düzeyinden 1980'li yıllarda % 75.5'e yükselmiştir. (Veri dö-kümü için bkz. Ek B ve C). Bunun üç önemli imlemi vardır:

(i) X-Emekçilerin payı önemli ölçülerde düşerken, tüm ücretli ve maaşlı kesimin payı (yani başka bir deyimle ücret fonunun payı) yükseldiğine göre, bu demektir ki gelir transferi, hem "işçi sınıfı" denince akla gelen sınıftan hem de "sermayedar" sınıflardan, Y-Emekçileri adını taktığımız "supervisor"-mekii ve daha üst kademelerde çalışan menejeryel ve profesyonel nitelikli emekçilere doğru yapılmaktadır. Bu da "post-endüstriyel" toplumda yepyeni ve güçlenen bir sınıfın doğduğunun bir belirtisi olarak alınabilir.

(ii) Y-Emekçiler arasında sendika üyesi olana pek rastlanmadığına ve sendika üyeleri sadece X-Emekçileri arasından çıktığına göre ve de X-Emekçilerin 1960-85 arası dönemde reel ücret artış oranlarının prodüktivite artış oranları altında kaldığı sabit olduğuna göre, **sendikaların enflasyonist baskı yaptığına ve/veya sendika gücü ve toplu sözleşmelerin wage-push enflasyon'un bir nedeni olduğuna dair yerleşik geleneksel ve popüler görüşler bilimsel destekten mahrumdur.** Çünkü bu kesimden kaynaklanan bir **wage-push** etkisi için X-Emekçilerin reel-ücret-artış-oranlarının prodüktivite artış oranları üzerinde seyretmesi gerekirdi. Oysa veriler bunun tam tersinin vukubulduğunu göstermektedir. (Bkz. Ek C.)

(iii) Dolayısıyla gelir bölüşümünü sermaye

lehine çevirmeyi ve toplam ücret fonunun toplam hasılaya oranını düşürmeyi engelleyen birtakım ekonomik ve sosyo-politik güçler varsa, bunlar işçi sınıfı denince akla gelen X-Emekçileri (yani mavi tulumlu ve sıradan-beyaz-gömlekliler) değil, bu makalede (ve Çakman(85) ve Çakman(88)'de) Y-Emekçiler diye adlandırılan maaş ve ücretli kesimdir. Keza **wage push** baskısı da (olduğu kadarıyla) hemen hemen tümüyle bu kesimden kaynaklanmaktadır. Veriler, sınıfsal açıdan sosyo-politik ve ekonomik gücün hem sermayedar sınıfın hem de "emekçi sınıfı" denince akla gelen X-emekçilerinin aleyhine değiştiğine işaret etmektedir.

Bölüşüm açısından olduğu kadar, bunun, yukarıda 3.2 başlığında irdelenen, "kâr oranları düşmeye devam ederse kriz doğabilir; öte yandan kâr oranları ve sermayenin payı arttırılmaya çalışılırsa da enflasyonist baskılar güçlenir ya da eski affektif-talef-yetersizliği sorunu yeniden ortaya çıkar" şeklinde ifade edilen çelişki ile önemli bir ilgisi vardır. O da şöyle özetlenebilir: 3.2'de ileri sürülen o sav, bu başlık altında verilen ve irdelenen bulgularla "yumuşamış"tır. Şöyle ki, hem enflasyonist baskılara yol açmadan hem de efektif talep yetersizliği sorununu hortlatma riski ve olasılığını yaratmadan, kâr oranlarını ve kârların hasıla içindeki payını yükseltmek mümkündür. Ama şöyle mümkündür: Y-Emekçilerinin üst %50 veya %70'ine giren gruplardan daha çok vergi alınırken, kurumlar vergisinde ve dolaylı şirket vergilerinde önemli indirimler yapılırsa, ve ikinci grup indirimlerden kaynaklanan vergi gelirleri kaybı ilk gruba uygulanacak vergi arttırmalarıyla telafi edilirse o zaman hem bütçe açıklarına ve enflasyonist baskıya neden olmadan hem de yetersiz-efektif-talep sorununun hortlatma riskine girmeden, kâr oranlarında önemlice bir artış sağlanabilir. Y-Emekçiler'in üst kademelerinden daha çok vergi alınması yurt-içi tüketim mal ve hizmetlerine olan talebi ancak çok cüzi bir miktarda düşüreceğinden bu kesimin vergi-sonrası gelirindeki % 10-% 20'lik bir düşüş yetersiz-efektif talep sorunu olarak yansımayacaktır: Çün-

kü bu kesim zaten (senelik) 60.000 doların üstünde vergi-sonrası-gelire sahiptir; dolayısıyla söz konusu vergi arttırımı, daha çok, bu sınıfın tasarruflarını marjinal olarak düşürmelerine ve de lüks tüketimlerini kısımlarına neden olacaktır. Bu sonuncusu ise, ABD'nin başındaki başka bir güncel sorunun çözümüne marjinal de olsa bir katkıda bulunacaktır: Önerilen uygulama ithal mallarına olan talepte azımsanmayacak bir düşme yaratabilir ve ABD'nin büyüyen dış ticaret açığı sorununa da küçük bile olsa olumlu bir katkıda bulunabilir.

Bütün bunlar iyi de, burada da sosyo-ekonomik-politik bir çelişki yatmaktadır. Böyle bir programla platforma çıkacak partinin seçimlerde hezimete uğraması kesin olacağı için, öneri, sağlam bilimsel ve pratik temele sahip olmasına rağmen denenmeye kalkışılmayacak türdendir diyebiliriz.

Bu makaleye, "şeytanın sözcülüğü"nü yaparcasına birkaç keskin sözle son vermek istiyorum: hastalık ve belirtileri ciddi bir hal almadan yapılabilecek şeyler, alınması elzem birçok sosyo-ekonomik, ekonomik ve mali tedbirler ve güdülmesi gerekli politikalar, oy toplama gereksiniminin yarattığı endişe, gaile ve zorunluluklar ile uygulamaya konulamayacak; dolayısıyla yığılmaya devam edecek olan sorunlar belki bir yüzyıl belki de daha kısa bir süre içinde, tarihteki diğer büyük "imparatorluklar" gibi ABD'nin de gücünü yitirip gerileme devrine girmesine neden olabilecektir. Nitekim duraklama devri emareleri şimdiden belirginleşmiş gibidir. Eğer bu gibi çelişkilerden kurtuluş varsa, o da teknolojik gelişimdedir diyeceğim geliyor: ama bir ses de, "o senin dediğin, çözümün değil problemin bir parçası oldu bile" gibiinden bir şeyler fısıldıyor kulağıma...

4. SONUÇ

Makalelere sonuç diye bir bölüm yazmak adeti de sosyal bilimlerin, fiziki ve biyolojik birimleri taklit etme gibi bir hataya özenmelerinden beri iyice yerleşmiş görünüyor. Sosyal bilimler (alanın

tabiatı icabı) kontrollü ve iyi tanımlanmış laboratuvar deneylerine izin vermediğinden, (ekonometrik ve teknik bazı istisnalar dışında) yapılan çalışmaların, deturlar "ama"lar, "eğer"ler, "öte yandan"lar ve "şu da var ki"lerle dolu olması gereken çaplı gözlemlerini, bulgularını ve bunlara ilişkin yorumlarını, "sonuç" ibaresi altında iki üç paragrafa sıkıştırabileceklerine inanmıyorum. Bu ancak çok dar çerçeveli bir çalışma için söz konusu olabilir.

Ama bu çalışmayı "Sonuç" ibaresi altında illa ki özetlemek gerekirse, bunu tek bir cümleyle de yapabilirim: 2., 3.1., 3.2. ve 3.3. Bölüm Başlıkları altında yazılanların tümü ve de Ek A, Ek B ve Ek C bizzatihi sonuç özetleri şeklinde kaleme alınmıştır. Bu da demektir ki, vardığımız sonuçları anlamak isteyenler, "Giriş ve Sonuç" bölümleri dışında makalenin tümünü okumak ve tabloları incelemek zorundadırlar. Bazen düşünüyorum da fizikî ve biyolojik bilimlerdeki işi bizimkinden daha kolay.

EKLER

Tablo A:

ABD'de Faiz Rant, Kâr ve Emekçi Gelirlerinin
Milli Gelir İçindeki Payı: 106%-79

Yıllar	Net Faiz MG*	Rant MG*	π MG*	W MG*
1960'lı yıllar ortalaması	3.55	3.36	13.49	79.60
1970'li yıllar ortalaması	6.19	2.03	9.74	82.04

Kaynak: Council of Economic Advisers (1980). *Statistical Annex Table B19*

NOTLAR:

MG* : Faiz Rant Kâr ve Ücretlerin Proprietors Income** içindeki paylarının ne olduğu hakkında veri toplamak mümkün olmadığı için MG'den Proprietor Income'i çıkartarak bulduğumuz diziye payda olarak kullandık. (Proprietors Gelirlerinin MG'ye oranı yaklaşık % 8-9 dolaylarındadır.)

W : Ücret ve Maaşlar + işçi emekli ve hastalık sigorta fonlarına işverenlerin ödedikleri fonlar + kıdem tazminatları vb.

π : ADD ve EDD uygulanmış kurumlar vergisi öncesi net

kârlar. (Proprietors Gelirlerinin ne kadar "kâr" ne kadar ücret sayılır bu konuda data yoktur. Fakat proprietor gelirleri içinde kârların payının ekonomi genelindeki payın bir hayli üstünde olduğunu tahmin ediyoruz.)

(**) Proprietor's Income: Şirketleşmemiş şahıs ve aile işletmelerinin gelirleri. Bunlar iş yerlerinde kendilerini ve aile efradını çalıştırdıkları için zımnî ücret gelinine; bir miktar parayı girdi ve stoklara bağladıkları için zımnî faiz gelinine; ve sahip oldukları bazı dükkan ofis ve arazileri kendileri kullandıkları için zımnî rant gelinine sahiptirler. Bu üç zımnî gelirin toplamı, proprietor'ların toplam fırsat maliyetini verir. Toplam gelirlerinden bunlar çıkarıldığında elde edilen rakam "kâr" addedilebilir. Proprietors gelirlerindeki bu dört faktörün paylarını güvenilirlikten yoksun bir şekilde hesap etmek yerine, MG* dizisini payda olarak kullandık. Eğer faiz, rant, kâr ve ücretlerin Proprietors Income içindeki paylarının, bu dört faktörün ekonomi genelindeki paylarına eşit olduğu varsayımı yapılırsa, yukarıdaki rakamlar faktör gelirlerinin Milli Gelirdeki payı şeklinde okunabilir.

Tablo B:

ABD'de Tarım ve Finans Sektörü Dışındaki
Şirketlerin, Net Yurt İçi Şirket Hasılası İçinde Ücret
ve Maaşların, Net Faizin, Vergi Öncesi ve Vergi
Sonrası Kârların Payı

Yıllar	WI NYŞH	r NYŞH	π_1 NYŞH	TT NYŞH	π_3 NYŞH
1960'lı yıllar ortalaması	70.38	1.82	27.71	18.73	8.97
1970'li yıllar ortalaması	73.61	3.40	22.99	17.38	5.60
1980'li yıllar ortalaması	75.54	3.99	20.45	15.04	5.40

Kaynak: Bureau of Economic Analysis (in) Council of Economic advisers (1980) ve (1984) *Statistical Appendix, Table B11* (1980)+ ve B12 (1984)'deki verilerden tarafımızdan hesaplanmıştır.

NOTLAR:

NYŞH : Net Yurt İçi Şirket Hasılası

wL : Toplam Ücret ve Maaşlar w'nun açıklanması için Tablo 1'in dibindeki nota bakınız.

π_1 : Dolaylı Şirket Vergileri + Kurumlar Vergisi Öncesi Net Şirket Kârları.

TT : Dolaylı Şirket Vergileri + Kurumlar Vergisi.

π_3 : Kurumlar Vergisi Sonrası Net Kâr: $\pi_1 - TT$, rakamları, burada ADD ve EDD uygulanmış dizilerden alınmıştır.

Ek Tablo C:
ABD'de "Üretim İşçileri"ne* Ait Yıllık
Reel Ücret ve Prodüktivite Artış Oranları:**
1960'lar, 70'ler ve 80'ler Kıyaslaması
(Tarım Sektörü) Hariç Tüm Özel Sektör*)**

Yıllık Ortalama Cinsinden	1960'lı Yıllar Ortalaması	1970'li Yıllar Ortalaması	1980-84 Ortalaması
g(Q/L): Prodüktivite artış oranı	% 2.80	% 1.54	% 1.10
g(w): Reel ücret artış oranı	% 1.45	-% 0.28	-% 1.65
$-\beta = g(Q/L) - g(w)^{(\pm)}$	% 1.35	% 1.82	% 2.75

Kaynak: Council of Economic Advisors (1984), a.g.y., **Statistical Tables:** 39 ve 41.

- * **Üretim İşçileri:** Mavi tulumlu işçiler "Supervisor" mevkii altında çalışan tüm diğer işçiler. Tarım sektörü hariç tüm özel sektör.
- ** "Prodüktivite": Çalışan kişi başına düşen tarım sektörü hariç Gayri Safi Yurt İçi Özel Sektör Hasılası.
- *** Kategoriler: İmalat sanayii, madencilik, inşaat, ulaşım "Utilities" (elektrik, gaz, vs.), toptancı ve perakende ticaret, sigortacılık dahil finans sektörü, diğer hizmetler.
- + Bu parametre, emeğin ortalama verimindeki yıllık artış oranı ile emeğin reel ücretindeki yıllık ortalama artış oranı arasındaki farkı vermektedir: Ama tüm ücret ve maaşlılar için değil de X-Emekçileri için... Reel ücretlerin emeğin ortalama verimine oranı, emeğin üründen aldığı payı (B'yi) verdiğine göre bu parametre -B'ya eşittir. Demek ki, X-Emekçilerin üretimden aldıkları pay 1970-79 arası % 18.2 ve 1980-84 arası da % 27.5 oranında düşmüştür. Yalnız işaret etmek gerekir ki, bu düşüşün görece büyük kısmı, 1970'lerde prodüktivite artış oranından kaynaklanmaktayken, 1980-84 arası reel ücretlerdeki düşüş, payın azalmasında daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

SEÇME KAYNAKÇA

- Boddy, R. ve Crotty, J. "Wages, Prices and Profit Squeeze" **The Review of Radical Political Economics**. N.Y.URPE. Cilt 8, No.2, 1976
- Bowies, S., Gordon D., Weisskopf T. "Power and Profits: The Social Structure of Accumulation and the Profitability of the Postwar U.S. Economy", **Review of Radical Political Economics**, Vol 18, No.1-2, 1986.
- Bureau of Economics Analysis. US. Department of Commerce. **Survey of Current Business**. (Monthly), Wash. D.C.
- Burns. A.F., **The Condition of the American Economy**, Washington, Brookings Institution, 1979.

- Business Week**, "The U.S. Bias Against Saving", 11 Aralık 1978.
- Business Week**, "The Profit Illusion", 19 Mart 1979. Çakman, K., "ABD Ekonomisi Üzerine Gözlemler", **Ekonomik Yaklaşım**, cilt 2, sayı 4, ilkbahar 1981.
- Çakman, K., **1970'li Yıllarda ABD Ekonomisi ve ISLM Analizinin Bir Revizyonu**. Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Ph. D.Tezi, 1985.
- Çakman, K., "Marxist Düşün Kâr Oranları Tezi Üzerine Neoklasik bir Denklem Aracılığıyla Yorumlar", **Hacettepe Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi**, 1988 (Basım halinde) 1988(1)
- Çakman, K., X-Emekçiler, Y-Emekçiler, **Wage-Push** "Enflasyon ve Bölüşüm", **Gazi Üniv., İ.İ.B.F. Dergisi**, 1988 sayıs. (Basımda), 1988(2)
- The Council of Economic Advisors. **Economic Report of the President**. Government Printing Office, Washington D.C. 1980 ve 1984.
- Economic Indicators**, Government Printing Office. Washington D.C. (monthly).
- Feldstein, Martin ve Summers, Lawrence. "Is the Rate of Profit Falling". **Brookings Papers on Economic Activity**. Washington D.C., 1979.
- Feldstein, Martin, **Capital Taxation**, Cambridge Mass. Harvard Univ. Press, 1983.
- Foss, Murray F., "Corporate Liquidity Under Stagflation and Disinflation", **Essays in Contemporary Economic Problems: 1984**. Fellner, W. der. Washington D.C. American Enterprise Institute, 1984.
- Hill, T.P., **Profits and Rates of Return**, OECD, Paris, 1986
- Magdoff, H. ve Sweezy, P. "The Deepening Crisis of U.S. Capitalism". **Monthly Review Press**, Eylül 1981. Çevirisi: Sağlam D. ve Çakman, K., **Dünya Ekonomisinde Bunalmı: Seçme Yazılar**. İstanbul, Ar Yayınevi, 1983.
- Nordhaus, W. "The Decline in the Rate of Profit". **BPEA**. Washington, 1980.
- Sweezy, Paul M. ve Magdoff, H. "The Long Run Decline in Liquidity", **Monthly Review**, Eylül, 1970.

NOTLAR

- 1 "Bünye" ve "Yapı" kelimelerinin özdeş olduğunu kabul etmiyorum. "Yapısal"ı "structural" anlamına "bün-y" kelimesini de "consitution" anlamına kullanıyorum. İkincisi daha subtil seviyelerdeki faktörleri içerir. Biolojiden bir örnek vermek istiyorum: Bir adam güçlü bir yapıya ama zayıf bir bünyeye sahip olabilir. Örneğin, güçlü kuvvetli ve adalelidir ama immünolojik sistemi zayıf olabilir.
- 2 Bkz. Bowies et. al. (1986); Çakman (1985); Hill (1986); Feldstein ve Summers (1979); Nordhaus (1980) ve Weisskopf (1979).
- 3 Enflasyon oranı arttıkça, muhasebî kârlar içinde "fiktif kârların" oranı artar. Çünkü bugün satılan malın ihtiva et-

tiği malların fiyatları birkaç ay öncesinin fiyatlarıdır; dolayısıyla muhasebe kayıtlarında görülen toplam maliyet gerçek toplam maliyetten düşüktür. Aradaki farka "fiktif kâr" diyoruz. Bu "Envanter ve Amortisman Değerlendirme Düzeltmeleri" ile "EDD ve ADD ile" düzeltilir. Bu işlemler yapıldıktan sonra elde edilen verilere "düzeltilmiş kârlar" diyoruz. Konuda daha etraflı bilgi için bkz. Çakman 1981 s.149-152 ve Business Week (1979).

⁵ Bu konudaki tartışma için bkz. Çakman (1981) s: 151-157.

⁶ "Kar Oranı" olarak aslında π/K ölçütü ile çalışmak gerekir. Ama Sermaye Stoku kavramı soyut olduğundan ve Sermaye Stoku üzerine dizilerin güvenilir olmaması nedeniyle π/Q ölçütü ile çalıştık. Bu eleştiriye açık olabilirdi: Fakat, 1960'lar ve 70'ler kıyaslamaları itibarıyla π/Q ölçütünde bir düşme gözlemlendiği takdirde, K/Q oranının bu yirmi yıl zarfında düşmüş olamayacağı tartışmasız kabul edildiğine göre, π/K oranının da düşmüş (ve π/Q ölçütünün verdiği rakamlara kıyasla daha büyük ölçekte olduğu) kesindir. Kâr oranlarının düşüş nedenleri için bkz. Çakman (1985) s: 41-71.

⁷ Ortalama düşerken "marjinal", ortalamadan yüksek olabilir mi? Öğrencilere olamaz diye öğretiyoruz. Ama işte kurala bir istisna: Bir sektörü ele alalım: Son yapılan yatırımda yeni ve mükemmel teknoloji kullanılmıştır ve maliyetler düşmüştür; dolayısıyla bu ek yatırımdan türeyen kâr oranı, sektör ortalamasının üzerinde oluşmuştur. Demek ki sektör ortalaması düşerken bile, "marjinal"ın, "ortalama" üzerinde oluşması muhtemeldir.

⁸ Vergiler sonrası (net) düzeltilmiş şirket kârlarının NYSH'a oranı, ortalama olarak, 1960'larda % 8.97, 1970'lerde % 5.60 ve 1980-84 arası % 5.40 olarak bulunmuştur. Bkz.: Ek Tablo B.

⁹ Ambivalent: (be: çifte anlamında ön-ek; "valent": değer)

Türkçede en iyi karşılığı: "Ne şiş yansın ne kebab türünden bir tavır."

¹⁰ HEW: Healt Education and Welfare = Sağlık Eğitim ve Refah Harcamaları.

¹¹ X-emekçileri (yani mavi-tulumlular ve supervisor-mevkii-altında-çalışan-sıradan-beyaz-gömleklilerin) NYSH'deki payları 1960'lı yıllarda toplam % 13 ve 1970'li on-yılda toplam % 18 düşmesine karşın (Bkz. Tablo C Ek'te), Y-emekçileri dahil tüm-maaş-ve-ücretlerin-NYSH'daki-payı 1960'larda ortalama % 70-4'ten 1980'lerde ortalama % 75.5'e yükselmiştir (Bkz. Ek Tablo B). Bu rakamlarda görünürdaki çelişkinin açıklaması ve anlamı üzerinde tartışma için bkz. 3.3.

¹² Öte yandan vurgulamak gerekir ki, aynı unsur önemli bir çelişkiye de yol açmaktadır. Tanım gereği $\pi/K = a/v$ 'dir. Fakat eğer a'nın bu nedenle düşmesi ehvense, (v'nin de teknolojik uygarlığın gelişimiyle beraber yükselmeye devam edeceği varsayılırsa.) π/K zorunlu olarak düşecektir. İşte bu yüzden, denilebilir ki, teknolojik gelişim ve özellikle içirilmiş türü, kapitalizmin yaşayışının idamesi açısından hayati öneme sahiptir. Bu konuda bkz. Çakman 1988(1).

¹³ Bkz. Çakman K. (1985). s: 127-347. ISLM eğrisinin eğimi derken daktilo hatası yoktur. Söz konusu çalışmada, yazar geleneksel ISLM modeline kâr oranlarını ihlal ederek yeni bir makro model üretmiştir. Bu makro model, geleneksel ISLM analizinin tüm öğelerini ve niteliklerini içermekle birlikte, IS ve LM eğrilerinden iç-piyasa-denge noktasının türeyemeyeceğini; IS ve LM eğrilerinin (yeni modelin bağlamında) ISLM adlı tek bir eğriye rücu (collapse) edeceğini ve dolayısıyla denge noktasının ancak bir kâr oranı fonksiyonu yazıldıktan sonra bulunabileceğini göstermiştir.

¹⁴ Bkz. Çakman.: 1988(2).

inceleme

Yüksek Enflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları

Oğuz ESEN

Dr. Esen, Gazi Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi'nde ders veriyor.

GİRİŞ

IMF destekli ortodoks istikrar programlarının birçok ülkede derin ekonomik ve sosyal bunalımlara yol açarak başarısızlığa uğramasından sonra Arjantin ve İsrail'in 1985 ve 1986 yıllarında hiperenflasyonu durdurabilmek amacıyla uygulamaya koydukları yeni programlar birçok açıdan incelenmeye değer görülmektedir. Bu programların ortak özelliği fiyat ve ücret kontrollerine başvurulması, sabit döviz kurunun seçilmesi ve sıkı bütçe politikasıyla gevşek para politikasının birarada kullanılmasıdır¹. IMF destekli ortodoks programlardan farklı olmaları nedeniyle söz konusu programlar "heterodoks" istikrar programları olarak da anılmaktadır². İstikrar programları ortodoks/heterodoks olarak sınıflandırıldığında ilk ayırımın program hedeflerine göre yapılması gerekir. Buna göre temel hedefleri "ödemeler dengesinde kalıcı bir iyileşme ve yurtiçi enflasyon hızında gerileme"³ olarak belirlenen ortodoks programlardan farklı olarak bu programların temel hedefi hiperenflasyonu kısa bir sürede durdurma. Bu amaca yönelik olmak üzere fiyat ve ücret kontrolleriyle ekonomi kısa bir sürede hiperenflasyondan düşük bir enflasyon dengesine getirilecek, diğer makroekonomik politika önlemleriyle de bu denge sürekli kılınmaya çalışılacaktır⁴. Program hedeflerine ulaşmada kullanılan iktisat politikası araçları ikinci ayırım çizgisini oluşturur. Standart IMF yaklaşımında istikrarın temel araçları sıkı para ve maliye politikaları iken gelir politikası ikincil bir öneme sahiptir. Gerçi IMF ücret artışlarının sınıflandırılmasından yana olmakla birlikte fiyat kontrollerinin tamamen karşısında yer alır. İstikrar uygulamasının "şok tedavisi" yöntemiyle ya da "tedrici" olarak yürütülmesi arasındaki tercih ise bir başka ayırım çizgisidir. Bu bağlamda yeni programlar "heterodoks şok" olarak sınıflandırılabilirler. Buna karşılık ortodoks uygulamalara, en azından, 1970'lerde egemen olan, genel eğilim tedrici politika uygulamalarının tercihi yönünde olmuştur. Nihayet, program hedeflerine ulaşmada gösterdikleri performans açı-

sından bakıldığında, heterodoks programların ortodoks uygulamaların aksine ekonomide büyük reel kayıplara yolaçmadan hedeflerine ulaştıkları görülür. Bu yazıda amacımız, sözkonusu istikrar programlarının teorik temellerini ve içsel tutarlılıklarını iki ülke deneyimleri ışığı altında tartışmaktır. Ancak hemen işaret etmek gerekir ki, Arjantin örneğinde bu politikalar 1987'de terk edilmiş ve netice de aşağıda 1985-86 yılları için verilen başarı ifade eden bazı göstergeler, 1988'de olumsuz istikamette bir gelişme göstermiştir.

PROGRAMLARIN GENEL YAPISI

Programların üç ana bileşeni vardır. İktisadi karar birimlerinin enflasyonist beklentilerinde köklü bir değişiklik yaratmaya yönelik olmak üzere fiyat ve ücretlerin dondurulması ile sabit döviz kurunun seçilmesi; bütçe açıklarının kapatılması amacıyla bütçe disiplini ve bunların tamamlayıcısı olarak parasal reform⁵.

Programlara egemen olan bütünsel yaklaşım ile ekonomideki tüm fiyatların dondurulması politikası mevcut enflasyona konulan teşhisten kaynaklanmaktadır. Buna göre mevcut enflasyon yapısal faktörlerin ve dış şokların yanı sıra "dünkü" enflasyonla da açıklanmaktadır. Bugünkü enflasyonun dünkü enflasyonla bağlantılı olarak sürüp gitmesi endekslemenin dışında iki şekilde açıklanabilir. Eğer ekonomide fiyat beklentileri konusunda enformasyon yetersiz ya da bunu elde etmek çok güç ise, iktisadi karar birimleri enflasyon tahminlerinde dünkü enflasyonu temel olarak alacaklardır. Tüm karar birimleri bugünkü enflasyonun yaklaşık olarak dünkü enflasyon olacağını öngörür ve tüm akitler buna göre yapılırsa sonunda bu öngörü gerçekleşir ve bugünkü enflasyon yaklaşık olarak dünkü enflasyon olur⁶. Bu tesbit, aynı zamanda, diğer faktörlerin etkisiyle belirli bir düzeye sıçrayan enflasyonun neden o düzeyde istikrar kazanıp bir alt-eşlik oluşturduğunu da açıklar. Enflasyonun sürüp gitmesinin bir diğer nedeni toplumun sahip olduğu enflasyon kötümserliğidir⁷. Uzun bir enflasyonist geçmişten

ve başarısız istikrar girişimlerinden sonra toplum istikrar yönetimlerine ve istikrar politikalarına olan inancını yitirir. İşte sürüp giden bir enflasyon ortamında uygulanacak bir istikrar programının öncelikle tutarlı ve inandırıcı, bunun için de bütünsel olması gerekmektedir. Böyle bütünsel bir programın parçası olarak uygulanacak fiyat dondurma politikasını iki şekilde değerlendirmek mümkündür. İlk olarak iktisadi karar birimlerinin fiyat beklentileri konusundaki belirsizlik ortamına gösterdikleri tepkileri değiştirmeye zorlamak; bunun için de öncelikle bu belirsizlik ortamına son verip, mikroekonomik düzeydeki kararların eşgüdümünü sağlayacak bir rehber oluşturmaktadır⁸. İkincisi de istikrar yönetimlerinin inandırıcılık ve kararlılık sorunuyla ilgilidir. Böyle bir uygulama izlenen iktisat politikalarında köklü bir değişikliğin de göstergesi olacaktır.

Fiyatların dondurulması kararının hemen akla getireceği kıtlık, karaborsa gibi olası maliyetler, enflasyon hızını daraltıcı politikalarla düşürmeye kalkışmanın ortaya çıkaracağı reel kayıplarla dengelenebilir. Ekonomideki tüm fiyatların dondurulması ile fiyat beklentilerinden kaynaklanan enflasyonun kontrol altına alınması, enflasyonun yapısal bileşeninin ortadan kalktığı anlamına gelmeyecektir. Ancak fiyatlar dondurularak hiperenflasyonun durdurulması enflasyonun ardındaki yapısal faktörlerin açığa çıkmasını sağladığı gibi, bu faktörlerin giderilmesi için alınacak önlemlerde, yönetime, ihtiyacı olan zamanı da sağlayacaktır⁹.

Sabit döviz kuru paketin bir diğer ögesidir. Bu uygulamadan beklenen işlev, enflasyonist beklentileri etkileyerek enflasyon hızının kesilmesi- dir. Nitekim, Keynes'in savaş sonrası Almanya'ya istikrar programına sabit döviz kuru uygulaması ile başlanmasını önerdiği bilinmektedir¹⁰. Ancak bir istikrar aracı olarak döviz kuru politikasının diğer politikalarla tutarlı olmadığı zaman istikrar yönetimlerini çeşitli açmazlara düşürmesi kaçınılmazdır¹¹. Enflasyon bekleyişleri kırılamadığı ve yurtiçi paranın aşırı değerlenmesi önlenemediği zaman, sabit döviz kurunun büyük oranlı devalüasyonlarla mali istikrarsızlıklara yo-

açması tehlikesi vardır. İşte bu nedenle program öncesi döviz kurları yükseltilmiş, fiyat ve ücretlerin dondurulması ile de yurtiçi enflasyonun döviz kurunu aşındırıcı etkisi önlenilmeye çalışılmıştır.

Her iki ülkede de bütçe açıklarının önemli boyutlara ulaşmış olması nedeniyle bütçe disiplini istikrarın önşartı olarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla öncelik kamu gelirlerinin artırılmasına verilmiş, program öncesi kamu mal ve hizmetlerinin fiyatları artırılıp, ithalat ve ihracattan alınan vergiler yükseltilmiştir. Diğer taraftan uygulanan şok programı ile enflasyonun durdurulması da reel vergi gelirlerini artırarak bütçe açığının kapatılmasında önemli bir rol oynamıştır¹².

Para biriminin de değiştirilmesini içeren parasal kurumlardaki reformun amacı, enflasyonist finansmandan radikal bir koşuyu gerçekleştirmektir. Bu amaçla çelişkili gibi gözükken para arzındaki artışın nedeni, yüksek enflasyon dönemindeki "paradan kaçıştan" sonra enflasyonun düşmeye başlamasıyla para talebinde ortaya çıkan artıştır.

Programlara ilişkin bu genel değerlendirmelerden sonra kısaca program uygulamalarına bakmak yararlı olacaktır.

ARJANTİN

1976 Askeri darbesi ve onu izleyen IMF destekli istikrar ve liberalleşme politikaları ve Mayıs 1985'de yılda yüzde 2500'e ulaşan enflasyon oranı¹³. İşte, Haziran 1985'de uygulamaya konulan Austral Planının amacı bu hiperenflasyonu derhal durdurmaktır. Tedrici politikalara güvenin kaybolması nedeniyle bir şok tedavisi yolu seçildi. Planın temel politika önlemleri şunlardı: i) Program uygulaması öncesi görece fiyatlarda ayarlama amacına yönelik olmak üzere kamu sektörü fiyatları artırıldı, döviz kuru yükseltildi, ithalat ve ihracattan alınan vergiler yükseltildi, ii) fiyat ve ücretler donduruldu, özel niteliklerinden dolayı tarımsal mallar bu kararın dışında tutuldu. Ulusal para ABD Dolarına bağlandı, iii) program öncesi GSMH'nin yaklaşık yüzde 12'sine ulaşmış

bulunan bütçe açıklarının yüzde 2,5'a indirilmesi hedeflendi iv) yeni para birimi austral tedavüle sokuldu.

İstikrar Programlarının Özeti

	Arjantin	İsrail
Enflasyon	İlk iki ayda yüzde 4, sekiz ayda yüzde 1,8	Üç ay içinde yüzde 1-2, altı ay içinde yüzde 1.0
Fiyat-ücret kontrolleri	var	var
Bütçe	Bütçe açığı yüzde 12'den yüzde 3'e	Bütçe açığı yüzde 17'den yüzde 8'e
Döviz kuru	Sabit	Sabit
Kambiyo kontrolleri	var	var
Parasal artış	M4 ilk dört ay içinde yüzde 40, diğer M'ler yüzde 60 artmıştır	M2 ilk iki ay içinde yüzde 75 yükselmiştir.
Reel ücretler	Önce azalmış, daha sonra artmıştır.	Önce hızla azalmış daha sonra artmıştır.
Dış borç	IMF Standart-by anlaşması Baker Planı	ABD yardımı

Bir yıl içinde program, hedefine ulaşmada başarılı bir performans gösterdi. Temmuz 1985 ile Mart 1986 arasında aylık fiyat artışı yüzde 1,8 olarak gerçekleşti ve 1986 yıllık enflasyon oranı son on iki yılın en düşük enflasyon oranı oldu. Ancak belki de programın en dikkati çeken sonucu enflasyonun üretim kayıplarına yol açılmadan düşürülmesi olmuş, bunun bir göstergesi olarak sanayi üretimi şok programının uygulandığı ilk yılda yüzde 10 artmıştır¹⁴. Şok uygulamasını takip eden bir yıl sonunda program ikinci aşamasına ulaştı. Bu noktada istikrar yönetiminin vermesi gereken karar ya fiyat ve ücretlerin dondurulması politikasını sürdürmek ya da fiyat ve ücretleri derhal serbest bırakmaktır. Kontrollar sürdürüldüğü takdirde iktisadi birimlerin geçmiş enflasyonist döneme ilişkin hafızaları tamamen silinecek, buna karşılık görece fiyatlardaki dengesizlik de birikimli olarak sürecektir. Diğer taraftan fiyatların

derhal serbest bırakılmasının belirsizlik ortamını tekrar geri getirme tehlikesi vardır¹⁵. İşte bu nedenlerle fiyatlar konusunda tedrici bir rol izlenmeye başlandı. Temel tüketim mallarında maksimum fiyatlar tesbit edilerek, fiyat kontrollerinin çerçevesi belli başlı 500 işletme ile çizildi. Bunlara maliyetlerindeki değişimlere göre fiyatlarını ayarlama izni verildi. Sınırlı ücret artışları ile mini devalüasyon uygulamasına geçildi.

İSRAİL

Temmuz 1985'te yıllık enflasyon oranı yüzde 1000 iken uygulamaya konulan istikrar programı benzer politika önlemlerini içermektedir¹⁶. Buna göre i) tüm fiyat ve ücretler donduruldu. ii) Döviz kuru devalüe edilerek sabit kur uygulamasına geçildi, iv) GSMH'nin yüzde 17'sine ulaşmış bulunan bütçe açığını kapatabilmek amacıyla başta sübvansiyonlar olmak üzere kamu harcamalarında kısıntıya gidildi v) programın zaman perspektifi bir yıl olarak belirlendi.

Program uygulamasını takip eden ilk üç ay içinde aylık enflasyon oranı yüzde 1-2 olarak gerçekleşti. Bütçe açığı, hem harcamaların kısılması hem de artan reel vergi gelirleri ile yüzde 8'e düşürüldü. Sübvansiyonların kesilmesi ve ücretlerin dondurulması nedeniyle gerileyen reel ücretler program uygulamasından bir yıl sonra program öncesi düzeyine tekrar ulaştı.

SONUÇ

Farklı ekonomik yapılarına rağmen her iki ülkede uygulanan programlar hem fikir ve eylem düzeyinde oluşumları hem de etkileri yönünden oldukça önemli benzerlikler taşımaktadır. Yukarıdaki tabloda programlar özet bir biçimde gösterilmiştir.

Programların incelenmesinden çıkartılacak ilk sonuç, tek amaca göre bütünsel bir yaklaşımla

hazırlanmış bir planın başarı şansının daha yüksek olduğudur. Bu uygulamalar, fiyat kontrollerinin istikrar sağlamakta etkin bir araç olarak kullanılabileceğini ve de üretim kayıpları ve işsizlik gibi maliyetle ödenmeden de istikrar hedeflerine ulaşılabilirliğini göstermişlerdir. Bir şok tedavisi yöntemi benimsenmek suretiyle, istikrar sorunlarının toplumsal gelişme ufkunu yıllar boyu karmarması ve herşeyin bu perspektiften görülmesi tuzağına da düşülmemiştir.

Programların bir diğer önemli yanı demokratik bir siyasal çerçeve içinde bir kamuoyu desteğine sahip olarak yürütülmüş olmalarıdır.

KAYNAKLAR

- 1 R. Dornbusch ve M.H. Simonsen, "Inflation Stabilization With Incomes Policy Support", *Group of Thirty*, New York, 1987 s.1.
- 2 R. Frenkel, "Heterodox Theory and Policy: The Plan Austral in Argentina", *The Journal of Development Economics*, 27, 1987.
- 3 M. Khan ve M. Knight, "Stabilization Programs in Developing Countries A. Formal Framework", *IMF Staff Papers*, 28, 1981, s.709.
- 4 R. Dornbusch ve S. Fischer, "Stopping Hyperinflation: Past and Present", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 122, 1986, s.44.
- 5 Frenkel, a.g.m., s.319.
- 6 Dornbusch ve Simonsen, a.g.m., s.4.
- 7 M.F. Blejer ve N. Liviaten, "Fighting Hyperinflation", *IMF Staff Papers*, 34, 3, 1987, s.413.
- 8 Frenkel, a.g.m., s.139.
- 9 Frenkel, a.g.m., s.329.
- 10 R. Dornbusch, "Inflation, Exchange Rates and Stabilization" *Princeton Essays in International Finance*, 165, 1986, s.11.
- 11 Dornbusch, a.g.m., s.6-7.
- 12 Dornbusch ve Simonsen, a.g.m., s.18.
- 13 D. Hymann, "The Austral Plan", *AER Papers and Proceedings*, 1987.
- 14 Dornbusch ve Simonsen, a.g.m., s.18.
- 15 Frenkel, a.g.m., s.324-325.
- 16 S. Fischer, "The Israeli Stabilization Program 1985-1986", *AER Papers and Proceedings*, 1987.
- 17 Dornbusch ve Simonsen, a.g.m., s.37-40.

inceleme

Ekonomide Tehlikeli Tırmanış ve Çıkış Yolları

İbrahim KAVRAKOĞLU

Dr. Kavrakoğlu, Boğaziçi Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi'nde profesör.

ÖZET: Türkiye bir "enflasyon, bütçe açığı, emisyon, iç borç" girdabına sürüklenmiştir. Tüm ekonomik ve sosyal dengele-ri alt-üst eden bu tehlikeli tırmanışa ilaveten, dış borçlar da bıçak sırtındaki dengesini korumakta, ulusal güvenliğimizi ipote-tek altında tutmaktadır. Durumu düzeltmek için alınan "şok" tedbirler kesinlikle yetersiz olduğu gibi, hastalığın tedavisini daha da güçleştirmektedir. Bütün bunlara karşılık iktidar iz-lenen politikahın alternatifi olmadığını iddia ederek bir taraf-tan çaresizliğini dile getirmekte, öte yandan çok değerli olan vakti yitirmektedir. Oysa, alternatif kesinlikle mevcuttur; me-sele hatalarda ısrar etmemek, sağduyunun ve ekonominin gereğini uygulamaktır.

KISA BİR TARİHÇE

Uzunca bir süredir içinde bulunduğumuz eko-nomik durum bir "açmaz" görünümüne bürün-müş bulunuyor. İktidar, uygulanan politikayı "al-ternatifsiz" olarak tanımlamakta, buna karşılık muhalefet de bir alternatif sunamadığından, tüm çıkış yolları kendiliğinden kapanmaktadır. Ger-çekten Türkiye ekonomisi bir açmazda mıdır, yok-sa muhayyilemiz belli dogmalara saplanıp kaldı-ğı için mi yaratıcı fikirler gün ışığına çıkmamak-tadır? Ayrıca, alternatifi olmayan, bir politika mı-dır, belli bir uygulama biçimi mi, yoksa uygulayı-cı mı? Temelde yatan sorunlar nelerdir?

Her ne kadar hükümet herşeyin güllük-gülistanlık olduğunu ifade ediyorsa da, sık sık gündeme gelen "tedbirler paketleri" bu ifadele-ri açıkça çürütüyor. Üstelik bu tedbirlerin "şok tedavi" olarak tanımlandığı düşünülürse, hasta-lığın ciddiyeti hakkında yeterli kanıt bulunduğu anlaşılır. Söz konusu hastalığın özelliklerine gir-medenden önce, bu noktaya nasıl varıldığına kısaca bir göz atmakta yarar olduğunu düşünüyorum.

1980 yılı başında uygulamaya konan "eko-nomik istikrar kararları" sayesinde, yer altına girmiş olan ekonomi, bir "pazar ekonomisi" olmaya doğru yol almaya başlamıştı. Yokluğu çekilen bir-çok mal yeniden bulunur hale gelmiş, sağlanan dış kaynaklar sayesinde ekonomiye işlerlik sağ-lanmıştı. Uzun süredir yüksek düzeyde tutulan TL'nin değeri reel olarak aşağıya çekilmek sure-tiyle dış ticarete bir canlanma da başlamıştı. An-

cak, bazı köklü sorunlar ciddiyetini koruyordu. Sosyal dengelerin bozulması ve ideolojik akımların münbit bir ortam bulmaları sonucu grevler ve lokavtlar sürüyor, eldeki kısıtlı üretim kapasitesinin önemli bir bölümü devre dışı kalıyordu. Bıçak sırtında bile olsa üretimin sürdürüldüğü işyerlerinde bile enerji yetersizliği, döviz darboğazları, nakit sıkışıklığı vd. nedenlerle kapasite kullanımını % 40-60 gibi oldukça düşük oranlarda seyrederiyordu. Ve bu durum 12 Eylül 1980'e kadar süregeldi.

Genel kanı, 12 Eylül müdahalesinin ekonomik yapıyı "aynen koruduğu" yolundadır. Birçok yönü ile bu böyle olsa bile, 12 Eylül, getirdiği son derece önemli bazı düzenlemelerle, ekonominin seyrini de temelinden değiştirdi. Düşük kapasite ➡ kısıtlı üretim ➡ yüksek maliyet ➡ sınırlı pazar ➡ düşük kapasite... kısır döngüsü, grev ve lokavtların bir "irade" ile yasadışı sayılması ile kırıldı. Zorunlu olarak açılan veya üretimi arttırmak zorunda kalan işyerleri, ilave üretimlerine yurtiçinde pazar bulamayınca mecburen dışa açıldılar. Gerek sağlanan ek döviz gelirleri, gerekse artan üretim sayesinde yükselen kapasite kullanım oranları, maliyetlerin yükselmesini frenledi. Öte yandan, artan istihdam ve gelişen satınalma gücü de pazarda kıpırdanmalara yol açtı. Kısır döngüden çıkıldığı gibi, ekonomide kayda değer bazı rekorlar da kırıldı. Örneğin, % 108 düzeyindeki bir enflasyon, iki yıl içinde % 25'e indirilebildi. 1979'da ancak 2.2 milyar dolara ulaşan ihracat, 1982'de % 260 oranında artarak 5.7 milyar dolara varmıştı. Üstelik aynı sürede ithalattaki artış sadece % 170 oranında kalmış, böylece dış ticaret dengesizliği önemli ölçüde giderilmişti.

1983 yılında iktidara gelen Anavatan Partisi elde edilen bu çarpıcı başarı ile iktifa etmedi. Türkiye'yi dış dünya ile ayrılmaz bir biçimde bütünleştirmek; kapasite kullanım oranını daha da yükseltmek; ihracata dönük, büyük ölçekli üretim yapısına geçmek; altyapı sorununu temelli olarak çözmek; mevzuattaki suni barajları yıkmak; turizm geliri sağlayabilecek ulusal kaynakları seferber etmek, vd. atılımları gerçekleştirmek için bü-

yük bir hız ve enerji ile kolları sıvadı. Gerçekten de, ANAP ihracatta yeni bir hamleyi başlattı; kapsamlı altyapı projelerini yürürlüğe koydu; önemli ölçüde yeni dış kaynaklar sağladı; atıl yatan turizm potansiyelini harekete geçirdi; dış sermaye girişinde bir kıpırdanmayı başardı. Bu gelişmeleri gölgeleyen olaylar da vardı elbet, fakat olumsuzların yanında olumlular yine de bir hayli ağır basıyordu.

MEVCUT DURUMUN ANALİZİ

Bu günkü duruma baktığımızda ise başarılarla fazla bir ilâve yapılmadığını, buna karşılık olumsuzlukların arttığını görüyoruz. 1988 yılının sonuna gelirken, bazı temel sorunlar gündemden bir türlü çıkmıyor.

Bunlar:

1. Enflasyon
2. İç borçlar
3. Dış borçlar

olarak üç maddede toplanabilir. Gerçi bu üç konuyu buzdağının su üstündeki kısmına benzetebiliriz. Bozulan gelir ve servet dağılımı; patlamalara gittikçe açılan sosyal yapı; gazete manşetlerinden düşmeyen haksız kazançlar; giderek daha büyük subvansiyonlarla ayakta tutulan ihracat hamlesi; istenen düzeyde gerçekleşmeyen sınai yatırımlar; giderek bir "borç bütçesi" haline gelen devlet bütçesi; bütçenin % 40'ını aşan fonlarla yürütülen ekonomik faaliyet; bir türlü dengeye getirilemeyen devlet gelir ve giderleri; zaten kısıtlı olan iç kaynakları giderek daha büyük ölçüde emen iç borçlanma gereği; artan enflasyon sonucu girilen: yüksek faiz ➡ yüksek maliyet ➡ artan fiyatlar ➡ hızlanan devalüasyon ➡ yüksek enflasyon ➡ yüksek faiz... kısır döngüsü; (görelî olarak) bir inip bir çıkan: faiz, döviz kuru, altın fiyatı, hisse senedi, vs. neticesinde toplumun şans oyunlarına sevk edilmesi; gerçek müteşebbisleri bezdiren, hatta yıldırان belirsizlik ve istikrarsızlıklar; üst düzey yetkilileri ve hatta Başbakanı sık sık yabancı bankalarla muhatap hale getiren dış borçlanma gereği; dış politikamızı, ulusal çıkarları ve güvenliği ipotek altına sokan milli

gelirin % 70'ine varan dış borç ve her yıl ödemesi gereken yaklaşık 7-8 milyar dolar tutarındaki anapara ve faiz işte bu üç maddede toplanan konuların açıkça görülen sonuçlarıdır.

Enflasyonun % 45-50'lerden tırmanarak % 90'lara çıkması; 1989'da bütçe açığı ile birlikte iç borcun yaklaşık 25 trilyon TL'ye ulaşması; dış borç stokunun ise yaklaşık 50 milyar dolara çıkmasına karşılık hükümetin aldığı önlemleri incelediğimizde:

1. Bütçe açıklarının şiddetini koruyacağı, hatta artabileceği /1/;
2. Enflasyonda bir düzelme beklemenin iyimserlik olacağı /2/;
3. Olumsuz etkileri iyi bilindiği halde iç borçlanmanın artarak sürdürüleceği /3/;
4. Dış borçlarda yeni bir yapılanmaya gidilmeceği;
5. Köklü mali reformlar yerine, kısa dönemli ve esasen bu denli büyük dengesizlikleri gidermede kesinlikle yetersiz olan parasal müdahalelerle iktifa edileceği /4/;

açıkça görülmektedir.

Hastalık belli olduğuna ve uygulanan reçete ile hastanın durumu daha da ağırlaştığına göre, aynı reçeteye devam etmek nasıl olup da şifa getirecektir? Elbette getiremeyecek, hastalık ağırlaşıp, belki de başka organlara da yayılacaktır. Nitekim, önce yükü taşıyan kesimler, daha sonra ise toplumun diğer kesimleri giderek artan biçimde uygulamadan hoşnutsuzluğunu ve kaygılarını dile getirmektedir. Öyle ki, piyasa ekonomisinin ve kapitalizmin temsilcileri sayılabilecek TOBB, İSO, EBSO, TÜSİAD bile izlenen yolun çıkar yol olmadığını açıkça ifade etmektedir.

Hal böyle olduğuna göre, neden Hükümet hatasında ısrar ediyor? Kabahat politikada mı, yoksa uygulamada mı? Aynı politikayı başka araçlarla uygulamak mümkün değil mi?

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, temel politika ne denli kabul görürse görsün, başarıyı belirleyen bilinçli, sistematik, tutarlı ve koordineli bir uygulamadır. Aynı ekonomik modeli benimsemiş

çeşitli ülkelerin taban tabana zıt sonuçlar elde etmelerinin temelinde de uygulama başarısı ya da başarısızlığı yatar. Nitekim, temel politikası bizimkinden pek de farklı olmayan İngiltere, başarıdan başarıya koşmaktadır. Şu halde, kesin kanaatimizi hemen belirtelim ki, gelinen durumun müsebbibini temel politikada değil, uygulamadaki hatalarda ve bazı temeli olmayan saplantılarda aramak gerekir. Kanımca, aranması gereken alternatif "politika" değil, alternatif yaklaşım ve uygulamadır!

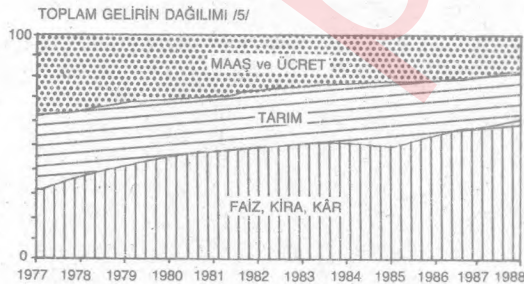
Yukarıda saydığım temel konular iç içedir ve bu nedenle birbirinden soyutlanarak layık ile açıklanamazlar. Fakat yine de anlatım kolaylığı bakımından bunları tek tek ele almak zorundayım. Önce "enflasyon" olgusuna daha yakından bakalım. İktidara talip olduğu dönemde ANAP % 35-40'lık bir enflasyonu bile çok aşırı bulmuş, programının ana maddelerinden biri olarak gündeme getirmişti. İki yıl içinde "% 10'un altına indirmeyi" öngörmüştü, zira "enflasyonun bir puanı bile haklı gösterilemez"di; "enflasyonla memleketi kalkındırmaya kalkmak sahtekârlık"tı. Oysa, 1988'deki manzaraya bir göz atalım. Şimdi söylenen: "Enflasyonu bilhassa düşürmedik, çünkü milli geliri yüksek tutmak istedik"; "enflasyonu düşürürsünüz ama, frene hızla basınca araba tepe-taklak gidebilir", "Biz enflasyonu % 80-100 olarak düşünmedik, fakat milletin alıştığı bir düzeyde tutmayı hedefledik", vs.

Bütün bu ifadelerden açıkça anlaşıldığı gibi, belli bir enflasyon düzeyi (herhalde % 50 civarında olsa gerek) hedeflenen bir politika haline getirilmiş bulunmaktadır. Bu tespiti yaptıktan sonra, neden bu yola başvurulduğunu irdelemeye çalışalım. Görebildiğim kadarı ile, enflasyonun en az iki amaca hizmet ettiği düşünülmektedir. Bunlardan birincisi ekonomik politikaya, diğeri ise pragmatik bir yarara dayalıdır. Pragmatik neden, bütçe açığının en zahmetsiz yol olan açık emisyon yolu ile karşılanmasıdır. Ekonomik neden ise, belli bir mantık zincirine dayalıdır. Kısaca özetlemek gerekirse, kalkınmak için yatırıma gerek vardır. Bu yatırımı kimler yapacaktır? Benimsenen

modele göre, devlet (sanayii + yatırımını üstlenmeyecektir. Geriye iki seçenek kalıyor; halka açık şirketler, ya da aile şirketleri. Pek iyi bilindiği gibi, "sahipsiz" kalan halka açık şirketlerin çoğu hüsrarla sonuçlanan işçi şirketlerinde olduğu gibi- akibeti meçhuldür. Geriye tek bir seçenek kalmaktadır, o da sermayenin "mahdut ellerde" birikmesini sağlamak. (ANAP yetkililerince sık sık örnek gösterilen G. Kore "Bektaşının zikri" olarak kabul edilebilir mi?). Birikimi sağlamanın gereği ders kitaplarında da güzelce ifade edilmiyor mu? Hatırlanacağı gibi, "gelir düzeyi yükseldikçe, tasarruf eğilimi de artar"; "geliri düşük olan kesimlerin tasarruf eğilimi azdır".

Yine ders kitaplarından pek iyi (l) bilindiği gibi, "yatırım = tasarruf" değil mi? Bu iki doğruyu bir araya getirdiniz mi, tasarruf da artar, yatırım da. Geriye kalan ise, gelir düzeyi yüksek olanları daha da yükseltmek, düşük olanlarınkini ise aynı seviyede bırakmak, hatta mümkünse bir miktar da indirmektir. Bunu sağlamanın en kestirme yolu ise, "enflasyon"dur. Bu uygulamanın belli kesimlere etkileri Şekil 'de görülmektedir. (Hatırlanacağı gibi bir ara büyük mevduata yüksek faiz uygulaması ve 50.000 doların üstünde döviz getirene serbest pazarlık önerildi; hatta Milli Piyango bile 100 adet 100 milyonluk büyük ikramiye yerine 1 adet 10 milyar'lık ikramiye veriyor!)

Aynı neticeyi bir başka açıdan izlemek için Tablo 1'e de bakabiliriz. Verilerden de anlaşıldığı gibi, bu politika sonucu Türkiye'de gelir dağılımı Nijerya'ninkinden de aşağılara kayıp, Çad'inkine benzeyecek şekilde değiştirilmiştir.

TABLO 1
Maaş ve Ücretlerin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı /5/

İngiltere	77.8	Kore	48.4
Fransa	73.8	Ürdün	47.3
Almanya	73.4	Kongo	40.6
Japonya	70.1	Nijerya	27.1
İtalya	67.9	*Türkiye (1982)	25.6
Portekiz	62.1	*Türkiye (1988)	16.1
Şili	51.7	Çad	15.1

Enflasyon olgusuna tamamen ayrı bir perspektiften de bakabiliriz. Hatırlanacağı gibi 1980'e gelindiğinde ülke 70 sent'e muhtaç, yokluklar içinde; ihracat 2.2 milyar dolar, sadece petrol ithali için ise 3.5 milyar gerekli; fabrikalar yarı kapasite ile çalışıyor; dış ticaret açığı 4.5 milyar dolar, döviz rezervi ise sıfıra yakın durumda idi. Oysa bugün ihracat 12 milyar dolar, dış denge fazlalık veriyor; sanayi % 70-80 kapasitede ve dışa 9 milyar dolarlık ürün satıyor; döviz rezervlerimiz 5 milyar dolar düzeyinde; iç savaş yok, dış itibarımız kat be kat artmış... Özetle, 1980'e kıyasla ekonomisi büyüyen, barış içinde ve çok daha güçlü... Pekiyi, nasıl oluyor da 1980'de % 109 enflasyonu iki yılda % 25'e indirebilen Türkiye, çok daha güçlü olduğu 1988 yılında enflasyonu bir türlü aşağıya çekemiyor, "beş yıl gerekir", "kolay inmez" vs.'den dem vuruyor? Bütün bildiklerimizi mi unuttuk, irademiz mi kalmadı, yoksa... niyet mi yok?

Bütün bu gelişmeler sonucunda amaçlanan sonuç elde edilebilmiş midir? Bu soruyu iki ayrı veri dizisi ile yanıtlayabiliriz. Bunlardan biri "toplam yatırımlar", diğeri ise "sanayi yatırımları" serileridir. Gerçekten de birincinin yıllık artışları 1983-'87 yılları arasında (% olarak):

1983	1984	1985	1986	1987
2.9,	0.1,	16.7,	12.1	
			ve ➡	3.6

olmuştur. Ancak, bu seride "Turizm" ve (üretici değil, tüketim niteliği taşıyan) "Konut" yatırımları önemli paya sahiptir. "Sanayi yatırımları" ise aynı dönemde:

1983	1984	1985	1986	1987
5.2,	-5.2,	11.1,	0.5	-22.2

yüzdeleri ile değişmiş, neticede görece olarak gerilemiştir /6/.

Bu verilere bakarak amaca ulaşılacağını iddia etmek mümkün değildir. Şu halde, basit mantık sonuç vermemiştir. Nedenleri ise açıktır:

1. Ekonomideki temel doğrular, ince bir noktaya dayalıdır, o da *ceteris paribus*, yani "diğer tüm koşulların aynı kalması şartı ile ...". Oysa, bir taraftan gelir dağılımı dengesi yüksek gelirli kesim lehine bozulurken, diğer taraftan:

- a) Yatırımı, tüketime yeğletecek mali önlemler alınmadı;
- b) Tüketimi, özellikle ithal malı tüketimi özendirecek dış ticaret uygulamaları getirildi.

(a) maddesi ile ilgili olarak, vergilerde o denli istisnalar, muafiyetler ve indirimler sağlandı ki, birçok şirketin Kurumlar Vergisi oranı % 10-15 düzeyine indi; öte yandan temettü dağıtımını teşvik edildi. (Hiçbir ülkede bu ölçüde düşük Kurumlar Vergisine rastlanmaz!) Kârların yatırıma dönüşmesi amaçlanıyorsa, yapılacak iş dağıtılacak kârı yüksek oranda vergilendirmek, yatırıma giden kârı ise düşük oranda vergilendirmektir! Böyle olmazsa, kârlar yatırıma değil, tüketime kayar. Bu gelişmenin çok açık diğer bir kanıtı da, Türkiye'nin en büyük 500 şirketinin mali yapılarının analizinden çıkmaktadır. Bu şirketlerde kârlılık enflasyonun bir hayli üstünde artmasına karşılık, özvarlıkları reel olarak gerilemiştir /7/. Yatırıma dönüşmeyen bu kârlar ya tüketime, ya da bilinmeyen yönere kaymıştır.

2) Enflasyon gerçi gelir dağılımını bozar ama, sermayeyi de kemirir. Daha doğrusu bu yoldan sağlanan ek rantlar özsermayeye eklenmezse, sermaye birikimi yerine "sermaye erimesi" meydana çıkar.

3) Enflasyonlu ortamda ve özellikle enflasyon

beklenen bir ekonomide (ki bu beklenti zihinlere iyice yerleştirildi), yine *ceteris paribus* durumunda tüketim eğilimi artar. Zira kişiler henüz ihtiyaç duymadıkları malları bile "nasıl olsa fiyatı artacak, bari hemen alayım" mantığı ile satınalırlar.

4) Enflasyon, kaynak sağlayabilen kimi müteşebbisleri de caydırabilir. Özellikle, yatırıma dayalı girişimler söz konusu olunca, maliyet artışları hemen başlayacaktır, oysa üretim bir kaç yıl sonra gerçekleşecek, bu arada riskler büyüyecektir.

Yukarıda saydığım bu nedenlere başkalarını da eklemek mümkündür. Örneğin, tüketim yapısı da değişime uğramıştır. Gelirleri daha da artan üst gelir kesimlerinin tüketimi ithal otoyola, tanınmış markalara, dış seyahate vd. dövize dayalı harcamalara kayar. Oysa, alt gelir diliminin geliri artsa ya Sümerbank'a gidecek, en fazlası ile bir yerli oto alabilecek; bu tür bir iç tüketim ise hiç değilse yerli şirketlere yarayacaktır.

Nitekim, tasarruf düzeyinin yetersizliği o kadar belirgindir ki, Hükümet "Zorunlu Tasarruf" kararnameyi bile çıkartmak zorunda kalmıştır. Sözü çok uzatmadan özetlersek, *enflasyonist büyüme politikası geçerli olmamıştır!*

Gelelim ikinci noktaya, yani "iç borçlanma ile kalkınma"ya. Devlet bütçesi yapılırken, gerekli görülen kamu yatırım ve harcamalarına sağlam kaynaklar aranacağına, *olmayan bir kaynağı* kullanma yolu seçilmekte veya Gider-Gelir arasındaki fark kısmen emisyonla, daha büyük ölçüde de borçlanma ile kapatılmaktadır.

İç borçlanma yolu ile kalkınma (veya bizdeki gibi "günü kurtarmak") aslında birçok gelişmiş ülkede de başvurulan bir yöntemdir. Ancak, o ülkelerde devlet 10 ilâ 20 yılda geri ödenmek üzere, ve y.ı.ı.ı.ı. % 5-8 düzeyinde faizle borç almaktadır. Başka bir anlatımla, bugünkü refah düzeyini arttırmak için gelecek nesillere de bir külfet yüklenmektedir. Bu külfet ise makul dozları aşmayacak biçimde zamana yayılmaktadır.

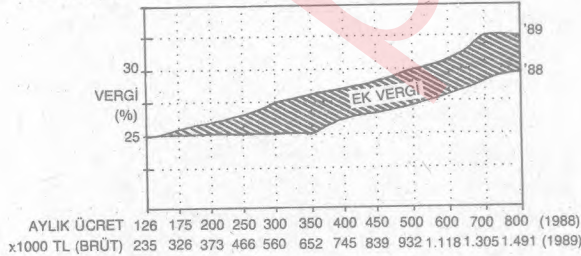
Sormak gerekir, Türk maliyesi benzer koşullar

la tahvil çıkarsa 100 TL'lik hazine bonusu pazarlayabilir mi? Elbette hayır. Pazarlanan hazine bonolarını incelediğimizde açıkça gördüğümüz gibi, vadeler bir yıl, altı ay, hatta üç ay; faizler ise (yıllık bazda-bileşik) % 50 ile % 80 arasında değişmekte! Açık ifade etmek gerekirse, buna "iç borçlanma" denemez; olsa olsa "ertelenmiş emisyon" denebilir. Görüldüğü gibi, iç borçlanma ekonomiyi düze çıkarmak için kesinlikle sağlıklı bir yöntem olmamaktadır.

İktidarın sadece "enflasyon" ve "iç borçlanma" araçlarına başvurduğunu ifade etmek yanlış olur. Bu sıralarda gündemde olan "Vergi Tasarısı" ile de sonuç alınmaya çalışılmaktadır. Basında ve akademik çevrelerde bir hayli yoğun biçimde eleştirilen bu tasarı üzerinde fazla birşeyler söylemenin gereksiz olduğunu belirtmek isterim. Zira, ilgili tasarı gelirleri artırma yönünde köklü ve rasyonel adımlar atmamış, "peşin vergi" gibi bir anormalliği yerleştirmeye çalışmış; KDV'de kaçaklara yol açan istisnaları azaltacağına oran arttırımını yeğleyerek kaçağı daha da cazip hale getirmiş; maktu vergileri arttırmış; sabit gelirli kesim aleyhine gelişen durumu daha da ağırlaştırmış (bkz. Şekil 2); buna karşılık en büyük potansiyele sahip Kurumlar Vergisine dokunmamıştır /8/.

ENFLASYON VE YENİ VERGİ YASASI İLE GETİRİLEN EK VERGİ YÜKÜ

"Dış borçlanma yolu ile kalkınma" modeli üzerinde de biraz durmakta yarar görüyorum. Burada öncelikle belirtelim ki, dış borçlanmaya prensip olarak karşı olmak düpedüz bağınazlıktır. Belli darboğazları aşmak için, ya da getirisi yüksek olan girişimleri gerçekleştirmek için dış kaynak-

lara müracaat etmek -koşullar elverdiği takdirde- elbette yararlı ya da gerekli olabilir. 50 milyar dolara yaklaşan toplam dış borçların milli gelirin % 70 oranına yaklaştığı ve bu oranla Türkiye'nin "en borçlu ülkeler" listesinin ön sıralarına yerleştiği düşünülmürse, ölçünün kaçırıldığını ifade etmek abartma sayılmamalıdır. Nitekim, dost-düşman, pek çok kişi bu durumumuzu eleştirmektedir.

Dış borçlar konusunda Hükümet mensuplarının ilginç bir savunmasından da bahsetmeden geçemeyeceğim. Ne zaman dış borç miktarı konu edilse, klasik argüman: "Efendim, ihracatımız 2 milyar dolarken, dış borcumuz 16 milyarı buluyordu. Gerçi şimdi 50 milyar ama, ihracatımız da 10 milyarı aştı. Yani, 1'e 8'den, 1'e 5'e düştü" şeklinde ortaya konuyor. Bir kere görüşün temelinde önemli bir hata yatıyor: Borç stoğu "bilânço değişkeni", ihracat-ithalat ise bir "gelir-gider değişkeni"dir. Kısacası, elmalarla armutlar birbirine karıştırılmaktadır. Tabiidir ki, dış ticaret hacmi ile dış borçlar arasında bazı ilişkiler kurulabilir, ancak geçerli olabilecek kriter de "borç servisi oranı"dır. Bu orana bakıldığında ise, Türkiye'nin yine en riskli ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Bu oranın gelmiş olduğu noktada ise, her yıl milli gelirin yaklaşık % 10'u dolayında bir kaynağın yurt dışına transferi söz konusu olmaktadır.

GERÇEKÇİ BİR ALTERNATİF

Yukarıda kanıtları ile açıklamaya çalıştığım gibi tartışılan temeldeki "liberal, kapitalist politika" değil, bu politikanın başarısız uygulamalarıdır. Ekonominin işleyiş mantığına inilmeden ve bilimsel gözlemlere dayalı sebep-sonuç irdelemelerine başvurulmadan, yüzeysel ve basmakalıp formüllerin uygulamaya konması ile daha başarılı bir sonuç elde edilmesi ancak tesadüflerle mümkün olabilirdi. (Burada hemen belirtelim ki, son yıllarda şans yüzümüze yeterince gülmüştür. Petrol fiyatlarının 30-35 dolar/varil düzeyinden 8-16 dolar/varile inmesi ve harp nedeni ile Irak ve İran'a "bir hayli iyi koşullarla" ihracat yapılması gibi).

Ekonomiyi giderek ağırlaşan sorunlara sürükleyen bu uygulamaların alternatifleri nelerdir, biraz da onlara bakalım. Bir kısım yetkililere göre, "alternatif" sözcüğü "zıtlık" ile eşanlamlıdır. Bu kişilere alternatif'ten söz ettiğimizde, derhal sizi "Sabit döviz kuruna dönmek; korumacı duvarları yükseltmek; köhnemiş mevzuatı geri getirmek; fiyat kontrollerini ihdas etmek; negatif faize dönmek, ... vs. vs." ile itham ederler. Oysa, olumlu işleri sürdürüp sadece olumsuzlukları düzeltmeye yönelik bir alternatif uygulama ile ekonominin düze çıkarılabileceği koşullanmamış kişilerce bilinmektedir. Tanınmış bilim adamı ve Japon mucizesinin mimarı Prof. Ishikawa'nın dediği gibi: "Durumu iyiye götürmek için ilk yapılacak şey, mevcudu kabullenmemektir". Rasyonel bir uygulama alternatifinin anahatlarını aşağıdaki gibi çizebiliriz.

ENFLASYON

Enflasyon en kısa sürede azaltılmalı, bir-iki yıl içinde % 10'lara çekilmelidir. "Frene ani basılmaz", "dengeler hızla değiştirilmez" oyalamaları bir kenara bırakılıp, ciddi bir anti-enflasyonist yönüğe geçilmelidir. Meyvaları kısa sürede de toplanabilecek böyle bir uygulamanın başarılamayacağı da savunulamaz. Son yıllarda açıkça gözlemlendiği gibi, Meksika % 75'lik enflasyon temposunu bir yıl içinde % 10'lara indirmiş, İsrail ise % 450'yi bulan enflasyonu iki yıl içinde % 10 düzeyine çekebilmiştir /9/.

Her iki ülkede de öncelikle bütçe açıkları giderilmiş, faizler ve döviz kurları hızla sabitleştirilmiş, hükümet işçi-işveren mutabakatı sonucu ücretler ve fiyatlar belli bir program içinde dondurularak ekonomi çok kısa bir sürede (1 yıl gibi) istikrara kavuşturulmuştur.

Türkiye'deki uygulamanın aksayan yönleri bellidir. Hızla tırmanan bütçe açıkları enflasyonun başlıca kaynağıdır. Bütçe açığını azaltmak için:

(a) Altyapı yatırımlarının yoğunluğu önemli ölçüde azaltılmalı, bir bölümü de ertelenmelidir.

Örnekler: Telefon abone sayısı 1.5 milyondan 5.5 milyona çıkarılmış, 10 milyona ulaşması hedeflenmiştir. Bu hedefe 1-2 yıl gecikmeli varılması pek âlâ kabul edilebilir. Ulaşım da çok önemlidir ama, açılan ya da genişletilen tüm yolların aynı önceliği taşıdığı söylenemez. Gerçekleşmeleri 5-10 yıl gibi sürelerle uzayan birçok pahalı enerji projesi yürütülmekte, öte yandan özel sektörün yap-işlet-devret modeline dayalı 75'i aşkın projesine bir türlü izin verilmemektedir.

(b) Devlet harcamalarında kesin ve etkili bir tasarruf kampanyası başlatılmalı, lüks giderler durdurulmalıdır. Başta en yüce makamlar olmak üzere devletin her kademesinde içten, gerçek ve inandırıcı bir tutum izlenmelidir.

(c) Askerî harcamalar, ekonomik gücümüze orantılı bir düzeye indirilmelidir. Üstelik bu giderlerin önemli bir bölümünün aslında "savunma" gücümüzle ilişkisi de yoktur. Öte yandan, ordumuz "küçük komşularımıza göre fazla büyük, büyük komşularımıza göre ise fazla küçüktür".

(d) Devlet gelirlerini artırmak için ciddi bir vergi reformu gerçekleştirilmeli, özellikle Kurumlar Vergisi makul bir seviyede tahakkuk ettirilmelidir. İstisna, muafiyet ve indirimler doğrudan yatırımlarla ilişkilendirilmeli, yaratılan kaynağın tüketime kayması frenlenmelidir. KDV'nin etkili bir denetim aracı da olduğu unutulmadan vergi kayıplarını azaltıcı düzenlemeler konusunda uzmanların ve ilgililerin önerileri dikkate alınmalıdır. İstanbul Defterdarı Sn. Kemal Civelek'in muhasebecilerle yaptığı bir görüşmede, mükellefin büyük çoğunluğunun vergi kaçırdığı açıklıkla (ve samimiyetle!) dile getirilmiştir. Tahakkuk eden vergilerin de tahsilatı daha yüksek oranda gerçekleştirilmelidir.

(e) Mali denetim mekanizmalarındaki eksiklikler ve boşluklar giderilmelidir. Son yıllarda, gelir ve servetin denetlenmesi adeta "demokrasiyle bağdaşmaz" gibi gösterilmektedir. Oysa, kapitalist dünyanın lideri ABD'de tüm mükellefler rutin olarak gelir ve servetlerini beyan

“Yarının Türkiyesi” için bugünden...

1987 yılı sonuçlarına göre;
% **10**'u aşan bir yıllık artışla,
toplam **675.000 ton/yıl**
düzeyine ulaşan
cam ve camla ilgili mamul üretimi...

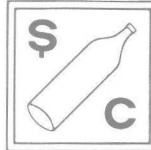
Bir önceki yıla göre % **33** artarak,
5 kıtada, 64 ülkeye
toplam **223 milyon dolar**'ı
aşan ihracat...

Böylelikle;
53 yıllık bilgi-tecrübe birikimi,

17000 kişilik insan gücü
ve ekonomik bir bütün oluşturan
26 şirketiyle,
Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı
sürekli büyüyen bir topluluk...

Yarınki hedefi, üretimini
1.000.000 ton/yıl'a çıkarmak,
ve dünya çapındaki önemini
daha da pekiştirmek olan

bir Türk kuruluşu:
Şişe-Cam.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Türkiye \$ Bankası kuruluşudur.

Aygaz

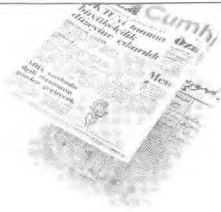
Hayatıa g z ellikler sunar.

Koç

TSEK KALİTE BELGELİ

GENEL SATICI: Alpa A. .

Aradığınız gibi birini hâlâ arıyor musunuz? C u m h u r i y e t ' e ilan verin.

Son bir yıl içinde yandaki listede gördüğünüz kuruluşlar “aradıkları gibi biri”ni “Cumhuriyet Özel Eleman İlan Sayfası”nda aradılar. Buldular.

Çünkü her Pazartesi bu sayfayı konusunda yüksek eğitim görmüş, yabancı dil bilen, yaptığı işte “karar verici” onbinlerce Cumhuriyet okuru takip ediyor. Sadece onlar da değil.

Bu yıl Boğaziçi Üniversitesi’nde yapılan bir araştırmaya göre, mezunları en fazla aranan bu üniversitede en çok okunan iki gazeteden biri Cumhuriyet. Cumhuriyet, sizi bugünün değerlerine ulaştırdığı gibi, geleceğin yetenekleriyle de şimdiden buluşturabilir.

“Aradığınız gibi biri”ni hâlâ bulamadıysanız Türkiye’nin diğer pek çok önemli şirketi gibi siz de “Cumhuriyet Özel Eleman İlan Sayfası”nı kullanın.

“Cumhuriyet Özel Eleman İlan Sayfası”nın tek avantajı onu okuyanlar değil. Bu sayfanın fiyatı da özel.

Onlar aradıkları yetenekleri bu sayfada buldular:

Akbank
Alarko
Arthur Andersen
AVIS
Bilkom
Cankurtaran Holding
Dışbank
Eczacıbaşı
Egebank
Feniş
Finansbank
Güven/Coopers
IBM
İş Bankası
ITT
Mudo
Nasaş
Obey
Osmanlı Bankası
Otomarsan
Pamukbank
Pfizer
Pirelli
Price Waterhouse
Printemps
Sandoz
STFA
Şişe Cam
Tekfen
Tekstil Bank
Töbank
Uluslararası Bankası
Unilever
Yaşar Holding
Yapı ve Kredi
3M

**Dün, bugün
halkımıza
cağdas güvence ve
önlemler sunan
Başak Sigorta
yarın da aynı yolu
izleyecektir.**

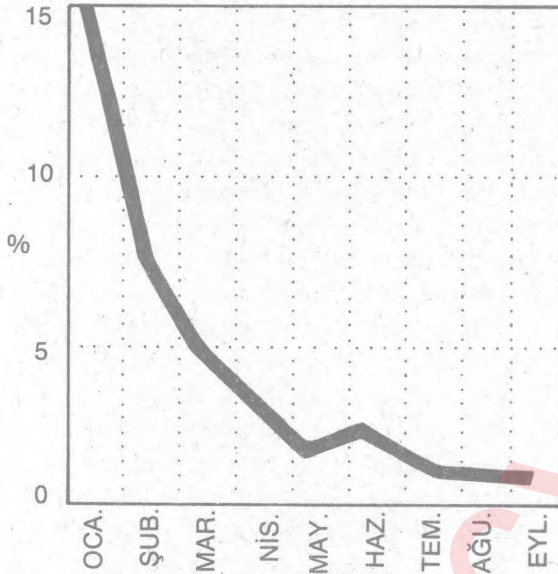
BAŞAK SİGORTA

Başak Sigorta T.C. Ziraat Bankası'nın bir kuruluşudur.

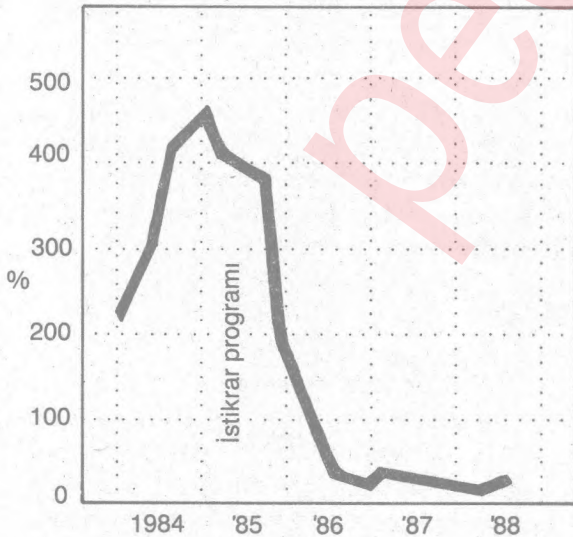

etmektedirler. Hiçbir gelir türü "beyan dışı" değildir. Hele bizdeki gibi "sırdış hesap", "vergi dışı gelirler" gibi anormallikler hiçbir ciddi liberal ve demokratik ülkede görülmez.

MEKSİKA'DA 1988 TÜKETİCİ FİYATLARI

İSRAİL'DE YILLIK ENFLASYON HIZI

(f) Bütçe açığını kısa sürede kapatmaya önemli ölçüde katkıda bulunabilecek bir diğer kaynak da fonlardır. Bütçe'nin % 40'ına varan bo-

yutlardaki bu fonlardan kaydırlacak miktarlarla sarsıntısız bir geçiş sağlanabilir.

(g) İhracatın özendirilmesi için gereken teşvikler sürdürülmeli, fakat bu teşviklerin Hazine'nin dolandırılmasına yol açmaması sağlanmalıdır. (Son belirlemelere göre, hayali ihracata ödenen ve geri alınmaya çalışılan vergi iadelerinin 550 milyar TL'ye ulaştığı ifade edilmektedir /10/.)

TABLO II:
TÜRKİYE'NİN OECD'YE İHRACATI
(Milyon dolar)

	Türk kaynakları	Ticaret yapılan ülke istatistikleri	Yüksek Faturalama (%)
1975	985	1226	-19.6
1976	1470	1259	16.7
1977	1228	1271	-3.4
1978	1496	1564	-4.3
1979	1577	1644	-4.1
1980	1634	1789	-8.0
1975-80 topl.	8388	8755	-4.2
1981	2282	2239	1.9
1982	2576	2328	10.7
1983	2771	2461	12.6
1984	3712	2903	27.9
1985	4084	3773	8.3
1986	4311	4578	5.8
1987 (Ocak-May.)	2349	1535	53.0
1981-87 (Mayıs)	22084	19817	11.4

Kaldı ki, "her ne pahasına olursa" değil, "optimum" düzeydeki dış ticaret hacmi hedeflenmelidir. Nitekim son yıllarda dış ticaret haddi % 25 civarında olumsuzla geçmiştir. "Ucuza satıp, pahalıya almak" anlamına gelen bu gelişme de enflasyonu körükler.

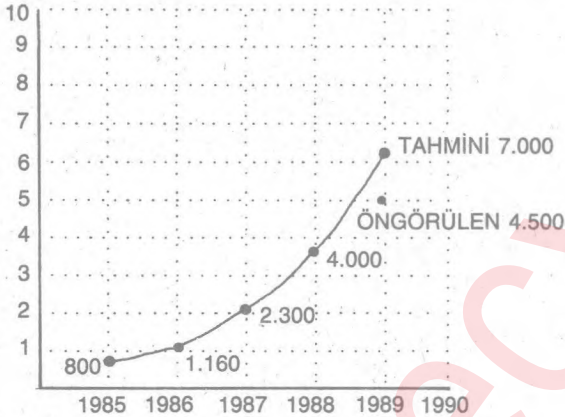
Özetlemek gerekirse, 1989 yılında öngörülen bütçe açığı yaklaşık 4.5 Trilyon TL., muhtemel açık ise 7 Trilyon TL. dolayındadır.

Açığın sıfırlanması zorunlu olduğu gibi, pek âlâ mümkündür de. Yukarıda da açıklandığı gibi vergi gelirlerini % 8 mertebesinde artırıp giderlerde

% 8'lik bir kısıntıya gidilmesi, ilave olarak fonlardan da 3 Trilyon TL.'nin bütçe'ye aktarılması, açığın kapatılmasına yetebilecektir. Görüldüğü gibi, öneriler altından kalkılamayacak büyüklükte operasyonları gerektirmemektedir. Ayrıca, İsrail ve Meksika örneğindeki gibi, belli bir süre için Hükümet-işçi-işveren bir mutabakata giderek fiyat ve ücret artışlarını kapsamlı biçimde frenleyebilir.

BÜTÇE AÇIKLARI
TRİLYON
(TL)

İÇ BORÇLAR

Uzun dönemli, düşük faizli olmayan iç borçlanma yönteminden en kısa sürede uzaklaşılmalıdır. Bir yıllık, hatta daha kısa süreli borçlar devlete kaynak değil, külfet getirmekte, enflasyonu azdırmakta, özel yatırımları frenlemekte, velhasıl her yönü ile sakıncalı olmaktadır. Bütçenin denkleştirilmesini takiben, makul bir süre içinde bu tür kısa vadeli borçlardan tümü ile kurtulmak gerekir.

EKONOMİDE STABİLİTE

İyi bilindiği gibi, ekonomide iki tür kontrol geçerlidir: Mali ve parasal. Daha geniş kapsamlı ve uzun dönemli kontroller mali; kısa süreli, etkileri ve kapsamı sınırlı kontroller ise parasal mahiyette olanlardır. Yönetimin temel amacı ekonomiyi

belli bir istikamete yöneltmek, aynı zamanda bunu tutarlı, etkili ve inişsiz-çıkışsız bir uygulama ile gerçekleştirmektir. Ünlü ekonomist Debre, matematikçi Leitman ve birçok değerli bilim adamının kanıtladığı gibi, optimum bir kontrol için her iki aracı birlikte kullanmak gerekmektedir. (Bu gerçeği görmek için bilim adamı olmak gerekmez. Elimizde iki alet varsa, bunlardan sadece birini kullanmak her ikisini birden kullanmak kadar etkili olamaz.) Oldukça uzun bir süredir esasen parasal kontrollara başvurulması ekonomide büyük dalgalanmalara ve belirsizliklere yol açmıştır. Bir ay sonrasını müneccimlerin bile tahmin edemediği bir ülkede 5 yıl içinde sadece faizleri 15 kez değiştiren iktidar, işadamlarına seslenerek: "Herkes hesabını yapsın, ona göre yatırıma girişsin!" diyebilmektedir. Pek güzel de, bu hesap hangi faiz, kur, fon, vergi iadesi, vd. varsayımlara dayandırılacaktır? Bir ekonomi ancak üretken yatırımlarla büyüyebilir ve gelişir; yatırımsız gelişme ancak rakamlarla oynayarak mümkündür. Yatırım ise, kararlı ve tutarlı bir ortam gerektirir. Gerçek işadamı kumar oynamaz; projeksiyonlara dayalı fizibilitelerle hareket eder. Enflasyonun % 35 ile % 85, faizlerin % 40 ile % 50 arasında değiştiği, döviz kurlarının her gün % 1-3 oynadığı, mevzuatın, fonların vd. birçok hususun sık sık değiştiği 1980'ler Türkiye'sine "kararlı, tutarlı ve yatırıma elverişli ülke" denebilir mi? Çok özlenen yabancı sermaye böyle bir ortama mı hasrettir? Serbest bölgeler bunun için mi terk edilmiş kasaba görüntüsündedir?

SONUÇ

Geçtiğimiz on yıllık dönem içinde Türkiye tarihinin en karanlık bir dönemini geride bırakarak ekonomide yeniden yapılanmaya doğru önemli ve başarılı adımlar atmıştır. Bir takım tabular yıkılmış, kronikleşmiş bazı hastalıklar giderilmiş, imkânsız gibi görünen başarılmış, dış dünya ile bütünleşmede büyük aşama kaydedilmiştir. Ancak, zaman içinde rasyonellikten uzaklaşmalar da başlamış, altyapı hamlesi derken ipin ucu ka-

çırılmış, “büyük düşünme” ile “plansızlık-hesapsızlık” amaçlanır olmuş, “enflasyonla kalkınma” gibi bir tutkuya düşülmüş, “ekonomi ancak ve sadece parasal kontrollerle yönetilir!” gibi bir yeni dini inanç yerleşmiş, bu kontroller de yo-yo oyununa çevrilmiştir.

Doğrularla yanlışları ortaya koyup, ekonomiye gerçekten çeki-düzen vermenin ve böylece yeni bir faciayı önlemenin vakti gelmiş, geçmektedir. Bugün bulunduğumuz durumda ise, doğrular da, yanlışlar da apaçık ortadadır. Ekonomiye inceleyen, dünyadaki gelişmeleri görebilenler bunları çeşitli yönleri ile masanın üzerine koymuşlardır. Başka ülkelerin “doğru” ve “yanlış” örnekleri de önümüzdedir. Bu aşamada bütün mesele, bağnazlığı ve inatçılığı bırakıp, gerçekleri görmek ve ülkenin menfaatine uygun olanları yapmaktır. Verilere dayanmayan, sadece içgüdülerle yönlendirilen, 55 milyonluk bir toplumu deneme tahtasına çeviren, üstelik çözüm getirmedeği halde ısrarla yeniden deneneyen uygulamalar terkedilmeli; gerçekçi, rasyonel ve bilimsel yöntemler uygulamaya konmalıdır.

Ülkeyi yönetenlerin dışındaki herkesin açıkça gördüğü, yazdığı ve söylediği gibi, tartışılan poli-

tika değil, *ekonomiyi giderek bir çıkmaza sürükleyen hatalı uygulamalardır*. Bu uygulamaların alternatifi ise, deneme-yanılma değil, doğru olanı yapmaktır. Amerika’yı yeniden keşfetmek gerekmez: Türkiye daha kötü durumlardan düze çıkabildiğine göre, bugünkünden niye çıkamasın? Yoksa, ülkeyi yönetenler ekonomiyi gerçekten içinden çıkılmaz bir duruma mı sürükledikleri saplantısındalar?

NOTLAR

1. 1989 Mali Yılı Bütçe Tasarısı.
2. 1989 Yılı Bütçesi hakkında rapor. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Anabilim Dalı, Prof. Dr. İzzettin Önder, Kasım 1988.
3. 1989 Mali Yılı Bütçe Tasarısı.
4. Vergi Yasası, Kasım 1988.
5. DİE verilerine dayalı olarak E. Öztütün’ün hesapları, Dünya, 19 Ekim 1988.
6. DPT verileri, Cumhuriyet, 7 Aralık 1988.
7. Türkiye’nin en büyük 500 şirketinin analizi. Prof. Dr. Atilla Gönenli’nin çalışmasından, İktibas, Dünya, 29 Kasım 1988.
8. Güneş, 5 Aralık 1988.
9. Dünya, 1 Ağustos 1988.
10. OECD Kaynaklarına dayalı olarak Dani Rodrik’in araştırması, Cumhuriyet, 8 Aralık 1988.

inceleme

Bir Siyaset Bilimcisi
Gözüyle Demokrasi ve
İktisat Politikası:
1980-88 Döneminde
Enflasyon, "Sıkı" Para ve
Dış Satımın Özendirilmesi
Politikaları

Kemâli SAYBAŞILI

Marmara Üniversitesi İktisadî ve İdari
Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden
Dr.K.Saybaşıllı'nın yayınları arasında
Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar
(1985) ile Devletin Ekonomiye
Müdahalesi (1963-85) (1986) var.

I. DEMOKRASİ

Demokrasi kavramı siyasal ve ekonomik olmak üzere iki boyutuyla birlikte ele alınmadığı takdirde eksik kalacaktır. Demokrasinin siyasal açıdan en iyi tanımını 'klasik demokrasi' anlayışı vermektedir: yasal ve kurumsal güvencelere bağlı olan demokratik hak ve özgürlüklerin kullanımı süreci. Hak ve özgürlüklerin kullanımı ise, **demokratik** bir 'iktidar mücadelesi' süreci içinde, seçimler ya da siyasal parti, dernek, meslek kuruluşu v.b. çoğulcu kuruluşların faaliyetleri çerçevesinde, siyasal iktidarın oluşumunu ve dolayısıyla politikasını etkilemek, ilk genel seçimlerde de iktidardaki siyasal partinin uygulamalarının değerlendirilmesi olarak düşünülmelidir. Söz konusu bu değerlendirmede, seçmenin, bir yandan siyasal iktidarın görev süresi boyunca halka sunduğu politika uygulamalarını gözönüne alacak, öte yandan da, eski siyasal iktidarın, yeni iktidar adayı siyasal partinin, yeniden seçildiği takdirde sağlayacağını söylediği hizmetlere bakacaktır.

Bu çerçevede, seçmenin değerlendirmesi, muhalefetteki siyasal parti ya da partilerin, gerek siyasal iktidara yönelik eleştirilerini, gerekse siyasal ve ekonomik programlarını da kapsayacaktır. Seçmenin seçim sandığına yansıyan kararı, işte böyle karşılaştırmalı bir yeğleme ve belirli bir süreyle sınırlı bir son söz olacaktır.

Demokrasi kavramının ekonomik boyutunun en iyi tanımı da 'refah devleti' ya da 'sosyal devlet' anlayışı içinde ele alınabilecek, çalışma hakkı, iş güvenliği, grev hakkı v.b. hak ve özgürlüklerdir. Söz konusu hak ve özgürlükler de, yine, **demokratik** bir 'bölüşüm süreci' içinde düşünülmelidir. Çünkü, 'ne üretileceğine, nasıl üretileceğine ve nasıl bölüşüleceğine' ilişkin kararlar, iktisat kitaplarının 'saf' ve 'mükemmel' modellerinde sıkça öne sürüldüğü gibi, piyasa mekanizması çerçevesinde oluşan fiyatlara bağlı olarak, serbest rekabet koşullarında, birbirlerinden bağımsız bir biçimde alınan 'bireyler' ve 'firmalar' kaynaklı tüketim ve üretime yönelik kararların piyasaya yansımaları sonucunda belirlenmemektedir. 'Kamu

malları' ya da 'yarı-kamu malları' gibi, piyasanın sağlamak ya da etkin bir biçimde üretmek bakımından başarılı olamadığı, toplumsal bedel ve yararları bulunan mal ve hizmetlerden tutun da, tam rekabetin gerçekleşmesini engelleyen ve böylelikle piyasa mekanizmasının kendisinden beklenen 'ideal' işlevlerini yerine getirmesini engelleyen koşulların ortadan kaldırılmasına varıncaya kadar, çeşitli etkenler, devletin ekonomiye müdahalesini gerektirmektedir.

'Keynesciler'le 'Friedmancılar' arasındaki tartışma da, esas itibarıyla, 'Devlet ekonomiye etkin bir biçimde nasıl müdahale edebilir?' sorusunun yanıtına taraflarca farklı politikalar önerilmesinden ibarettir. Bu çerçevede, Friedmancılar ağırlığı 'para' politikasına, Keynesçiler ise 'bütçe ve maliye' politikasına vermektedirler. Birinciler için temel öncelik enflasyonun önlenmesi gibi görünürken, ikincilerin asıl amaçları tam istihdamın sağlanması olmuştur. Dolayısıyla, tartışmayı da, etkin politika araçlarından çok, asıl ya da öncelikli amaç belirlemektedir.

Şimdi, devlet 'ne üreteceğine ve nasıl bölüşüleceğine' ilişkin kararları şu ya da bu yönde etkilemek üzere ekonomik sürecin işleyişine müdahale ediyorsa, bu çerçevede, Keynesçi ya da Friedmancı, hattâ farklı başka, politika araçlarını kullanıyorsa, **demokratik** bir siyasal iktidar mücadelesinin ekonomik bir boyutunun bulunması da kaçınılmazdır. Çünkü, sözkonusu olan yalnızca siyasal ya da yalnızca ekonomik bir süreç değildir. Tam istihdam ya da belli bir işsizlik oranı, daha haktanır(adil) bir gelir dağılımı ya da mevcut eşitsizliğin belki de giderek daha yüksek nispetlere varacak sürekliliği, ekonomik büyüme ya da durgunluk, v.b. gibi her seçmeni ilgilendiren konulardır. Kaldı ki, bu çerçevede yapılacak bir yeğleme, belirlenen önceliklere, seçilen politika araçlarının niteliklerine ve uygulama biçimlerine göre farklı toplumsal sonuçlar verecek bir iktisat politikasıdır, yalnızca siyasal ya da 'teknik' bir karar değildir. Sözkonusu olan siyasal bir karardır. Hattâ, belki de daha ağırlıklı olarak, ekonomik bir karardır. Kararı siyasal iktidar almaktadır, ancak

gerek ilk söz, gerekse son söz seçmendedir, seçmende olmak gereği ise demokrasinin ilk ve vazgeçilmez, en önemli, hattâ birinci derecede gelen bir koşuldur.

Siyasal iktidarın politikası ağırlıklı bir biçimde ekonomik kaynaklı ya da nitelikli mal ve hizmet üretmektedir. Üretilen hizmet ekonomik nitelikli olmasa bile, ekonomik bir bedeli, hattâ sonucu bulunacaktır. Ekonomik bedel, hizmetin üretimi süreci sırasında kullanılan kaynaklardan başlayarak, sunum aşamasında gerekli mali ve insan gücü kaynaklarını kapsayacak kadar geniştir. Ayrıca, üretilen mal ya da hizmet, toplumun üyelerinin ekonomik durumlarını da etkileyecektir. Yıllardır sorun olmayı bir şekilde sürdüren ya da bilinçli olarak gündemde tutulan enflasyon olgusu bu konudaki en "iyi" örneklerden birisi olarak ele alınabilir.

II. İKTİSAT POLİTİKASI

Özal İktidarı, demokrasiye yeniden geçiş döneminin özel koşullarında, yalnızca seçimlere katılmalarına izin verilen bazı partiler arasındaki iktidar mücadelesi sonucunda, en yüksek oy oranını alarak İktidar oldu. Özal İktidarı'nın politikasının gerek ekonomik boyutunun gerekse siyasal boyutunun ortak noktasının "istikrar" olduğu görülmektedir.

Özal İktidarı'nın ekonomik "istikrar" politikası, 24 Ocak 1980 tarihinde başlayan dönemin bir uzantısı olarak, bir yandan enflasyonu kontrol altına almak, hattâ giderek düşürmek gibi görünürken, bir yandan da, böylelikle, "ortadirek" terimiyle ifade edildiği sanılan "dargelirli halk çoğunluğu"nun ekonomik durumlarında enflasyonun yol açtığı olumsuz etkilerin de giderileceği konusunun vurgulanması noktasına dayanmıştır. Bu çerçevede üzerinde durulan 'parasalcı' bir iktisat politikası ya da 'sıkı' para politikası olmuştur. İktisat politikasının önemli bir başka amacı da, halka, dışsatımın artırılması, ödemeler dengesi açıklarının ülke lehine iyileştirilmesi ve böylelikle döviz sıkıntısı ve bu sorunun piyasada yol açtığı mal

darlığının ya da sıkıntısının, hattâ karaborsanın, önlenmesi, olarak sunulmuştur.

Siyasal "istikrar" politikası ise 1982 Anayasası'nın sağladığı olanakların, özellikle kanun gücünde kararname çıkartma uygulamasının, kullanılarak siyasal iktidarın güçlendirilmesini sağlamak olmuştur. Bu çerçevede dikkat çeken bir başka nokta da, Özal İktidarı'nın "özel" ve "kendine özgü" bir demokrasi, siyaset ve hukuk anlayışının bulunmasıdır. Söz konusu siyaset anlayışı, siyaset sürecine, yasaların, siyasal iktidarın amacına yönelik bir biçimde yorumlanması, uygulanması, olmazsa değiştirilmesi olarak yansımaktadır. Ayrıca, demokrasi, hukukun üstünlüğü, fırsat eşitliği, çoğunluk kararının demokrasideki yeri ve önemi gibi konular, "ekonomik amaçlardan sonra" gelmekte ve "ekonominin gereklerine" bağlanarak tanımlanmaktadır.

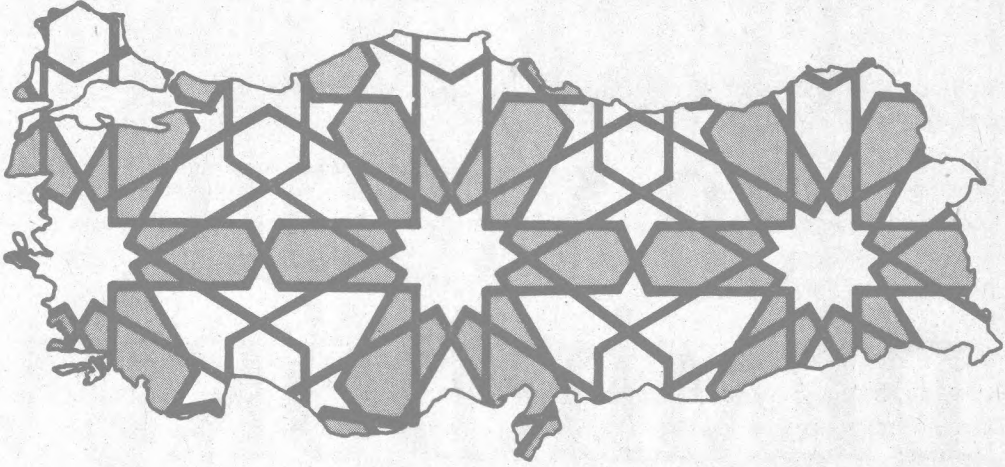
Bu konuda yalnızca bir örnek vermek yeterli olacaktır: "ekonomik suça ekonomik ceza" anlayışı. Söz konusu bu anlayışın mantıksal sonucu "satılma gücü olan herkes ekonomik suç işleyebilir, yakalanmazsa sorun yok, yakalandığı takdirde ise ekonomik bir ceza ödeyerek kurtarır; işlediği ekonomik suç da yanına kâr kalır", biçiminde özetlenebilir. "Hayâli ihracat" konusunu ele alırsak, bu süreç sırasında "devlet" de herhalde döviz kazancı sağlayacak, suç belirlendiği ve kesinleştiği takdirde ise ayrıca ek bir "kamu geliri" elde edecek. Bu arada, "sahtekârlık", "dolandırcılık", "kaçakçılık" v.b. girişimler ve uygulamalar da öteki herhangi bir ekonomik faaliyetten farksız olacak; ama vurguna, ama haksız zanca dayanmış, ne önemi var, "önemli olan döviz geliri, gerekli olan, kamu gelirlerinde artış sağlanması." Ne de olsa, bütçe açıkları yükselerek sürüp gitmektedir.

Özal İktidarı'nın ekonomik "istikrar"ın sağlanması ya da enflasyon sorununun giderilmesi amacı yanında bir başka hedefi de, ortaya, döviz gelirlerini arttırmak olarak çıkmaktadır. Ancak bu ikinci amacın ekonomik "istikrar"ın sağlanmasıyla ne ölçüde bağdaşabileceği, ciddi bir biçimde sorgulanması gereken bir noktadır. Çünkü, uygu-

lanan dışsatımı özendirme politikası, Türk Lirası'nı bilinçli ve sürekli bir biçimde gerçek değerinin yüzde beş kadar altında tutmak, ayrıca, dışsatıma çeşitli vergi iadeleri, bağışıklıklar, düşük faizli ya da uzun dönemli kredi olanakları sağlamak, biçiminde belirmektedir. Türk parasının sürekli gerçek değerinin altında tutulması, dışsatım mallarına büyük ölçüde dış pazarlarda rekabet kolaylığı sağlarken, aynı zamanda, ülkenin dış borç yükünü arttırmakta, dışalım fiyatları aracılığıyla da enflasyonist bir baskı yaratmaktadır. Kaldı ki, dışsatım faaliyetine sağlanan özel kolaylıklar, artarak sürüp giden bütçe açıklarının, tek değilse bile, en önemli kaynaklarından biridir.

Önemli bir başka enflasyonist baskı kaynağı da "seçim ekonomisi" uygulamalarıdır. Örneğin 1983 yılında yapılan seçimlerden önce uygulanan "ortadirekçi" politikalar sonucunda, tüketim, ve dolayısıyla enflasyon hızı yüzde 40'a ulaşmış, ertesi yıl da hızını arttırarak sürdürmüştür. Sonraki "sıkı" para politikasının Özal İktidarı'na olan seçmen desteğinin azalmasına yol açtığı anlaşıncaya, önce genel seçimlerin öne alınması gündeme gelmiş, sonra da aynı süreç yerel seçimlerin öne alınması girişimleriyle yinelenmek istenmiştir. Yerel seçimlerle ilgili girişim Anayasa "engeli"ne takılınca da bir referandum süreci yaratılmış ve yaşatılmıştır. Bu çerçevede, 1987 yılındaki seçim ekonomisi uygulamasına bağlı olarak, kamu kesiminin borç gereksinmesi GSMH'nin yüzde 8,3'üne kadar çıkmış, enflasyon ise daha 1988 yılı başında yüzde yetmiş nispetini tutmuştur. Önümüzde bir de yerel seçimler bulunmaktadır.

Bu çerçevede değinilmesi gereken bir başka nokta da Özal İktidarının, artık, her seçime başka bir Seçim Kanunu'yla gitmeyi tuhaf bir alışkanlık durumuna getirmiş olmasıdır. Tuhaf bir alışkanlıktır, çünkü, demokratik bir siyasal yapı ve süreç içinde asıl olanın seçmen çoğunluğunun eğilimi olduğu bazan hatırlanmakta, duruma göre, bazan da unutulmaktadır. Sanki esas olan, şu ya da bu biçimde Meclis'te bir çoğunluk elde etmek, buna dayanarak da, çeşitli "teknik" düzenleme-

Kültür Hazinesi!

Türkiye...

Doğu ile batı arasında bir kültür köprüsü...

Tarih öncesini,

İlk, orta, yeni ve yakın çağları yaşamış topraklar...

Gelişen, çağdaş bir kültür,

Eşi bulunmaz bir tarih hazinesi,

Titizlikle korunması gereken bir kültür mirası...

VAKIFBANK,

Bankacılık hizmetlerinde olduğu gibi,
kültür ve tarih hazinemizin korunması için de
üzerine düşen görevi yerine getirmektedir.

Bilerek ve Yaparak....

VakıfBank

Türkiye Vakıflar Bankası

TÜRKİYE'Yİ 30 YILDIR DEMİRDÖKÜM ISITIYOR

Demirdöküm, 1958'de ilk Türk radyatörünü üretti. O yıllardan bugüne şofbenden hidrofora, sirkülasyon pompasından kat kaloriferine kadar üstünlüğü tartışılmayacak ürünleri Türkiye'ye sundu.

Demirdöküm, bugün dev tesisleriyle, modern teknolojisiyle, deneyimiyle Türkiye ısıtma sanayiinin en büyük kuruluşudur.

Demirdöküm®

lerle, bir şekilde, Meclis'teki sandalyelerin önemli bir çoğunluğuna sahip olmak, sonra da bu çoğunluğu siyasal iktidarın amaçları doğrultusunda kullanılarak yeni "meclis çoğunlukları" sağlamak davranışı içinde hareket etmektir. Biçimsel açıdan haklı, hattâ "işbiririci" olarak görülebilecek bu davranış, özü itibarıyla, demokratik değildir, üstelik, belli koşullarda "azınlığın çoğunluk üzerinde egemenlik kurması"na kadar esnetilip sürdürülebilecek, "diktatörce" sayılabilecek, bir demokrasi anlayışdır.

Elbette demokrasiyi benimsemiş olan hiç kimse siyasal istikrarın karşısında değildir, olamaz da; ancak, bu çerçevede, tartışma konusu bile yapılmaması gereken tek ilke, 'demokrasi için, demokratik yöntemlerle sağlanabilecek ve çoğulcu bir demokratik yapının gerçekleştirilmesini ve muhafaza edilmesini amaçlayan bir siyasal iktidar anlayışı' olmak gerekir. Aksi yöndeki her amaç ve her siyasal davranış, toplumu demokrasiden uzaklaştıracak, yetkeci (otoriter), keyfi ve hattâ bütünselci (totaliter) bir siyaset, siyasal iktidar ve, giderek, devlet anlayışına götürecektir. Göz önüne alınması gereken temel soru ya da sorular da işte bu noktada toplanmakta, odaklaşmaktadır.

Özal İktidarı'nın en önemli politikalarından biri, başlangıçta, enflasyonun denetim altına alınması ya da "aşağı çekilmesi" gibi görünürken, son günlerde, "makul bir düzeye indirilmesi" biçiminde ifade edilmeye başlanmıştır. Dışsattımın artırılması da ilkiyle bağlantılı, ama yine de ayrı bir politika olarak aşağıda incelenecektir. Her iki politikayı da Türkiye'nin 1970'li yılların son döneminden itibaren yeniden daha şiddetli bir biçimde karşılaştığı kronikleşmiş siyasal ve ekonomik sorunlardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Sözkonusu ekonomik sorunlar ise iki ana konuyu kapsamaktadır: (i) yüksek oranlardaki fiyat artışları, ve (ii) döviz sıkıntısı ve buna bağlı olarak Türkiye ekonomisi'nde karşılaşılan darboğazlar.

Döviz sıkıntısının dış ticaret açığından kaynaklandığı kesinken, enflasyon olgusunun nedenleri tartışmaya açıktır. Sorunları çözmeye yönelik

olduğu Özal İktidarı'nca iddia edilen iktisat politikalarına gelince, gerek "sıkı" para politikası, gerekse dışsattımın desteklenmesi amaçlı döviz kuru politikası ile ihracatta vergi iadesi politikaları eleştiriye açıktır.

III. ENFLASYON VE SIKI PARA POLİTİKASI

Konunun ayrıntılı bir incelemesine "sıkı" para politikasından başlayacak olursak, gündeme iki temel eleştiri gelecektir. Birinci olarak, bütçe açıklarının GSMH'ya oranı, 1980 yılından 1984 yılına kadar geçen süre içinde ortalama yüzde 2 düzeyinde kalmışken, 1985 yılından itibaren artarak GSMH'nın yüzde 4'ünü geçtiği, ne aradaki yıllarda ne de 1987 yılında azalmadığı, kesinlikle söylenebilir. Sanırım "sıkı" para politikasının asıl amacının bütçe açıklarını azaltarak enflasyonist baskının en önemli etkenlerinden birini ortadan kaldırmak olduğu konusunda herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Bu çerçevede, bütçe açıklarının artan kredi hacmi ve para miktarı ile birlikte büyüdüğünü OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) verilere dayanarak saptamış bulunmaktadır. Bütçe açıklarının kredi hacmi kaynaklı nedenleri arasında, ayrıca, bankaların karlılık oranlarının düşürülmesi de sayılabilir. Özellikle son yıllarda dış borçlarda meydana gelen yüksek oranlardaki artışlar, yine bütçe açıklarının, ve dolayısıyla enflasyonun önemli nedenleri arasında sayılmak gerekir.

Böylelikle, en azından 1985 yılından itibaren "sıkı" bir para politikası uygulanmadığı ya da uygulanmadığı açıklık kazanmaktadır. Parasalcı yaklaşım ya da "sıkı" para politikası ile ilgili ikinci ve çok daha önemli sayılabilecek bir eleştiri de adı geçen politikanın enflasyonu önlemek bakımından, en azından Türkiye koşullarında, ne derece etkili olduğu ya da olabileceği sorusuna, bu konudaki bilimsel araştırmaları ve/ya da somut verilere dayalı araştırma sonuçlarını göz önüne alarak verilecek yanıttır. Bu çerçevede verilebilecek en geçerli yanıt 'parasalcı politika, enflasyonu önlemek açısından yetersizdir', şeklindedir.

Bu yanıt bilimsel bir araştırma sonunda varılan bir sonuçtur.¹ Kaldı ki, OECD, Haziran 1985 tarihli araştırmaları sonucunda benzer bir noktaya değinmektedir: Türkiye’de enflasyonun öteki nedenleri yanında bir de yapısal nedenleri bulunmaktadır.²

Yukarda sözü edilen OECD raporuna dayanarak, Türkiye’deki enflasyonun yapısal nedenleri şöylece özetlenebilir:

(i) Türkiye’de nüfusun büyük bir çoğunluğu çok düşük bir gelir düzeyine sahiptir. Dolayısıyla ele geçen gelir temel gereksinimlere yönelik harcanmaktadır. Böylelikle tüketim eğilimi çok yüksek bir düzeydedir.

(ii) Taban fiyatları uygulaması enflasyonist bir baskı yaratmaktadır.

(iii) Ücret artışları genellikle enflasyonun altında kalmakta ya da tutulmaktadır. Bunun sonucunda, elde edilen gelir artışının büyük bir bölümü, hattâ belki de tümü, tüketime yönelmektedir. Kaldı ki, sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığı takdirde, Türkiye’de ücretlerin üretim bedeli içindeki payı zaten çok düşüktür. Bu durumdan ise, fiyatları ücretlerden daha sık arttırma olanağına sahip olan işadamları ya da girişimciler yararlanmaktadır.

(iv) Gayrimenkul fiyatlarındaki artışlar enflasyonist bir baskı yaratmaktadır.

(v) Para ve maliye politikasının uygulanması sırasında göz önüne alınması gereken noktalar bulunmaktadır. Bu çerçevede, Maliye Bakanlığı, bütçe açıklarına karşılık bulunması süreci sırasında, Merkez Bankası’ndan, geçici adı altında yüzde 15 oranında borç alabilmektedir. Ayrıca, kamu kesimi bankalarının verdikleri krediler içinde batık (şüpheli) alacaklar yüksek bir yer tutmaktadır. Üstelik kamu kesimi bankaları, ve özellikle Ziraat Bankası, tarımsal ürün destekleme alımlarında, Tarım Satış Kooperatifleri’nin borçlarının devralınmasında, hattâ zor durumdaki bazı bankaların kurtarılması politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır. Son olarak, Merkez Bankası’nda para piyasasına karşılık oranları ile faiz hadlerinin değiştirilmesi yoluyla müdahale etme alış-

kanlığı bulunmamaktadır; sözkonusu bu alışkanlık geliştirilse bile, ayrıca, işlevsel bir sermaye piyasası ile modern ve etkin bir bankacılık hizmeti olmadan, amacına ulaşması olanaksızdır.

OECD, sözkonusu bu son derece önemli saptamasını daha sonraki **Türkiye İncelemeleri**’nde de hatırlatmayı unutmamıştır. Demek ki, Türkiye’deki enflasyonun yapısal nedenlerinin kısmen ortadan kalktığını iddia etmek bile tartışmaya son derece açıktır.

Özal İktidarı’nın “enflasyonu önleme, olmazsa makul bir düzeye indirme” politikasına üçüncü bir eleştiri, ayrıca, bölüşüm konusunu da ilgilendirmektedir. Yine OECD’nin 1979 ile 1986 yıllarını kapsayan bir çalışmasının sonuçlarına göre, ‘toplam sunum (arz) deflatörünü’ oluşturan bedeller içinde en yüksek pay kâr ögesine, çok daha düşük bir ağırlık da ücret ögesine aittir. Öteki ögeleri de dışalım fiyatları ile subvansiyonların etkisinden arındırılmış dolaylı vergiler oluşturmaktadır. OECD’nin bir grafik aracılığıyla açıkladığı bulgularını, yüzde cinsinden, yaklaşık değerler olarak aşağıdaki çizelgeden izleyebiliriz.

Toplam Sunum Deflatöründeki Fiyat Değişikliklerinin Dökümü

Yıllar	Fiyat Artışı (yüzde)	Fiyat Değişiklikleri İçindeki Ögelerin Yüzde Cinsinden Fiyat Artışlarındaki Yerleri			
		Kâr	Ücret	Dolaylı Vergiler	Dışalım Fiyatları
1979	75	61,-	24,-	5,3	9,3
1980	112	65,2	14,2	2,6	17,8
1981	42	66,-	9,5	4,7	19,-
1982	28	71,-	7,1	3,9	17,8
1983	29	62,-	13,8	3,4	20,-
1984	53	62,-	9,4	0,9	27,3
1985	44	63,3	6,8	11,3	20,4
1986	27	85,-	5,5	3,7	5,5
Ortalama	51,2	66,9	12,3	4,5	17,1

(Kaynak: OECD Economic Surveys: Turkey-1986/87, Paris: Haziran 1987) s.14.

Sanırım çizelge yeterince açık; dolayısıyla, sözü fazla uzatmanın da pek gereği yok: 1979 ile 1986 yıllarını da kapsayan yakın geçmişteki sekiz yıl boyunca, fiyat artışları ortalama yüzde 51,2 olmuş, sözkonusu artış içindeki ögelerin yüzde

cinsinden ortalama değerleri de kârlarda 66,9, dışalım fiyatlarında 17,1, ücretlerde 12,3, dolaylı vergilerde ise 4,5 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık dalgalanmalar bakımından da, 1982 yılında yüzde 28'e kadar düşen fiyat artışlarının, 1983 yılından itibaren yeniden yükselmeye başladığı görülmektedir.

İlginç bir gözlem de fiyat artışlarının en düşük olduğu yıllarda, kârların payının en yüksek düzeye ulaştığı, ücretlerin payının en yüksek düzeye ulaştığı yılın ise, 12 Eylül askerî hareketinden sonraki ilk genel seçimlerin yapıldığı yıla rastlamasıdır. Sonraki yıllarda, kârlar, önce 1983 yılındaki muhafaza etmiş, sonra da 1986 yılında rekor bir düzeye ulaşmıştır. Dolaylı vergilerin fiyat artışları içindeki payı, 1985 yılında dışalım fiyatlarının payı ise 1984 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Fiyat artışları içinde kâr paylarının son derece yüksek olması düşündürücüdür. S. Özmucur'un araştırmaları da sorunun öncelikle bir bölüşüm sorunu çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği yolundaki bir yaklaşımı destekler niteliktedir. Bu bakımdan, tarım dışı maaş ve ücretlerin milli gelirdeki payının, 1977 yılındaki yüzde 36,8 düzeyindeki değerinden, özellikle 1980 yılından itibaren giderek azalarak, 1986 yılında yüzde 17,7 düzeyine kadar indiğini saptayabiliyoruz. Aynı oran OECD ülkelerinde yüzde 70'e kadar çıkabilmektedir. Kâr, faiz, ve kira gelirlerinden oluşan tarım dışı diğer gelirin payının ise, aynı dönemde, başlangıçtaki yüzde 34,1'lik değerinden, dönem sonunda yüzde 64,2'ye kadar tırmandığı görülmektedir.³ Aynı konu üzerinde S.Özmucur'un sonraki çalışmaları çerçevesinde, 1988 yılına ilişkin yaptığı öngörüye göre, ücretli-maaşlı kesimin milli gelirden aldığı pay, 1987 yılındaki yüzde 16,3 iken, sonraki yılda yüzde 14 değerine kadar düşecek, buna karşılık, faiz, kira ve kâr gelirlerinden oluşan sermayenin payı, 1987 yılındaki yüzde 66,8'lik değerini daha da yükselterek yüzde 70,2'ye varacaktır.⁴ Bu konuda E.Özitin'in yaptığı bir araştırma bulgularına göre, sermayenin milli gelir içinde 1988 yılı payı biraz daha düşük çıkmaktadır: yüzde 68,1; maaş ve ücret gelirleri-

nin payının ise yüzde 15,6 değerine kadar düşeceği öngörülmüyor. Ancak, bölüşüm konusu açısından genel eğilim pek de farklı görünmüyor, rakamlar Özmucur'un araştırma sonuçlarına oldukça yakındır.⁵

İktisat politikası açısından, bu çerçevede, fiyat artışlarının önlenebilmesi için öncelikle kâr ve faiz gelirlerinin düşünülmesi, bunun yanında, ikinci olarak, dışalım fiyatlarının enflasyonist baskısı üzerinde durulması gerekebilir. Ücret gelirlerinin fiyat artışlarının çok altında kaldığı görülmektedir. Bir başka fiyat artış kaynağı olarak da, dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının artırılmaması, tersine azaltılması konusu üzerinde durulabilir. Ancak, canalcı soru şu: bu noktalar, sık sık, ama seçimlerden sonra olmak kaydıyla, "ekonominin gereği neyse o yapılır", diyen sayın Turgut Özal ve İktidarı'nın amaçlarına ne ölçüde uygundur?

IV. DIŞSATIMIN DESTEKLENMESİ

Dışsatımın desteklenmesi, esas itibarıyla, döviz kazandırıcı hizmetlerin ya da borçlanmaların özendirilmesi politikasına dönüşmüştür. Bu çerçevede, temel politika, bir yandan Türk Lirası'nı sürekli, yaklaşık olarak gerçek değerinin yüzde beş altında tutmak, böylece dışsatım mallarının fiyatlarını uluslararası düzeyde düşürmek, öte yandan da, dışsatımı özendirmek için yüksek miktarlarda vergi iadesi vermektir. Elbette, bir de dış borçların sürekli ve katlanarak artması sorunu bulunmaktadır.

Türk Lirası'nın bilinçli olarak gerçek değerinin altında tutulması belki dışsatımı özendirmektedir, ancak, ülkenin dışborç yükünü de önemli ölçüde arttırmaktadır. Bu çerçevede, dışborç yükü 1983 yılında GSMH'nin yalnızca yüzde 36'sı iken, 1987 yılında yüzde 57'sine ulaşmıştır. Bu borçları ödeme yükümlülüğü cumhuriyet hükümetlerindir; bir başka deyişle, devlet'e ait bir sorumluluktur ve tüm vergi yükümlülerini ilgilendirmektedir. Kamu kesiminin dışsatım içindeki payı oldukça önemsiz kaldığına göre, acaba Özal İkti-

darı, sonuç itibarıyla, ülkenin kaynaklarını kamu kesiminden özel kesime aktarmamakta mıdır?

Ayrıca, dışalım malları fiyatlarında yukarda değinilen çerçevede yapay olarak yaratılan fiyat artışları, dışalım fiyatlarındaki yükselişe bağlı olarak, enflasyonist bir baskı da yaratmaktadır. Enflasyon oranı, 1988 yılı başında yüzde 70'lere kadar çıktıysa, bunda, Türk Lirası'nın fiyatının sürekli gerçek değerinin altında tutulmasının da azımsanmayacak bir payı bulunmak gerekir.

Son bir nokta da vergi iadesi uygulamaları konusuna ilişkindir. Vergi iadesi uygulamaları da bütçe açıklarının önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, 1980 dönemi öncesinde Kamu Ekonomik Kuruluşları'na yöneltilen transfer harcamalarının yerini vergi iade harcamaları almış olmaktadır. Böylelikle, kaynaklar ayrıca, ve yine, özel kesime aktarılmaktadır. Kaldı ki, dışsatımın hiç de azımsanmayacak bir bölümünü 'hayali ihracat' oluşturmaktadır. Bu konu artık iyice açıklık kazanmıştır.

Tartışılan tek nokta, dışsatımdan sağlanan döviz gelirleri içinde 'hayali ihracatın' payıdır. Cumhuriyet Gazetesi'nden Bilal Çetin'in IMF belgelerine dayanarak yaptığı, 1984-1987 dönemini kapsayan çalışmasının sonucuna göre, Türkiye'nin F.Almanya, İtalya, Hollanda, İsviçre, Belçika-Lüksemburg ve Avusturya'ya yapmış görüldüğü dışsatımın yaklaşık yüzde 26'sının hayali olduğu anlaşılmaktadır.⁶ Hürriyet Gazetesi'nin bu konudaki haberi de, Eylül 1984 tarihinden 1988 yılı başına kadar DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) Teşvik ve Uygulama faaliyetinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı olarak görev yapan Bülent Öztürkmen'in "hayali ihracat"ın Türkiye'nin dışsatımının yüzde 10-15'i dolayında olabileceğini", söylediğini bildiriyor.⁷

Yine Hürriyet Gazetesi'nin bu konudaki bir başka haberine göre, yalnızca "şüphe çektiği" için DPT tarafından "incelemeye alınan" yaklaşık 300 firmanın dosyası 800 milyar T.L. tutarında bir "hayali ihracat" olayını kapsamaktadır; ayrıca, 23 milyar T.L.'lik "yeni bir şüphe" de sözkonusudur.⁸ Bursa Sanayici ve İşadamları Derneği'nin hazır-

ladığı bir raporda ise "hayali ihracatın, toplam ihracattaki payının en az üç milyar dolar (yaklaşık 4 trilyon lira) olduğu" ileri sürülmektedir.⁹

V. SONUÇ

Yukarda, ana çizgileriyle ve büyük ölçüde OECD Türkiye İncelemeleri serisine dayanarak tartışılan, Özal İktidarı'nın iktisat politikası, neresinden bakılırsa bakılsın, enflasyonu önlemek ya da makul bir düzeye indirmek gibi iddiaları desteklemekten uzaktır. Durum böyle olunca, Özal İktidarı, ya enflasyonu gerçek bir sorun olarak ele almamaktadır, ya da belirttikleri iktisat politikası amacıyla, uyguladıkları politika araçları arasında, anlaşılmasa da tutarsızlık bulunmaktadır.

Her şeyden önce, "sıkı" para politikası en azından 1985 yılından beri uygulanmamaktadır. Ayrıca, enflasyon sorununun yapısal nedenleri üzerinde durmaktan ısrarlı bir biçimde kaçınılmaktadır. Kaldı ki, işçi ve memur ücretleri ile öteki dar gelirli kesimlerin gelirlerinin sürekli bir biçimde enflasyon düzeyinin altında tutulması politikası, enflasyonu gidermek bir yana, üstelik bir de bu kesim mensuplarının tüketim eğilimlerinin ayrıca yüksek kalmasına neden olmakta, bu arada milli gelir içindeki kâr paylarının oranını da sürekli şişirmektedir.

Kaldı ki, sorunun bir de toplumsal bir boyutu bulunmaktadır. Ücretli, memur ve öteki dargelirli kesimin, satınalma gücü yetersizliğine bağlı olarak temel gereksinimlerini karşılayabilmeleri konusunda ortaya çıkan sorunlar. Yüksek işsizlik oranları ile GSMH içindeki payı giderek azalan eğitim ve sağlık harcamalarının, uzun dönemde neden olabileceği sorunlar da, Özal İktidarının iktisat politikasının yol açtığı, ancak faturası topluma çıkartılan çok ciddi boyutları bulunan başka noktalar olarak görülmektedir.

Son bir nokta da, 1989 mali yılı Bütçe Tasarısı hazırlanırken GSMH deflatörü yüzde 49 olarak alınırken, devlet memurları ücret artışları için ilk altı ayda yüzde 20 ile 22 arasında bir gelir artışı öngörülmüş olmasıdır. Bu son nokta, fiyat artış-

larına ilişkin olarak Özal İktidarı'nın öngörülerinin, genellikle, sonradan gerçekleşen enflasyon düzeyinin oldukça altında kalmış olduğu hatırdı tutularak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, son dört-beş yılın deneyim sonuçları ortadayken, böylesi, öngörülen enflasyon oranının yarısının bile altında kalan bir memur maaşları artışı için, acaba nasıl bir gerekçe düşünülebilir? Kaldı ki, enflasyon daha içinde bulunduğumuz yıl bitmeden yüzde 80'i aşmıştır, yıl sonunda en az yüzde 85 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Basından öğrendiğimize göre, "siyasi iktidarın ileri gelenlerinden biri, 'biz insanlarımızın devlet memuru olmalarını istemiyoruz' ", demiş.¹⁰ İnandırılması güç, ancak gerçek de ortada.

Şimdi, Özal döneminden önce devlet memuru olmayı seçmiş olan insanlar, acaba "ekonomik bir suç mu işlemiş olmaktadır?" Öyle ya, artık "ekonomik suça ekonomik ceza" anlayışı var. Ancak, bir de 'kazanılmış haklar' gibi demokratik bir hukuk ilkesi olduğu "rivayet olunmakta".

Sonra, devlet memurları da öteki ücretli ve dargelirli kesim gibi enflasyon kanalıyla zaten "vergilendirilip", cezalandırılmaktadır. Ayrıca, bir de bu düşük gelir düzeyine ek olarak, dolaylı vergilerin, kamu vergi gelirleri içindeki giderek yükselen, yükü büyük ölçüde ücretli ve memur kesime düşmektedir.¹¹

Son olarak, akla şöyle bir soru gelebilir: 'Acaba, siyasal suça da ekonomik ceza öngören, bizim bilmediğimiz bir "adaletname" mi var?' Olacak bu ya, belki de devlet memurları son referandum sırasında Özal İktidarı'na hayır oyu vererek güvensizliklerini belirtmişlerdir, "siyasi iktidarın önde gelenlerinden biri" de bunu Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Sayın Turgut Özal'a yetiştirmiştir. Ne de olsa bir zamanlar "hikmet-i hükümettir, sual olunmaz" denirmiş; ama yine de, bu anlayış bile "zulüm"ü haklı bulmamış.

Okuyucu yukardaki soruyu gerekçesiz, hattâ gerçeklerden uzak bir olasılığa ilişkin bir değerlendirme, biçiminde algılayabilir ve sonuç itibarıyla gereksiz bir soru olarak niteleyebilir. Ancak,

yine basından öğrendiğimize göre, ANAP'ın oy yitirmesinin nedenleri üzerinde duracak parti MKYK (Merkez Karar Yönetim Kurulu) toplantısında tartışılması sözkonusu olan bir rapor, bu konuya ilişkin iki ana noktayı ele almıştır: (i) uygulanan yanlış tarım politikaları ve (ii) bürokratların ANAP politikalarına zarar verici tutumları.

Memurlarla ilgili Teşkilat Başkanlığı değerlendirmesi şöyle: "**Bürokrasinin İhaneti** başlığıyla formüle edilen ikinci nedenin, özellikle küçük şehirlerde ve kasabalarda, küçük esnafın ANAP'tan uzaklaşmasına yol açtığı anlaşıldı. Maliye memurlarının, küçük esnafın '**boğazına bastığı**' tespit edildi...değerlendirmede, şu görüşe yer verildiği öğrenildi: '**Özellikle kasabalarda ve küçük şehirlerde, vatandaş devlet olarak karşısında; vergi, tapu ve icra memurlarını, zabıta ekiplelerini görmektedir. Bu memurların vatandaşa karşı çok sert ve tavizsiz bir tutum içinde bulundukları ve bunun da vatandaşın devletten soğumasına, devlete itimadını kaybetmesine yol açtığı tespit edilmiştir.**' "¹²

Üzerinde önemle durulması gereken nokta şu: bir siyasal iktidar, oy yitirmesinin nedenlerini araştırırken **Bürokrasinin İhaneti** gibi bir başlık açabilmekte, aynı konuyla ilgili değerlendirmesinde, bir de ayrıca, vatandaşın "**devlet**"ten soğutulması suçlaması getirilebilmektedir. Özal İktidarı'nın, seçmenin desteğini açık bir biçimde yitirmesiyle, "**vatandaşın devletten soğuması**" arasında nasıl bir bağlantı bulunduğu ya da kurulduğu konusu ise başlı başına ayrı bir yazı konusu olabilecek önem ve kapsamdadır. Herhalde, siyasal iktidar ile devlet arasındaki siyasal, yasal ve kurumsal fark yeterince biliniyordur, özdeşlik sözkonusu edilmemektedir ve değerlendirme de, sonuç itibarıyla, "Osmanlı devlet geleneği"nden miras, çok eski ve artık iyice çağdışı kalmış, "devlet benim" ya da "devlet siyasal iktidarın ta kendisidir" gibi bir anlayış hiç yoktur.

NOTLAR:

¹ Ercan Uygur, *Neoklasik Makroiktisat ve Fiyat Bekleyişleri Kuramı ve Türkiye Ekonomisi'ne Uygulama* (Ankara: 1983)

² OECD, **Ekonomik Surveys: Turkey-1984/85**, (Paris, Mayıs 1985) s.33-35.

³ Süleyman Özmucur, **Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yoluyla Hesaplanması** (İstanbul Ticaret Odası: İstanbul, 1987) s.78-83.

⁴ **Cumhuriyet**, 22/4/1988

⁵ **Cumhuriyet**, 19/10/1988

⁶ **Cumhuriyet**, 10/7/1988

⁷ **Hürriyet**, 6/7/1988

⁸ **Hürriyet**, 16/7/1988

⁹ **Hürriyet**, 17/7/1988

¹⁰ **Oktay Ekşi**, **Hürriyet**, 19/10/1988

¹¹ **Oğuz Oyan**, **Cumhuriyet**, 23/2/1988

¹² **Nurcan Akad**, **Hürriyet**, 7/11/1988

beciya

inceleme

Türk ve Yunan Ekonomilerinin Ortak Çalışma Olanakları

Faruk ŞEN

Dr. Şen Bonn'da Türkiye Araştırmaları
Merkezi'ni yönetiyor.

1988 yılının Nisan ayında Atina'da 150 işadamı birinci Türk-Yunan Ekonomik İş Konseyi'nde ilk defa üç günlük bir süre için biraraya geldikleri zaman özellikle on açıdan ortak çalışma olanakları araştırdılar. Bunlar, Dış Ticaret, müteahhitlik, deniz taşımacılığı, ilaç sanayii, otomotiv sanayii, elektronik sanayii, tekstil, gıda ve içki, Turizm ve Savunma harcamaları idi.

İkinci olarak Türk-Yunan İş Konseyi yine içinde bulunduğumuz yıl Ekim ayında İstanbul'da toplantılarını yaptılar ve bu toplantıya 33 Yunan ve 58 Türk firması katıldı. 91 firma temsilcisinin katıldığı bu toplantının sonunda yayınlanan ortak bildiride özetle şu konular üzerinde duruldu:

1. İlk olarak iki ülke arasında ticaretin gelişmesini engelleyen tedbirlerin kaldırılması için Türk ve Yunan Hükümetleri nezdinde girişimde bulunulması,

2. Mümkün olan mallarda üçüncü ülkeler yerine iki ülke arasında ithalat yapılması,

3. Kara taşımacılığının kolaylaştırılması, gemicilikte ve deniz taşımacılığında daha liberal düzenlemelere gidilmesi,

4. İki ülkenin tek bir turizm bölgesi olarak ele alınması ve Selanik ve İstanbul uçak seferlerinin başlatılması.

İş Konseyinin Türk başkanı, iş adamlarından Şarik Tara ve Yunanlı başkanı Theodora Papalexopoulos bundan sonra bu konuda çalışmalarına ağırlık vereceklerini dile getirdiler. Birkaç yıl önce böyle gazete haberlerini ya da bildirilerini okuduğumuz zaman bunun ancak hayal mahsulü olabileceğini düşünürdük. Bu konudaki ilk öneriler ilginç bir şekilde ilk defa Türkiye ve Yunanistan'ın dışında F. Almanya'da Friedrich-Naumann Vakfının 83-85 yılları arasında Almanya'da yaptırdığı bir araştırmada dile getirilmişti. Bu araştırmanın sonunda Ege'nin iki yakasında ki halkın ve ekonominin bu ekonomik dostluğa büyük ihtiyacı olduğu saptanmıştı.

80'li yılların ilk yarısında Kıbrıs Sorunu, Ege denizinin paylaşılması, FIR hattı ve karşılıklı azınlıklar sorunu Ege denizinde dostluğu engelleyen savaş gemilerini andırıyordu. Bunun dışında nü-

fusu 9,5 milyonluk Yunanistan, her yıl nüfusu 1 milyon 440 bin artan ve 55 milyonu bulan Türkiye'den ciddi çekiniyordu. Gerek 1920'li yıllardaki Türk Kurtuluş Savaşında, gerekse 1974 yılında Kıbrıs'ta Türklere karşı iki kere savaş kaybetmek, Yunanlılarda apayrı bir Türk imajı yaratmıştı. Esasında Türk ve Yunan halklarının beraber yaşamaları ve ekonomik alanda işbirliği yapması çok uzun bir tarihe dayanıyor.

19. yüzyılın sonlarında tüm Osmanlı İmparatorluğu dahilinde oturan nüfusun % 9'u, yani 1 milyon 200 bini esas olarak tarım dışında faaliyet gösteren ve şehirlerde yaşayan Rumlardan oluşmakta idi. İç ve dış ticaretle uğraştıklarından ve aynı zamanda sanayi de kilit noktalarını ellerinde tuttuklarından, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik yaşamı önemli ölçüde yönlendirebilmekte idiler. 1919 yılında Batı-Anadolu'da mevcut 3300 sanayi işletmesinin % 73'ü Rumlara aitti. Bu işletmelerde gene % 85'i Rum olmak üzere 22.000 işçi çalışmakta idi. 1922'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre önce, o zamanki başkent İstanbul'da dış ticaret şirketlerinin yalnızca % 4'ü, nakliye şirketlerinin % 15'i ve perakende ticarethanelerin de % 25'i Türk işadamlarına aitti. 1923-1927 yılları arasında Ticaret ve Sanayi kuruluşlarında Türklerin payının % 10'un altında olduğu tahmin edilmekte idi. İş hayatını özellikle Yunanlılar, Ermeniler ve Yahudiler ellerinde tutuyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra bu durumda bazı gelişmeler oldu. 1923'te Türk Kurtuluş savaşının sonunda 30 Ocak 1923 tarihli mübadele sözleşmesi gereğince 1923-1927 yılları arasında 1,5 milyon Rum Türkiye'yi terketmek zorunda kâlrken, 300.000 Türk de Kuzey Yunanistan'dan Türkiye'ye göçetmiştir. Böylece Türk-Yunan ekonomik ilişkilerinde belirli bir kopukluk meydana geldi.

1923'ten itibaren oluşan tüm olumsuz gelişmelere rağmen, Türk-Yunan ekonomik ilişkilerini incelediğimiz zaman, iki ülke arasında dış ticaret ilişkilerinin her geçen sene belirli bir şekilde olumlu yönde geliştiğini görmekteyiz. Bu olumlu gelişme 1963 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen so-

runlardan sonra belirli ölçüde kötüleşmeye başladı. Ve 1974 yılında Kıbrıs'a yapılan Türk çıkartmasından sonra Türk-Yunan ekonomik ilişkilerinin, politik ilişkilerin etkisi altında belirli ölçüde kötülediği görüldü. İlişkilerin tarihsel gelişmesini artık çok derin incelemeye gerek yok. Fakat Friedrich Naumann'ın 1983-1985 yılları arasında yaptırdığı araştırma sonucunda Türkiye ve Yunanistan arasında belirli ekonomik işbirliği olanaklarına değinildi. Bugün yavaş yavaş gerçekleşmeye başlayan gelişmeler 1985 yılında yapılan araştırma sonucu büyük ölçüde öneri demeti olarak kâleme alınmıştı.

1. KARŞILIKLI TİCARETİN ARTIRILMASI

İlk olarak karşılıklı ticaret ilişkilerinin gelişmesine önem veriliyordu. 1983 yılında Türkiye'nin dış satımının yaklaşık % 2'si Yunanistan'a giderken, Yunanistan dış satımında Türkiye'nin payı ise ancak % 0,15'te kalmıştı. Yunanistan'dan Türkiye'ye yapılan dış satımın ağırlığını demir ve çelik ürünleri ile yarı mamul maddeler taşıırken, Türkiye'den Yunanistan'a yapılan dış satımda tarım ve balık ürünleri en önemli yeri tutmaktaydı. Jet benzini dış satımı ise değer bakımından çok özel bir yere sahipti. 80'li yılları incelediğimiz zaman, Yunanistan'ın Türkiye'ye yaptığı dış satımın büyük ölçüde azaldığı gözlenmektedir. Oysa Türkiye 55 milyonluk nüfusu ile bir komşu olarak Yunanistan'ın sanayi ürünleri için iyi bir pazar olabilecek bir ülke görünümü içindeydi. Türkiye'nin 1984 yılına kadar uyguladığı gümrük duvarlarının Yunanistan'ın Türkiye'ye sanayi mamulleri dış satımını engellediği söylenebilirse de, endüstriyel hammaddeler için böyle bir engel söz konusu değildi. Ancak Yunanistan 1955 yılından beri İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılmayarak, yeni pazarlar yaratma fırsatlarına kendisi sırt çevirmiş ve kendi dış satımını olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

2. MERMER VE ONİKS

İkinci ortak çalışılacak konuyu belirli bir maden

oluşturmaktadır. Bu da mermer ve onikstir. Mermer dış satımda en önemli yer tutan ve yarı değerli bir taş olan oniks, Yunanistan'da işlenen ve buradan Batı Avrupa ülkelerine satılan bir maddedir. Türkiye'den başka Pakistan ve Cezayir'de çıkan oniksin çok az bir kısmı Türkiye'den işlenmiş olarak yurtdışına satılmaktadır. Türkiye'den bu maddeler özellikle hammadde olarak ihraç edilmektedir.

Türk ihracatçıların da belirttikleri gibi, Yunanistan'ın mamul mallar için Avrupa pazarlarında daha iyi bağlantıları olması bakımından bu alanda çok iyi işbirliği olanakları mevcuttur. Bu konuda ortak bir çalışmanın başlaması halinde iki ülke İtalya'nın Carrara kentinde bu madeni işleyen işletmelere karşı ciddi bir rakip olarak Avrupa pazarına girebilirler. Bu açıdan 1980 yılında 74.080 kg ve 1.177 milyon Drahmi ve 1981 yılında 810.120 kg ve 12.478 milyon Drahmiye çıkan Türkiye'den Yunanistan'a oniks ihracı çok daha büyük ölçüde artırılabilir. AT üyesi olarak daha geniş ihracat olanaklarına sahip olan Yunanistan'da işlenerek, dış pazarlara sürülebilir.

3. PAMUK

Türkiye'nin Yunanistan'a sattığı mallar arasında pamuk da önemli bir yer tutmaktadır. Pamuk ve tekstil mamulleri 70'li yılların ortalarından beri Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 1984'e kadar her gün daha da artan bir önem kazanmıştır. Bu artış Yunanistan'a yapılan pamuk ihracatında da gözlemlenmektedir. 1978 yılında Türkiye'nin Yunanistan'a sattığı pamuk 394.000 \$ tutarında iken, 1980 yılında 1,824 milyon \$'a, 1982'de 4,288 milyon \$'a yükselmiştir. 1986'da pamuk ihracatı 15 milyon dolar sınırını aşmış ve 15,111 milyon \$'a varmış bulunmaktadır. Tüm bu sayılar muhakkak ki Türkiye'nin tüm pamuk ihracatının bütününde çok küçük oranları kapsamaktadır. 1980'de % 0.3'lük olan bu pay 1982'de % 1.3 olmuş ve 1986'da % 12.3'e yükselmiştir. Buna karşılık 70'li yıllarda Türkiye'nin ihracatında önemli bir yer tutan pamuk ihracatının 80'li yılların

ikinci yarısında büyük ölçüde gerilediğini de belirtmekte yarar vardır. Türkiye günümüzde pamuklu maddeler ve tekstil ürünleri dışsatımında birçok AT ülkesinin getirdiği kotalar nedeni ile güçlük çekmektedir. Bugüne kadar bu konuda Türkiye'ye kısıtlamalar getirmeyen Yunanistan'la ticari ilişkiler artırılabilir. İki ülke arasında atılabilecek diğer bir ortak adımı da sınır ticaretinin geliştirilmesi oluşturabilir.

4. SINIR TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Ticaret ilişkilerinin gelişmesinde diğer bir olanağı ise Trakya'da ve Ege'deki Yunan adaları ile geliştirilecek sınır ticareti meydana getirmektedir. Bu konudaki en somut gelişmeyi Türkiye'nin Yunan vatandaşlarından istediği vizeyi kaldırdığı tarihten beri gözlemek mümkündür. Son yıllarda K. Yunanistan'dan gelen Yunanlılar sınır kenti Edirne'de tekstil, yiyecek maddeleri ve ziynet eşyası almaktadırlar. Türkiye'nin görüşüne göre Ege'deki Yunan adaları besin maddeleri ihtiyaçlarını Türkiye'den karşılayabilirler, buralardaki turizmin gelişmesi tarımsal üretimde gerileme pahasına sağlanmış olduğundan, Türkiye'den yapılacak tarım ürünleri dışalım maliyetleri en aza indirilebilir. Türkiye'nin görüşüne göre Yunan adaları Türkiye'den % 60'a kadar daha ucuz tarımsal ürün sağlayabilirler. Yalnız burada, Yunan adalarının Türkiye'den beslenmesi halinde, bundan K. Yunanistan çiftçilerinin zarar görebileceğini belirtmek gerekir.

Türk-Yunan ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi için atılacak diğer bir adım da bir Türk-Yunan Ticaret odasının kurulması olacaktır.

5. TÜRK-YUNAN TİCARET ODASININ KURULMASI

Bu konuda 1988 yılı başında Türk-Yunan başbakanlarının Davos'ta buluşmalarından sonra bazı somut adımlar atılmış ve ilk olarak 1988'in ilkbaharında "Türk-Ekonomik İş Konseyi" kurulmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticaret

hacmi, iki ülke birbirine çok yakın olmasına rağmen çok düşük bir düzeydedir. 1981'de 69,7 milyon dolar olan ticaret hacmi 1982'de 144,2 milyon dolara çıkmış olmakla birlikte daha sonra büyük bir gelişme göstermemiş, 1985 yılında 123 milyon dolar ve 1986 yılında 153,9 milyon dolar olmuştur. 1980 ile 1987 yılının ilk 9 ayı arasında Türkiye, Yunanistan'a toplam 543 milyon dolarlık ihracat yaparken, Yunanistan'ın bu süre içinde Türkiye'ye yaptığı ihracat ancak 300 milyon dolar sınırını aşabilmiştir.

1986 yılı sayılarına göre Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı genel ihracatın % 1'ini ve Yunanistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise genel ihracatının % 1,5'ini oluşturmaktadır.

Ortak bir Türk-Yunan Ticaret odasının kurulması istemi ilk olarak Friedrich-Naumann Vakfı'nın 1984 Ekim ayında Ankara'da yaptığı "Türk-Yunan İlişkileri" ile ilgili bir hearing'te dile getirilerek, ortak bir ticaret odasının kurulması ile oldukça küçük olan karşılıklı ticaret ilişkilerini hacmi yükseltilebilir. Özellikle 1964 yılında Türkiye'yi terketmek zorunda kalan Yunanlılar ve şu anda halen Türk vatandaşı olarak Yunanistan'da yaşayan Rum iş adamları ortak bir ticaret odasının desteği ile ticaret ilişkilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilirler. Ortak Ticaret Odası, örneğin standartların tesbit edilmesi, ticaret standartlarında uyum sağlanması, teknik normların belirlenmesi ve ihracatçılar için enformasyon gezileri düzenlenmesi gibi görevler yapabilirler. 1988 Mart ayı başında İstanbul'da Yunan-Amerikan Ticaret Odası başkanı J. Palitis ile görüşen TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) Başkanı Ali Coşkun da bu konuya değinmiş ve politik ortamın en gergin olduğu yıllarda bile Türkiye'de 289 ithalatçı ve 300 ihracatçının Yunanistan'la iş ilişkisi olduğunu dile getirmiştir. Ortak bir ticaret odası hem bu sayıların hem de ticaret hacminin artmasını sağlayabilir.

6. DENİZ TİCARET FİLOLARININ BİRLİKTE İŞLETİLMESİ VE TRANSİT TAŞIMACILIĞINDA İŞ BİRLİĞİ

Kıbrıs sorununun alevlenmesine kadar Türk işadamları dış alım ve dış satımlarında büyük ölçüde Yunan Ticaret filosunu kullanmışlar ve böylece bazı ticaret ilişkilerinde daha elverişli olan deniz yolundan yararlanmışlardır. 1980'li yıllarda uluslararası deniz ticaret filosu genelde darboğazlar yaşamasına rağmen Türkiye deniz ticaret filosunu 1979'dan 1984'e kadar büyük oranda genişletmiştir. 1980 ile 1982 yılları arasında gemi sayısı % 20, tonaj ise % 60 artmıştır. Bu dönemde Yunan Ticaret filosunda da hafif bir gerileme gözlenmektedir. 1980'de Yunan ticaret filosu 3942 gemiye sahipken 1982'de bu rakam 3561'e inmiştir. 1982'de toplam geliri 1,655 milyar dolar olan Yunan ticaret filosu, kabaca bir hesaplama bunun % 25'ini Türkiye'den elde etmiştir. Türkiye ise belirli ölçüde Yunanistan'la olan politik anlaşmazlıktan etkilenecek ve kısmen Yunanistan'ı hedef alarak devlet subvansiyonu ile deniz ticaret filosunu büyük ölçüde geliştirmiştir.

Uzun vadede bu politikanın Türkiye'ye olumsuz mali etkileri olacağından hareket edilebilir. Gelecekte mevcut kapasiteleri genişletmeden ticaret filolarının ortak bir politika ile kullanılması, bu alandaki uzun yıllar sürmesi beklenen arz fazlası da dikkate alınırsa, her iki devletin de yararına olur.

Benzer bir işbirliği TIR taşımacılığında da gerçekleştirilebilir. Bugüne kadar TIR taşımacılığını F. Almanya gibi satıcı ülkeler ya da İran, Irak gibi alıcı ülkeler ellerinde tutmuşlardır. 1983 yılında TIR kamyonları için karşılıklı 4000 geçiş izni verilmiştir. İki ülkenin bu konuda işbirliği yapması halinde, bu branşta elde edilebilecek kazanç, diğer ülkelerin aleyhine büyük ölçüde artabilir.

7. BALIKÇILIK VE EGE DENİZİNİN ENERJİ POTANSİYELİNDEN YARARLANMA KONULARINDA İŞ BİRLİĞİNİN TEŞVİKİ

Ege denizinin enerji potansiyelinden yararlanma konusu diğer sorunların yanında 70'li yılların ortalarından beri Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir problem konusu olmaktadır. Bunun dışında

balıkçılık konusundaki ortak çalışma olanakları geliştirilebilir. 1980'den beri Türkiye'nin İzmir ve İstanbul üzerinden uçakla Yunanistan'a balık satışı artmaktadır. 1980'de 73 ton olan bu satış 1981'de 534 tona ve 1985'de 807 tona çıkmıştır. Özellikle 70'li ve 80'li yıllarda Türk parasının sürekli değer yitirmesi Yunanistan'a balık dışsatımını, Yunanistan için her yıl daha da çekici yapmaktadır. Balıkçılığın yanında Ege denizindeki olası petrol kaynaklarından ortaklaşa yararlanılması iki ülke için de yararlı olacaktır.

8. KNOW-HOW TRANSFERİNİN TEŞVİKİ

Turizm alanının dışında deniz taşımacılığında ve sanayi sektöründe Türk işadamları Yunanlı meslekdaşlarından çok şey öğrenebilirler.

Günümüzde Yunanistan'da 1964'ten sonra Türkiye'den göç etmiş 100.000'den fazla Rum yaşamaktadır. 1964 yılına kadar bu kitlenin çoğunluğu Türkiye'de başarılı birer işadamı olarak çalışmışlar, daha sonra da bu kişiler işyerlerini ya satmak ya da kiraya vermek zorunda kalmışlardır. Bunlardan büyük bir çoğunluğu Türk Ekonomisi hakkında geniş bilgi ve deneyimlere sahiptirler. Bu kişiler Türk-Yunan ekonomik ilişkilerinde köprü görevi yapabilirler. Bu açıdan en önemli alanlardan birini de turizm sektörü oluşturmaktadır.

9. TURİZM ALANINDA İŞ BİRLİĞİ

Gerek Yunan gerekse Türk ekonomilerinde turizmin önemi son yıllarda büyük ölçüde artmaktadır. Yunanistan bu alanda gerek turist trafiğinin hacmi, gerekse know-how bakımından Türkiye'den üstündür.

Türkiye Turizm bakımından ancak son yıllarda bazı atılımlar yapmıştır. 1982'de takriben 60.000 olan yatak kapasitesi, 1984'de 64.000'e ve 1986'da da 150.000'e varmışsa da Yunanistan aynı yıl 360.000 yatak kapasitesine sahip bulunmaktadır.

Son yıllarda her iki ülkeye gelen turist sayısının

da artış olmuş ama bu gelişme Yunanistan'da sayısal ve gelir olarak daha yüksek bir düzeyde olmuştur.

Son yıllarda iki ülke arasında karşılıklı ziyaret yapan bireylerin sayısında da umut verici gelişmeler gözlenmektedir. 1984'de takriben 180.000 Yunanlı turist Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu sayı 1985'te 213.222 ve 1986'da 211.308 olmuştur. Bu sayı 1987'de 174.000 civarında seyrederken, 1988 yılında 230.000'i aşması beklenmektedir. Aynı gelişme, sayısal açıdan daha düşük bir düzeyde de olsa Yunanistan'a giden Türk turistlerinin sayılarında da gözlenmektedir. İkili turizm alanı dışında üçüncü ülkelere gelecek turistlere hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi ziyaret eden ortak turlar sunulabilir. Bu bağlamda bilhassa tur seferleri önem kazanmaktadır. Yalnız F. Alman Seyahat Acentaları tarafından 1986 yılında hem Türkiye'yi hem de Yunanistan'ı içeren 43 gemi turu gerçekleştirilmiştir. Bu konuda ilk olumlu ve somut ortak adımlar Mayıs 1988 tarihinde İstanbul'da iki ülkenin Turizm Birliklerinin yaptıkları ortak toplantılarda atılmıştır. Turizmin dışında rakip ekonomik sektörlerde ve özellikle tarım ürünlerinin ortak pazarlanmasında da atılacak bazı somut adımlar bulunmaktadır.

10. RAKİP EKONOMİK SEKTÖRLERDE İŞ BİRLİĞİNE ÖRNEK OLARAK TARIM ÜRÜNLERİNİN ORTAK PAZARLANMASI

1955'ten beri iki ülke de uluslararası İzmir ve Selanik Fuarlarına büyük bir ilgi göstermemektedirler.

Türkiye ve Yunanistan üçüncü ülkelere yönelik olarak bütün, çekirdeksiz üzüm, şarap ve narenciye için ortak bir pazarlama stratejisi geliştirebilirler. Özellikle bütün dışsatımı gerek Türkiye gerek Yunanistan için önemli bir gelir kaynağıdır. Tütün dışsatımında ortak bir strateji her iki ülke için de kazançlı olacaktır; çünkü iki ülke de dünya pazarlarında Virginia tütünü ile rekabet etmek durumundadır.

Bunun dışında kuru üzüm de önemli bir reka-

bet alanını oluşturmaktadır. Yunanistan'ın AT'a tam üye olması çekirdeksiz kuru üzüm açısından AT nezdinde Yunanistan'a daha geniş olanaklar sağlanmaktadır. Bunun dışında iki ülke, önemli olan COMECON ve Arap ülkeleri pazarında belirli ölçülerde ortak bir strateji uygulayabilirler.

Narenciye, kavun, karpuz ve şeftalide uygulanan ortak stratejiler Türkiye ve Yunanistan'a İtalya, İsrail, Fas ve İspanya gibi rakip ülkeler karşısında belirli avantajlar sağlayabilir.

Bunun dışında diğer olanak da müteahhitlik dalında Türk ve Yunan inşaat firmalarının Arab ve İslam ülkelerindeki ihalelere ortak bir şekilde katılmalarıdır.

AT İÇİN ORTAK BİR STRATEJİ TESPİTİ

Yunanistan'ın 1981 yılından beri AT üyesi olması ve Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de AT'a tam üyelik için müracaat etmesi, Türkiye'nin Yunanistan'la olan konfliktlerini çözmesi için bu ülkeye yeni sorumluluklar yüklemektedir.

İki ülkenin tarımsal ve endüstriyel yapıları karşılaştırıldığında pek çok ortak yönlerinin olduğu görülür.

Davos'taki buluşmadan sonra Friedrich Naumann Vakfının yaptırdığı araştırmada o zaman için ütöpik olarak görünen önerilerinin birçoğu-

nun yavaş yavaş uygulama alanına girdiği görülmektedir. İki ülkenin gelişmeleri son zamanlarda değişik açılara oluşmuştur. 1980-86 yılları arasında Yunanistan'da sınai üretim % 8 oranında artarken, bu süreç içinde Türkiye'de sınai üretim % 59 artmıştır. Buna karşılık Yunanistan 1987 yılında turizmden 2,2 milyar dolar girdi sağlarken, Türkiye'nin bu dalda sağladığı girdi, 1,2 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. Buna karşılık Türkiye 1980'de 2,9 milyar dolar olan ihracatını 1987'de 10 milyar dolara çıkarırken, Yunanistan 1980'de 5,1 milyar dolar dolayında olan ihracatını 1987'de 6 milyar dolara ulaştırabilmiştir. 1988 yılında ikili ticarete önemli bazı gelişmelerin adımları atılmış bulunmaktadır. Yunan firmaları uzun bir aradan sonra bu yıl gerek çimentoda, gerekse kağıt gibi ürünlerde Türkiye'ye büyük ölçüde mal ihraç etme hazırlıkları içindedir. TOBB Başkanı Ali Coşkun'un önümüzdeki yıllar için öngördüğü 500 milyon dolarlık ve 1 milyar dolarlık ticaret hacminin oluşması biraz da iki ülkenin karşılıklı pratik sorunlarını çözme-lerine bağlı bulunmaktadır.

Not: Bu yazı Federal Almanya'da Alman Dışişlerine yakın Hür Demokrat Parti'nin bir alt kurumu olan "Friedrich-Naumann Vakfı" için hazırlanan araştırmanın kısa ve aktüelleştirilmiş bir özetidir. Daha geniş bilgiler yazarın "Ege'nin İki Yakasında Ekonomi" adlı Mülkiyeliler Birliği'nin yayınladığı çalışmasında bulunmaktadır.

inceleme

Türkiye'nin Alternatif Kalkınma Stratejisi Sorunu Üzerine Bir Genel Denge Çalışması

A. Erinç YELDAN

Dr. Yeldan, Bilkent Üniversitesi'nde
İktisat okutuyor.

GİRİŞ

Bu yazıda Türkiye'de 1980'ler boyunca izlenen ve "ihracata yönelik sanayileşme" (İYS) şeklinde somutlanan kalkınma stratejisine bir alternatif oluşturacak unsurları Walras'gil bir genel denge modeli çerçevesinde saptamaya çalışacağız. (*) Çalışmamızın hareket noktasını Türk ekonomisinin söz konusu dönemde yaşadığı "yapısal" nitelikli sorunların irdelenmesi oluşturmaktadır. Yazının birinci bölümü bu sorunların belirlenmesine ayrılmıştır. İkinci bölümde alternatif bir kalkınma stratejisinin temel felsefesi ve unsurları özetlenmekte, üçüncü bölümde ise dinamik bir model yardımıyla orta dönemde (1985-1994 arası) İYS ve alternatif stratejilerin makro düzeyde performansı sınanmaktadır. Yazının son bölümü model sonuçlarının genel değerlendirmesine ve somut iktisadi politika önerilerine ayrılmıştır.

I. 1980 SONRASINDA TÜRK EKONOMİSİNİN TEMEL ÇELİŞKİLERİ

Bilindiği gibi, Türkiye 1980 yılından başlayarak "24 Ocak kararları" diye anılan bir "yapısal uyum" programı öncülüğünde ekonomisini dışa açarak dünya piyasalarıyla bütünleşme sürecine girmiştir. Bu sürecin temel politika araçları ihracata yönelen sanayilere sağlanan yüksek oranlı teşvikler¹, sürekli mini devalüasyonlar ve yurt içi talebin bastırılması şeklinde geliştirilmiştir. Bu tedbirlerin sonucu olarak Türkiye'nin toplam ihracatı söz konusu dönemde yılda ortalama % 25 hızla artarak 10 milyar dolar düzeyine ulaşmış; 1986 yılından başlayarak gayri safi yurt içi gelirde de % 7'nin üstünde reel büyüme hızı elde edilmiştir (bu dönemin diğer ekonomik göstergeleri için bkz. tablo 1).

(*) Makale yazarın 1988 yılında A.B.D. Minnesota Üniversitesi'ne sunduğu doktora tezine dayanmaktadır. Yazar bu çalışmaya yön veren danışmanları J.Houck ve T.Roe'ya; ve çok değerli önerileri için I.Adelman, E.Schuh, J.lewis, H.Singer, J.Mellor, S.Togan, U.Korum, S.Aren ve F.Yağcı'ya teşekkür borçludur.

Ancak dış ticaret alanında gösterilen bu başa-
rının iç ekonomiye maliyeti son derece yüksek ol-
muş, ekonominin yapısal dengeleri ve uzun dö-
nemli gelişme hedefleri açısından da önemli so-
runlara yol açtığı gözlemlenmiştir.

TABLO 1: Türk Ekonomisinin Temel Göstergeleri, 1979-1986

Reel Büyüme (%)	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Tarım	2.8	1.7	0.1	6.4	-0.1	3.5	2.4	7.7
Madencilik	-16.3	-4.1	-7.3	-5.5	7.5	7.9	11.9	-1.8
İmalat	-5.3	-6.4	9.5	5.4	8.7	10.2	5.5	10.2
İnşaat	4.2	0.8	0.4	0.5	0.6	1.9	2.9	8.3
Hizmetler	0.2	-0.2	3.7	3.5	3.9	5.3	4.0	6.1
GSYİG (Faktör F)	-0.6	-1.0	3.6	4.5	3.9	5.8	4.2	7.1
Sabit Yatırımlar	-3.6	-10.0	1.7	3.4	4.2	1.8	5.1	11.6
Kamu	4.6	-3.7	10.2	2.2	3.2	-0.6	4.9	10.2
Özel	-11.6	-17.3	-8.7	5.3	5.7	5.4	5.4	13.5

Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon US \$)

İhracat	2261	2910	4703	5746	5728	7233	7958	7583
İthalat	5069	7909	8933	8943	9235	10757	11613	10664
Cari İşlemler								
Açığı	1639	3408	1919	935	1898	1407	1013	1528
Toplam Dış								
Borçlar	15800	19000	19200	19700	20300	22000	25800	31800
Toplan Fiyatlar								
Artış Hızı (%)	63.8	107.2	36.8	25.2	30.6	52.0	44.0	28.0

Reel Ücretler Endeksi

SSK	144.9	100.0	93.2	93.9	93.1	86.9	—	—
İSA	116.5	100.0	106.9	102.7	93.6	78.4	71.3	63.1
İşsizlik Oranı (%)	13.4	14.8	15.2	15.6	16.1	16.1	16.3	15.3

1) SSK verileri Sosyal Sigorta Kurumunca bildirilen ortalama günlük ücretlere dayalıdır. İSA (İmalat Sanayii Anketi) Üc-
retler serisi ise bildirilen toplam ücret harcamalarının çalı-
şanlar adedine bölünmesi ile elde edilmiştir. Seriyi reel ola-
rak çevirmek için tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır.

Kaynaklar: Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Raporları; Hazi-
ne Dış Ticaret-Dış Borç Dairesi.

Yapısal nitelikli bu sorunları kısaca özetleye-
cek olursak, birinci olarak İYS stratejisinin uygu-
lanmasında ücretlerin reel olarak geriletilmesi ol-
gusunu görmekteyiz. Negatif büyüme hızlarına
sürüklenmiş, stagfasyonist bir dönem yaşayan
bir ekonomide reel ücretlerin düşürülmesinin iki
amaca yönelik olduğu söylenebilir. Birincisi, üre-
timde hızlı bir artışın kısa dönemde olası görül-
mediği böyle bir durgunluk ortamında kısıtlanan
yurt içi talep, dış dünyaya ihracat olarak sunula-

bilecek bir "artık" yaratılmasını sağlar. İkincisi
ise, ücret maliyetlerini düşürerek yurt içinde ya-
tırmaların özendirilmesi beklentisidir. 1980 sonrası
Türkiye'sine baktığımızda birinci amacın başarılı-
dığını, ikincisinin ise beklentilerin çok gerisinde
kalındığını görüyoruz. Örneğin 1970'ler ortalama-
sı ile karşılaştırıldığında özel sermaye yatırımla-
rının toplam yatırımlar içindeki payının % 50'den
% 39 civarına indiğini, kamu işletmeciliğinin ise
ideolojik bir ön yaklaşımla bilinçli olarak kısıtla-
nılması nedeniyle de toplam yatırımların milli ge-
lirdeki paylarının % 20'nin altına düştüğünü izli-
yoruz.

Ekonomiyi "özelleştirme" beklentisinin bir türlü
gerçekleşmediğini gösterir bu olguya paralel ola-
rak yapılabilecek ikinci bir gözlem ise özel sek-
tör yatırımlarının imalat sektöründen, bilhassa
sermaye malları ara sektörlerinden kaçışıdır. İkinci
tablo'da özel sektöre verilen yatırım teşvik bel-
gelerinin sektörel dağılımı sunulmaktadır. Özel gi-
rişimciliğin sektörler arasındaki önceliklerini ve
yatırım tercihlerini gösterme açısından incelenen-
cek olursa, 2 nolu tablodan çıkan sonuç imalat
sektöründen üretken olmayan hizmetler sektörü-
ne bir sapma olduğudur. İmalat sektörü içinde de
gıda ve tekstilin payı, ara ve yatırım malları aley-
hine artış göstermektedir.

TABLO 2. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı, 1980-1985 (%)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Tarım	13.3	4.4	4.7	3.8	2.0	1.9
Madencilik	1.8	2.8	2.7	5.4	19.4	11.0
İmalat	78.1	48.1	41.0	47.7	50.5	40.8
(Gıda ve Teks.)	(22.3)	(26.4)	(28.2)	(32.6)	(51.8)	(54.0)
Enerji	0.2	0.1	0.2	0.5	2.3	0.2
Ulaştırma	5.1	42.1	41.9	28.2	10.7	39.4
Turizm	1.4	0.3	1.7	4.4	7.7	3.4
Ticaret	0.1	0.1	1.3	1.7	0.8	1.3
Diğer Hizmet.	0.0	1.0	3.9	3.6	2.1	1.9
İhracat	—	1.1	2.6	4.9	4.5	—
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Milyar TL.	207.0	1046.0	513.3	571.2	1105.2	3521.2

Kaynaklar: DPT Yıllık Programlar; TÜSİAD 1985; sf: 124

Uzun dönemli, dinamik gelişme perspektifi ba-
kımından ise bu olgu son derece önemli bir çel-
işkiyi beraberinde getirmektedir: Büyüme ve dış

ticaret stratejisinin özel girişimcilğe ve imalat sanayi ihracatına bağlı olduğu bir dönemde söz konusu sektörlerde özel yatırımların gerilemesi eşanlı olarak gözlenmektedir. İhraç malları ve özel yatırım öncelikleri arasındaki bu uyumsuzluk kanımızca Türk ekonomisinin uzun dönemde sağlıklı büyüme yolağına girişinde en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır.

Son olarak, söz konusu dönemde tarım sektörü üretimindeki dalgalanmaların arttığını saptamaktayız. Tablo 1'den görüldüğü gibi 1980'ler boyunca tarım sektörü sanayie ek bir talep ve ivme sağlayan bir kaynak olmaktan çıkmış ve ekonominin dengelerini bozan bir yük haline dönüşmüştür. Tarım ekonomisindeki istikrarsızlık, ücret malları üretim miktar ve fiyatlarında sürekli oynamalara yol açmakta ve kanımızca iç ekonomide yaşanan genel istikrarsızlık ve yüksek enflasyonun önemli öğelerinden birini oluşturmaktadır.

II. ALTERNATİF KALKINMA STRATEJİSİNİN TEMEL FELSEFESİ

Yazımızın birinci bölümünden çıkarttığımız sonuç Türkiye'nin 1980'lerin son yıllarında bir ikileme karşı karşıya olduğudur: Türk ekonomisi yurt içi talebi kısmaya devam ederek elde ettiği iktisadi artığı dünya pazarlarına yüksek oranlı teşvikler yoluyla ihraç etme stratejisine devam mı etmelidir; yoksa yurt içi talebi ve uzun dönemli yatırımları canlandıracak ve sanayi ile yurt içi ekonomi arasındaki bağlantıları (entegrasyonu) güçlendirecek bir stratejiye mi yönelmelidir? Diğer bir deyişle sorun, sanayi öncelikle dünya ekonomileriyle mi, yoksa yurt içi ekonomiyle mi eklemelendirilmesi; ve bunun göreceli hızının ne olacağı sorunudur.

Bu sorun çerçevesinde öncelikle belirtmemiz gerekir ki İYS stratejisi "açık" ekonomili büyüme stratejilerinin sadece bir örneğidir. Yani İYS stratejisinin tek alternatifi gümrük duvarlarının yükseltildiği, korumacı bir "kapalı" ekonomi rejimi değildir. Adelman'ın (1984, sf 938) da belirttiği gibi, "açık" ticaret rejimli kalkınma modelleri

kümesi içinde "dış ticaretin büyümenin kaynağı olduğu ihracat öncelikli strateji" ile "dış ticaretin büyümenin sadece bir unsuru olduğu yurt içi talep bağlantılı stratejiler" arasında bir ayırım yapmak gerekir.

Söz konusu ayırımdan hareketle, bu çalışmada önerilen somut hipotez de "yatırımlarda ve sektör önceliklerinde bir yeniden yapılanma ile yurt içi sektörel bağlantıların ve iç talebin öncelik ettiği", bir açık ekonomi stratejisinin, dış dünya ile bağlantılı bir ihracata yönelik sanayileşme stratejisinden uzun dönemli gelişme göstergeleri açısından daha olumlu sonuçlar vereceği şeklinde oluşmaktadır. Daha somuta indirgersek, arz esnekliğini kazanmış olan tarım sektörünün sanayi ile iç bağlantılarını güçlendirecek bir yatırım programı çerçevesinde, tarımın sanayie bir ek talep yaratması ve sanayileşmenin "kaldırıcı" görevi üstlenmesi öngörülmektedir. "Tarımsal talebe yönelik sanayileşme" şeklinde formüle edebileceğimiz bu stratejinin temel felsefesi tarım sektöründeki üretim artışına koşut olarak artan tarımsal girdi talebinin yurt içi girdi-çıktı bağlantıları sayesinde sanayie bir talep kütlesi oluşturmasıdır. O halde sözü edilen, sanayileşmenin ivmesinin tarım-sanayi teknoloji bağlantılarının ve yurt içinde gelir artışlarından doğacak olan nihai mal talebinden kaynaklandığı bir yurt içi eklemleme stratejisidir.

Önerilen stratejinin dayanak noktası, ücret mali üreten tarım sektörü ile yatırım mali üreten ara sanayilerde oluşacak üretim potansiyelinin birbirlerinin gelişmesini hızlandıracak şekilde yaratılması ve sektörler arası dengeyi gözetken bir "eklemelenmiş" (integrated) kalkınma modelinin uygulanmasıdır.

Birincil mallar üretimi düzeyini aşmış, arz eğrisinde yeterli derecede fiyat esnekliği kazanmış bir tarım sektörünün sanayi üretimine de büyük katkıları olacağı kalkınma iktisadi yazınında çeşitli araştırmalarla saptanmış durumdadır. Kısa bir derleme, bu tür katkıların, 1) tarımdan kaynaklanan iş gücü ve tüketim artığı fazlasının sanayie istihdam ve yatırım kaynağı oluşturması (Lewis

1954; Ranis & Fei, 1961; Jorgenson, 1961); 2) gıda ve birincil mallardaki artışın ücret ve sınai ara malı maliyetlerini ucuzlatması (Mellor, 1976); 3) tarımdaki üretim ve gelir artışlarının sanayi üretimine mallara teknolojik ve nihai mal talebi oluşturmaları (Adelman, 1984; de Janvry 1984; Hirschman, 1981; Hayami & Ruttan, 1985); ve 4) tarımdaki tasarrufların sanayie bir kaynak transferi sağlaması (Adams, 1978; Mellor, 1984; Chichilnisky & Taylor, 1980) şeklinde olabileceğini göstermektedir.

Sanayileşme evreleri bakımından böyle bir stratejinin uygulanması açısından Türk ekonomisinin en uygun dönemde olduğu kanısını taşımaktayız. Dünya Bankası 1982 Raporu, Pamuk (1984) ve Celasun (1983) tarafından yapılan araştırmalar Türk sanayinin hafif ara malları ve dayanıklı tüketim mallarının üretiminden oluşan birincil düzeyini geride bıraktığını ve yeni hedefin temel ara malları ve yatırım malı ara sanayilerinin geliştirilmesi olduğunu göstermektedirler. Dinamik girdi çıktı bağlantılarının eklenmesine dayanan felsefesiyle önerilen strateji, Türkiye'nin uzun dönemli sanayileşme çıkarları açısından en uygun kalkınma modeli olarak gözükmektedir.

III. BİR GENEL DENGİ MODELİNDE ALTERNATİF STRATEJİLERİN SINANMASI

Yazımızın bu bölümünde öne sürdüğümüz hipotezi bir Hesaplanabilir Genel Denge (HGD) modeli yardımıyla sınavacağız.

Özetle bir HGD modeli, ekonominin sektörler arası ve yurtdışı genel denge bağlantılarını Walrasgil bir mikro sistem içerisinde saptayan bir eşanlı denklemler bütünüdür. Yurt içi ekonomideki üretim-gelir bölüşümü-tüketim-yatırım talebi dış ticaret ilişkileri ve sermaye birikimi süreçleri matematiksel fonksiyonlar yardımıyla betimlenmekte ve Walrasgil tatonnement mekanizması yardımıyla fiyatlar ve miktarlar endojen olarak çözümlenmektedir.²

Ekonomik faaliyetlerin dinamik bir şemasını gösterme yeteneği sayesinde, HDG modellerin-

de devletin para ve mali politikaları simule edilebilmekte ve kamu ile özel sektör arasındaki etkileşim gözlenebilmektedir. Yazımızın geri kalan bölümünde bu tür bir dinamik HGD modelini alternatif kalkınma stratejilerini sınavabileceğimiz bir "iktisadi laboratuvar" şeklinde kullanıp, Türk ekonomisi için orta-uzun dönemde somut iktisadi politika önerileri saptamaya çalışacağız.

Kullanacağımız modelde 7 üretim sektörü, 4 tip işgücü, 7 değişik sosyal sınıf ve bir merkezi devlet ayrı olarak betimlenmektedir. Model ayrıca devlet politikalarını simule edebileceğimiz ihracat ve ithalat fonksiyonlarıyla dış dünyaya bağlanmakta ve dış ticaret dengelerini endojen olarak çözmektedir. Yurt içi tasarruflar, Keynesgil marjinal tasarruf hadleri kullanımıyla yaratılmakta ve sektörler arası kâr farklılaşmasına bağlı olarak sermaye birikimine dönüşmektedir. Modelin simülasyon edildiği süre 5. ve 6. Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemi (1985-1994) olarak saptanmıştır.³

Modelde İYS stratejisinin simülasyonunda 5. Plan uygulama ve hedeflerinin izlenen resmi politikanın unsurlarını yansıttığı varsayılmış ve Plan verileri Türk İYS kalkınma stratejisini dolaysız olarak belirlemek için kullanılmıştır. Buna göre imalat sanayii ihracat teşvik oranı ortalama % 20'ye çıkarılmış, iç pazarı daha cazip kılarak ihracatı engelleyici bir etki yapabileceği düşüncesiyle de gümrük tarife oranları 1990 sonuna kadar sıfırlanmıştır. Tarım sektöründe teşvikler kaldırılmıştır. Kamu yatırımları imalat sanayiinde ihracat öncelikli sektörler yöneltilmiş ve tarım sektörünün toplam kamu yatırımlarındaki payı 5. Plan'da öngörüldüğü üzere % 8 düzeyine düşürülmüştür. Simülasyon dönemi boyunca yurt dışından Türk ihracat ürünlerine olan talebin, oldukça iyimser bir yaklaşımla, reel olarak ortalama % 4 artacağı varsayılmıştır.⁴

Alternatif olarak sunulan "Tarımsal Talebe Yönelik Sanayileşme" (TTSY) stratejisi kamu yatırımlarının tarım ile ara ve yatırım malları üreten imalat alt-sektörlerine yöneltilmesi ve kamu yatırımlarının toplam GSYİH içindeki payının 5. Plan

ortalaması olan % 11.6'dan % 14'e çıkartılması şeklinde simule edilmiştir. Tarıma yönelen yatırım artışının bu sektördeki (Hicks-yansız) teknolojik ilerlemesini İYS stratejisinde var sayılan % 1.2'lik haddin 2 misline çıkartacağı varsayılmıştır.⁴

TABLO 3. Model Simulasyon Sonuçları

Simulasyon Bitim Yılındaki Değer (1994)	İYS	TTYS
Reel GSYİH	11412.5	12530.2
Reel Özel Tüketim	8041.4	8574.4
Reel Özel Yatırımlar	1038.5	1148.2
Toplam Reel Yatırımlar	3010.1	3243.6
Ortalama Kâr Haddi (%)	24.1	21.6
Nitelikli İşgücü İstihdamı	3390.7	3435.4

1985-1994 Ortalama Büyüme Hızları (%)

Tarım	3.7	6.2
Gıda İmalatı	3.9	5.6
Tekstil	10.1	6.7
Ara Malları	7.2	7.6
Makine Sanayii	8.2	8.5
Kamu Hizmetleri	6.5	7.1
Ticari Hizmetler	5.5	5.3
Reel GSYİH	4.9	6.0
Mal İhracatı (FOB)	11.5	10.7
Mal İthalatı (CIF)	9.5	8.9

Reel Ücretlerde Artış Hızı (%)

Tarımsal İşgücü	3.4	2.8
Nitelikli Sınai İşgücü	2.0	3.5
Niteliksiz Sınai İşgücü	-0.3	0.5
Hizmetler İşgücü	2.7	3.8

Sabit Sermaye Stoku Endeksi (1985=100)

Tarım	162.8	211.0
Gıda İmalatı	264.4	200.3
Tekstil	335.8	215.3
Ara Malları	149.6	168.8
Makine Sanayii	269.4	325.3
Kamu Hizmetleri	146.5	142.9
Ticari Hizmetler	120.4	116.6

1) Milyar T.L., 1981 Taban Yılı.

2) 1000 x Emek Yılı.

Kaynak: HGD modeli simulasyon çözümleri.

Dış ticarete ilişkin olarak, teşvik oranları selektif bir ihracat destekleme programı çerçevesinde sadece ara ve yatırım malı sanayilerine % 10 düzeyinde verilmiş⁵ ve bu oran gittikçe azaltılarak 1990'da sıfırlanmıştır. Diğer tüm sektörlerde ise

teşvikler kaldırılmıştır. İhracat teşvik sisteminin kaldırılmasının döviz kuruna olan devalüasyonist baskısını hafifletmek içinde gümrük duvarları % 10 düzeyinde tesbit edilmiştir.

Model sonuçları 3 no'lu Tabloda özetlenmiştir. Sonuçlar açık olarak TTYS stratejisinin orta-uzun dönemde bütün makro göstergeler bakımından İYS stratejisine göre daha ileri bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Sektörel büyüme hızları karşılaştırıldığında sadece tekstil ve ticari hizmetler sektörünün İYS ile daha hızlı büyüdüğünü, büyüme hızlarının diğer tüm sektörlerde TTYS'de daha fazla olduğunu gözlemlemekteyiz. İhracata yönelik bir sektör olması açısından tekstil ve ticaret sektörlerinin ihracat öncelikli bir kalkınma modelinde daha hızlı gelişme göstermesi doğal sayılmalıdır. Ancak önemli olan, ihracata yönelik sanayilerde izlenen bu üretim artışının ekonomiye yeterli derecede ivme kazandıramadığı, iç ekonomiye entegrasyonu sağlanmış, rasyonel bir yatırım planına dayalı TTYS modelinin çok daha sağlıklı bir büyüme yolağı izlediğidir. Nitekim İYS ekonomisinin verilerini incelersek Türkiye'nin 1980 sonrası koşullarının 1994'e değin sürebileceğini de saptayabiliriz: Simulasyon dönemi boyunca ihracatta sağlanan artış sürmekte ancak bunun iç ekonomiye ve bilhassa ücretlere baskısı son derece yüksek olmaktadır.

Model sonuçlarının incelenmesinden çıkartabileceğimiz bir başka nokta TTYS stratejisiyle ihracata yönelik hafif tüketim sektörleri dışında bütün sektörlerde sabit yatırımların dolayısıyla sermaye birikiminin daha hızlı olduğudur. Yani girdi çıktı bağlantılarına dayalı sanayileşme süreci gerçekleşmekte ve imalat sanayisi ile tarım sektörü sağlıklı bir biçimde "eklemlenmektedir". İYS stratejisinde ise görülen birinci bölümde bahsettiğimiz ağır sanayiden kaçış olgusunun sürmesidir. Sermaye giderek ihracat pazarlarında önceliği olan tüketim sektörlerine (gıda ve tekstil) yönelmekte, yatırım malı üreten sektörlerde birikim, dolayısıyla üretim yavaşlamakta bu da ekonominin tüm makro dengelerinin daha düşük kalkınma hızlarında gerçekleşmesine yol açmaktadır.

IV. SONUÇ: ALTERNATİF KALKINMA STRATEJİSİNİN UNSURLARI

Özetlemek gerekirse, bu çalışmalardan çıkarılabilecek temel sonuç, ekonomide tarımsal gelişmenin ivme kazandığı, dinamik teknolojik ara bağlantıların derinleştirildiği ve yurt içi talebin ve dış ticaret dengelerinin eşanlı olarak gözetildiği bir ekonomi politika paketinin, Türk ekonomisinde 1980'ler boyunca uygulanan ve iç talebin bastırılarak elde edilen artığın yurt dışına teşvikler sistemiyle aktarılması felsefesine dayalı IYS stratejisinden daha olumlu sonuçlar doğuracağıdır. Öne sürülen ekonomi politika paketinin en önemli unsurları şu şekilde özetlenebilir:

1) Sabit sermaye yatırımları, tarım sektörünün sanayileşmenin kaldırıcı olarak algılayan bir yatırım planı çerçevesinde tarım ve ara/yatırım malı üreten imalat alt sektörlerinde yoğunlaştırılmalıdır. Gereğinde devlet bu planın uygulanmasında öncülük yapmalı ve kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payı 5. Plan'da öngörülen düzeyin üstüne çıkartılmalıdır.

2) İhraç teşvikleri sistemi Türkiye'nin uzun dönemli göreceli üstünlüklerine ve ihraç ürünlerinde çeşitleme sağlanması gereklerine uygun olarak selektif ve zaman içinde azalan bir sisteme dönüştürülmelidir. Teşvik paketi önceden hazırlanan bir programa göre giderek azaltılmalı ve sıfırlanmalıdır.

3) Döviz kuru üzerinde yatırım ve teşvik programlarının söz edildiği şekilde uygulanmasıyla doğması beklenen devalüasyonist baskıların hafifletilmesi amacıyla sektörler arasında yapay bir özendiricilik getirmeyen, ayrımsız (non-discriminatory) bir gümrük tarifesi programı uygulaması düşünülmelidir. Bir anlamda, ekonominin dış ticaret hacmi bir yandan uzun dönemli göreceli üstünlüklerin ve dünya pazarlarının koşullarına, bir yandan da yurt içi sanayileşme temposuna uygun olarak yeniden belirlenmelidir.

4) Rasyonel bir sanayileşme planının temel unsuru olan emek üretkenliğindeki beklenen artışların çalışanların reel ücretlerine yansması ve

yurt içi gelir artışına dönüşmesi süreci sağlanmalıdır. Bu süreç aynı zamanda sınai mallara olan nihai mal talebinin güçlü olması felsefesine dayanan iktisadi politikanın da doğal bir gereğidir.

5) Tarımsal büyüme sürecinin doğası gereği küçük üreticiliğe dayanması ve ekonomi dışı koşulların istikrarsızlık doğurucu etkileri göz önünde bulundurularak, üreticilerin ve siyasi karar alıcılarının daha katılımcı, bağımsız ve yerinden yönetimli (ademi merkeziyetçi) bir yapıda örgütlenmeleri teşvik edilmelidir.

Bu unsurları ile önerilen strateji, bir sanayileşme stratejisi olduğu kadar, bir istihdam, sosyal kalkınma ve aynı zamanda da bir siyasi katılım programı olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak bir iktisat laboratuvarı olarak kullandığımız genel denge modelinin gösterdiği sonuçlar bu yazıda önerdiğimiz stratejinin, Türk ekonomisinin 1990'larda uygulayabileceği seçenekler kümesine dahil edilmesi gerektiği yönündedir. Kanımızca bundan sonra yapılması gereken, bilimsel bir model çerçevesinde özetlenerek üstünlüğü bir laboratuvar çalışmasında kanıtlanmış olan böylesi bir stratejinin güncel hayatta pratikliğinin araştırılmasıdır.

NOTLAR

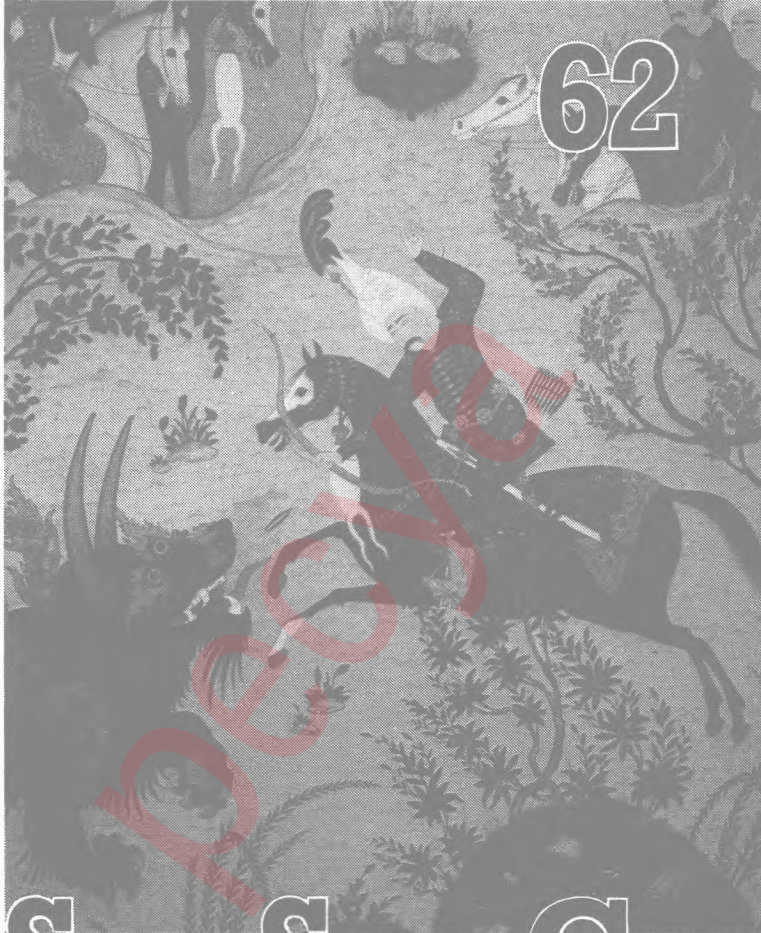
- ¹ Lewis (1986) 1980-1985 döneminde Türk imalat sektöründe ortalama ihracat teşviki oranının ihracat değerinin % 22'si civarında olduğunu göstermektedir.
- ² HGD modellerinin kuramsal temelleri için bkz. Derviş, de Melo & Robinson (1982). Bu konuda Türkçe kaynak için bkz. Celasun (1978).
- ³ Modelin ayrıntılı matematiksel denklemleri ve çözümlenme algoritması istek üzerine yazar tarafından temin edilebilir.
- ⁴ Türkiye tarımının uzun süredir içinde bulunduğu durgunluk ve istikrarsızlık dönemi göz önünde bulundurulursa % 2.4'lük teknik ilerleme haddinin hiç de iyimser olmadığı kabul etmek gerekir. Kaldı ki varsayılan rakam, Irma Adelman'ın 1984 çalışmasında G. Kore için kullandığı kalkınmakta olan ülkeler ortalamasından % 20 oranında daha azdır.
- ⁵ Sözü edilen selektif ihracat teşvik sistemi daha önce Boratav (1984) çalışmasında da önerilmiştir. Dünya Bankası (1982, sf 22-23) raporu da "Türkiye'nin uzun dönemli göreceli üstünlüklerinin temel ara malları ile elektrikli ve elektriksiz makine aletleri gibi yatırım mallarında olduğunu" vurgulayarak bu sektörlerin teşvik edilmesi gerektiğini önermektedir.

KAYNAKLAR

- Adams, S., (1978) "Mobilizing Household Savings Through Rural Financial Markets" *Economic Development and Cultural Change*, cilt 26, Nisan, sf. 547-560.
- Adelman, I., (1984) "Beyond Export-Led Growth" *World Development* Cilt 12, No.9, sf. 937-949.
- Boratav, K., (1984), "İktisat Politikası Alternatifleri Üzerine Bir Deneme", Boratav, Keyder, Pamuk, *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu* içinde, Ankara: Kaynak Yay.
- Celasun, M., (1978), "Yapısal Değişmelerin ve Nispi Fiyatların Çözümlemesi İçin Bir Genel Denge Modeli" *OD-TÜ Gelişme Dergisi*, No.20, Yaz, sf.1-15.
- Celasun, M., (1983), "Sources of Industrial Growth and Structural Change: The Case of Turkey", *World Bank Staff Working Paper*, No.614.
- Chichilnisky, G., & L. Taylor, (1980), "Agriculture and the Rest of the Economy: Macro Connections and Policy Restraints", *American Journal of Agricultural Economics*, No.62., sf. 303-309.
- da Janvry, A., (1984), "The Search for Styles of Development: Lessons from Latin America and Implications for India" University of California, Berkeley: Giannini Foundation Paper No.357.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Yıllık Program*, çeşitli yıllar.
- Dünya Bankası, (1982), *Turkey: Industrialization and Trade Strategy*, Washington, D.C.
- Hayami, J. & V. Ruttaon, (1985), *Agricultural Development: An International Perspective*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Hirschman, A.O., (1981), "A Generalized Linkage Approach to Development with Special Reference to Staples", *Essays in Trespassing* içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jorgenson D., (1961), "The Development of a Dual Economy" *The Economic Journal*. Cilt 71, Haziran, sf. 75-96.
- Lewis, W.A., "Economic Development with Unlimited Supplies of Labor", *Manchester School of Economics and Social Studies*, Mayıs, sf. 139-191.
- Mellor, J., (1976), *The New Economics of Growth: A Strategy for India and the Developing World*. Ithaca: Cornell University Press.
- Mellor, J., (1984), "Agricultural Development and the Intersectoral Development of Resources", Eichar & Staatz (Ed) *Agricultural Development in the Third World* içinde. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Pamuk, S., (1984), "İthal İkamesi, Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947-1979", Boratav, Keyder ve Pamuk, *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu* içinde. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Ranis, G., & H. Fei (1961), "A Theory of Economic Development" *American Economic Review*, Cilt 51, Eylül, sf. 522-565.
- TÜSiAD (1985), *The Turkish Economy, 1985*, İstanbul.

tarih VE toplum

AYLIK ANSİKLOPEDİK DERGİ/ŞUBAT 1989

Şubat Sayısı Çıktı

YAVUZ CEZAR
16. yy'da Osmanlı Sosyo-
Ekonomik Tarihi ve
Mimar Sinan

METİN AND
Kanunî Döneminde
Bir Bale Gösterimi

CEMİL KOÇAK
Tek-Parti Döneminde
Dışa Kapalı Türkiye

KLAUS SCHWARZ
Otto Friedrich von der
Gröben'in Maceraları II

A.TURAN ALKAN
İstiklâl Mahkemesi'nin
Sivas Günleri I

DÜNDAR AKÜNAL
Mehmet Âkif'in
Kızına Mektupları

HERKÜL MİLLAS
Heybeliada

KURTULUŞ KAYALI
Hocam Niyazi Berkes

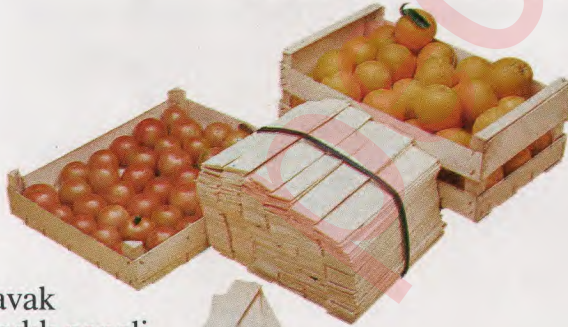
TURGUT AKPINAR
Prof.Kissling'in Ardından

ATILÂ TÜRK
Tütünün Tarihi II

Ağaç ambalaj üretiminde Türkiye'nin en gelişmiş entegre kuruluşu: **Demantaş**

Tel dikişli açılır-kapanır ağaç ambalaj sandığı

Kavak
sandık papeli

Ahşap
yükleme paleti

Demantaş, ağaç ambalaj türevleri (her türde palet, tel dikişli açılır-katlanır tipte tarımsal ve endüstriyel sandık papeli ve kontrplak) üretiminde ülkemizin uzman kuruluşudur.

SMC - Rockaway/U.S.A. Grubu'nun "leasing" ve "know-how" işbirliğiyle **Demantaş'ın** modern entegre tesislerinde, her ihtiyaca uygun, kaliteli, kullanışlı, dayanıklı ambalaj malzemesi üretilir: Büyük bir titizlikle, üstün teknolojiyle, dünya standartlarında...

Sanayiciler, İhracatçılar!
Ürünüze yakışır bir ambalaj istiyorsanız **Demantaş'ı** arayın. Size sunacağı özel imkanlar hakkında ayrıntılı bilgi isteyin.

DEMANTAŞ
demircioğlu entegre ambalaj sanayi ve ticaret a.ş.

Yoğurtçu Şükrü Sokak 49/1 Kadıköy, İstanbul
Tel: (1) 338 94 91 - 345 40 51 - 345 40 52
Teleks: 29177 hıdt tr

İzmir'i Belki de En Güzel Gören Pencere...

Tarihi zenginlikleri... doğal güzellikleri ve Türkiye ekonomisindeki önemli yeri ile İzmir Ege'nin merkezidir. Belki de İzmir'i en güzel gören pencereye sahip Egebank, şüphesiz Türkiye'nin 60 yıllık geçmişine açılan pencereye de sahiptir.

Nesilden nesile artarak süren dinamizmi ve dış ticarete uzman yapısı ile Egebank geleceği iyi gören bankadır.

YORUM

EGEBANK

“Nesilden Nesile Bankacılık”